

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DIŞ TİCARETTE DOĞAL KAYNAK
POLİTİKALARI VE TÜRKİYE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman Hazırlayan
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN Kerem ELİAÇIK**

MALATYA 2022

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DIŞ TİCARETTE DOĞAL KAYNAK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kerem ELİAÇIK

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İNAN**

MALATYA 2022

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “DIŞ TİCARETTE DOĞAL KAYNAK POLİTİKALARI VE TÜRKİYE” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve gereklerine aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Kerem ELİAÇIK

ÖNSÖZ

“Dış Ticarete Doğal Kaynak Politikaları ve Türkiye” isimli araştırmanın hazırlanması konusunda yardımlarını eksik etmeyen, tez danışmanlığımı üstlenerek samimiyetle yolumu aydınlatan ve çalışmanın her detayına katkısı olan değerli tez danışmanım Sayın Dr. Öğr. Üyesi Şükrü İnan hocama teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Ayrıca tüm hayatım boyunca maddi ve manevi olarak bana verdikleri desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, beni her zaman destekleyen, varlıklarını her an yanımda hissettiğim anneme ve babama minnet duygularımı ifade etmek isterim.

ÖZET

Doğal kaynaklar, çevrede kendiliğinden oluşmuş, insan akli ve tekniğinin ürünü olmayan, oluşma aşamalarında insanın herhangi bir yapıcı ve yıkıcı rolü bulunmamış tüm zenginlik kaynakları olarak adlandırılmaktadır. Tarihin her evresinde ülkeler için önemli bir yere sahip olan doğal kaynaklar, ülkeler arasında politik etkilerinin yanı sıra, ülkelerin ekonomileri üzerindeki önemli etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle ülkelerarasında eşit olarak dağılmamasına karşın, özellikle bazı doğal kaynakların alternatifsiz oluşu, bu doğal kaynakların ülkeler için önemini arttırmaktadır. Doğal kaynakların eşit olarak ülkeler arasında dağılmaması, ülkeler arasında ticaretin en önemli sebebidir. Çünkü bazı ülkeler doğal kaynak bakımından zengin konumdayken, bazı ülkeler nispeten yoksul olarak görülmektedir.

Ülkeler arasında doğal kaynak ticareti geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır. Özellikle gelişmiş ülkeler mevcut ekonomisini korumak ya da büyütmek amacıyla doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelerle ticaret yapması gerekmektedir. Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkeler ise kendi ülkesinde refah ve hayat standartlarını yükseltmek amacıyla bu ticarete ortak olmaktadır. Türkiye ise mevcut konumu itibariyle yapılan ticarete aracı olmakta ve jeostratejik açıdan avantajlarını kullanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Dış Ticaret Politikaları, Doğal Kaynak, Petrol, Doğalgaz, Kömür, Türkiye Ekonomisi.

ABSTRACT

All sources of wealth, which are formed spontaneously in the environment, are not the product of human mind and technique, and do not have any constructive or destructive role in the formation stages, are called natural resources. Natural resources, which have an important place for countries at every stage of history, have important effects on the economies of countries as well as their political effects. For this reason, although they are not evenly distributed among countries, the fact that some natural resources are without alternatives increases the importance of these natural resources for countries. The unequal distribution of natural resources among countries is the most important reason for trade between countries. Because while some countries are rich in natural resources, some countries are seen as relatively poor.

Trade in natural resources between countries maintains its importance today as it was in the past. Especially developed countries need to trade with countries rich in natural resources in order to protect or expand their current economy. Countries rich in natural resources, on the other hand, become partners in this trade in order to increase their welfare and living standards in their own country. Turkey, on the other hand, acts as an intermediary in the trade made due to its current location and uses its geostrategical advantages.

Key Words: Foreign Trade, Foreign Trade Policies, Natural Resources, Petroleum, Natural Gas, Coal, Turkish Economy.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

1.1. Dış Ticaret Politikası.....	4
1.1.1. Dış Ticaret Kavramı.....	4
1.1.1.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları.....	7
1.1.1.1.1. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi	7
1.1.1.1.2. Dış Rekabetten Korunma	7
1.1.1.1.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma	8
1.1.1.1.4. Ekonominin Liberalleşmesi.....	8
1.1.1.1.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi.....	9
1.1.1.1.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması	9
1.1.1.1.7. Dış Piyasalardaki Monopol Gücünden Yararlanma	9
1.1.1.1.8. Hazineye Gelir Sağlamak	10
1.1.1.1.9. Sosyal, Askeri ve Siyasal Nedenler	10
1.1.1.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları	10
1.1.1.2.1. Gümrük Tarifeleri	11
1.1.1.2.2. Tarife Dışı Engeller	13
1.1.1.2.2.1. Miktar Kısıtlaması.....	13
1.1.1.2.2.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları.....	14
1.1.1.2.2.3. Görünmez Engeller	14

1.1.1.2.2.4. Tarife Benzeri Faktörler	15
1.1.2. Uluslararası Dış Ticaret Teorileri	15
1.1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri	15
1.1.2.1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi	16
1.1.2.1.2. Karşılaştırmalı-Mukayeseli Üstünlük Teorisi	17
1.1.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri.....	17
1.1.2.2.1. Heckscher-Ohlin Faktör Donanım Teorisi	18
1.1.2.2.2. Stolper ve Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi.....	18
1.1.2.2.3. Rybczynski Teorisi	19
1.1.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri	19
1.1.2.3.1. Ölçek Ekonomileri Teorisi	20
1.1.2.3.2. Teknolojik Açık Modeli	20
1.1.2.3.3. Nitelikli İşgücü Modeli.....	21
1.1.2.3.4. Gelir ve Tercihler Arasında Benzerlik Modeli	21
1.1.2.3.5. Tekelci ve Rekabet Dış Ticaret Modeli	21
1.1.3. Liberal Dış Ticaret Politikaları	22
1.1.3.1. Liberal Dış Ticaret Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi	24
1.1.4. Korumacı Dış Ticaret Politikaları	26
1.1.4.1. Korumacılık Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi	28
1.1.4.2. Dış Ticarete Koruyuculuğun Nedenleri.....	29
1.1.4.2.1. Merkantilizm	30
1.1.4.2.2. Genç Endüstri Tezi	31
1.1.4.2.3. Milli Savunma Tezi	32
1.1.4.2.4. Stratejik Ticaret Politikası	33
1.1.4.2.5. İstihdamı Arttırma Tezi	33
1.1.4.2.6. Dampinge Karşı Korunma	34
1.1.4.2.7. Dış Ticaret Haddinin İyileştirilmesi Tezi.....	34
1.1.4.3. Günümüzde Korumacılık.....	35

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE DOĞAL KAYNAKLAR

2.1. Dünya Ticaretinde Doğal Kaynaklar	39
2.1.1. Doğal Kaynakların Tanımı	39
2.1.2. Doğal Kaynakların Dünya Üzerindeki Dağılımı	41
2.1.2.1. Petrol	43
2.1.2.2. Doğalgaz	46
2.1.2.3. Kömür	49
2.2. Doğal Kaynak Dış Ticaretinde Politikalar	51
2.2.1. Doğal Kaynak Merkantilizmi	53
2.2.1.1. Çin	53
2.2.1.2. Hindistan	64
2.2.1.3. Japonya	73
2.2.2. Doğal Kaynak Milliyetçiliği	80
2.2.2.1. Rusya	82
2.2.2.2. Venezuela	86
2.2.3. Doğal Kaynak Liberalizmi	90
2.2.3.1. ABD	90
2.2.3.2. AB	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞAL KAYNAK DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’nin Doğal Kaynak Dış Ticaret Politikaları	92
3.1.1. Petrol	98
3.1.2. Doğalgaz	105
3.1.3. Kömür	111
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	116

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 2.1. 1900'den 2008'e Kadar Dünya Mal Ticaretinde Ürün Payları	41
Şekil 2.2. 2000, 2010 ve 2020 Yıllarında Kanıtlanmış Rezervlerin Dağılımı (%).....	44
Şekil 2.3. 2000, 2010 Ve 2020 Yıllarında Kömür Rezervlerin Dağılımı (%).....	49
Şekil 2.4. Çin'in Petrol ve Diğer Sıvılar Üretimi ve Tüketimi	56
Şekil 2.5. Çin'in Petrol İthalatındaki Oranlar	61
Şekil 2.6. Hindistan'ın Petrol ve Diğer Sıvıların Üretimi ve Tüketimi	66
Şekil 2.7. Hindistan'ın Petrol İthalatındaki Oranlar	71
Şekil 2.8. Japonya'nın Petrol ve Diğer Sıvılar Üretimi Ve Tüketimi	75
Şekil 2.9. Japonya'nın Petrol İthalatındaki Oranlar	79
Şekil 2.10. Rusya'nın petrol ve diğer sıvılar üretimi ve tüketimi	85
Şekil 2.11. Venezuela'da doğal enerji kaynakları	87
Şekil 2.12. Venezuela'nın ham petrol üretimi ve toplam sondaj kulesi sayısı.....	89
Şekil 3.1. Türkiye'de Yerli Ham Petrol Üretim İstatistikleri	99
Şekil 3.2. Türkiye'de Birincil Enerji Arzı	100
Şekil 3.3. Türkiye Ham Petrol Üretimi ve Tüketimi	101
Şekil 3.4. Türkiye'nin Petrol İthalatı Yaptığı Ülkeler	102
Şekil 3.5. Orta Asya'da Petrol Durumu.....	102
Şekil 3.6. Türkiye'nin Doğalgaz Arzı	106
Şekil 3.7. Türkiye'nin 1990-2020 Yılları Arasında Kömür İthalat ve İhracatı	112

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. Doğal Kaynakların Sınıflandırılması	40
Tablo 2.2. Dünya’da Önde Gelen Doğal Kaynak İthalatçıları, 2008 (Milyar Dolar ve Yüzdeler).....	42
Tablo 2.3. Dünya’da Önde Gelen Doğal Kaynak İhracatçıları, 2008 (Milyar Dolar ve Yüzdeler).....	43
Tablo 2.4. Ham Petrol Üreten Ülkeler, 2020	45
Tablo 2.5. Dünya’da Birincil Enerji Tüketimi Yapan İlk 12 Ülke, 2020	46
Tablo 2.6. Ülkelere Göre Doğalgaz Üretimi 2020	47
Tablo 2.7. Dünyada Doğalgaz Rezervi En Fazla Olan Ülkeler	48
Tablo 2.8. Ülkelere Göre Doğalgaz Tüketimi.....	48
Tablo 2.9. Ülkelere Göre Kömür Üreten Ülkeler 2020	50
Tablo 2.10. Ülkelere Göre Kömür Tüketen Ülkeler 2020	51
Tablo 2.11. Çin Ekonomisinin Genel Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	54
Tablo 2.12. Çin’in 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke	55
Tablo 2.13. NOC'lerin Motivasyonları ve Stratejileri.....	57
Tablo 2.14. Çin Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020.....	58
Tablo 2.15. Çin’in En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı Ve İhracatı	60
Tablo 2.16. Hindistan’ın 1990-2020 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri	65
Tablo 2.17. Hindistan’ın 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke	66
Tablo 2.18. Hindistan Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020	69
Tablo 2.19. Hindistan’ın En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı ve İhracatı ...	70
Tablo 2.20. Japonya’nın 1990-2020 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri.....	74
Tablo 2.21. Japonya’nın 2020 Yılında En Çok İthalat Ve İhracat Yaptığı 10 Ülke	75
Tablo 2.22. Japonya Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020.....	76
Tablo 2.23. Japonya’nın En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı Ve İhracatı...	78
Tablo 2.24. Kaynak Milliyetçiliğinin Türleri.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
Tablo 3.1. Türkiye Ekonomisinin Genel Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)	95
Tablo 3.2. Türkiye’nin 2020 Yılında En Çok İthalat Ve İhracat Yaptığı 10 Ülke	97
Tablo 3.3. 2010-2020 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm ³).....	107
Tablo 3.4. 2020 Yılı Şirketler Bazında Doğal Gaz İthalatı (Milyon Sm ³).....	108

GİRİŞ

Dış ticaret, ülkelerin birbirleriyle yaptıkları yalnızca mal ve hizmetlerini kapsayan ithalat ve ihracattan oluşmaktadır. Bu kavram, özellikle son yıllarda uluslararası ticaret olarak da adlandırılmaktadır. Ülkeler vatandaşlarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına değişen oranlarda ticaret ile birbirlerine bağımlıdırlar. Çünkü her ülke vatandaşlarının tüm ihtiyaçlarının tek başına hem üretip hem de karşılayamaz. Bu nedenle ülkeler sahip olamadığı her şeyi ithal etmek zorunda kalmaktadır. Geçmişte A. Smith ve D. Ricardo tarafından atılan dış ticaret teorileri hala önemini korumaktadır.

Klasik dış ticaret teorilerine bakıldığında, yalnızca emek faktörüne dayanarak, üretim maliyetinin homojen olduğu tahmin edilen emeğin miktarına bağlanmaktadır. Neoklasik iktisatçılar ise fırsat maliyeti kavramı ile sermayenin üretim faktörü olması yanı sıra maliyet unsuru olarak ele alınmasını sağlamışlardır. Daha sonraki dönemlerde ise, neoklasik katkılarla birlikte uluslararası ticaret mutlak görülerek ülkelerarası verim ayrılığın nedenini ve refah etkisini faktör donatımı ile ifade eden modern teoriler de iki ülkeli, iki faktörlü modellerinde emek ve sermayeye dayanmışlardır. 1960'lı yıllardan sonra ise, Yeni Dış Ticaret teorilerinin ve teknolojinin geliştirilmesi ve emeğin niteliğiyle birlikte üretim sürecinde kullanımını öne süren bir uluslararası ticaret modelini ortaya koymuşlardır.

Kaynak, insan çevresinde bulunan ve ihtiyaçlarının giderilmesine, toplumsal amaçlarının gerçekleştirilmesine, girişimlerini kolaylaştırmasına yarayan araçlara denilmektedir. İnsan ise bu doğal varlıkları doğal kaynağa dönüştüren, onları değerlendirip üreten ve tüketen kişidir. İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılan ve kendiliğinden ortaya çıkan kaynakların tümüne doğal kaynak denilmektedir. Bu doğal kaynaklar madenler, sular, hayvan toplulukları ve topraklardan oluşmaktadır. Güneş ise bu doğal kaynaklar arasında en önemli konumdadır ve bütün doğal kaynakların başında gelmektedir.

Modern dünyada ekonomik büyüme ve sanayileşmenin en önemli unsurları arasında bulunan enerji dünyada önemli bir konumdadır. Bu nedenle küresel piyasalarda enerjiye olan talep her geçen gün daha da artmaktadır. Dolayısıyla enerji kaynaklarına sahip olan veya bu kaynaklara uygun maliyetlerle ulaşabilen ülkeler avantajlı

konumdadırlar. Günümüzde alternatif kaynaklara yönelik giderek artmasına rağmen hala enerji talebinin büyük kısmı petrol, doğal gaz ve kömür gibi fosil yakıtlardan karşılanmaktadır.

İnsanlığın en önemli ve vazgeçilmez gereksinimlerinden biri petrol olduğu görülmektedir. Petrol ülkeler arasında en önemli aktör olarak yer almakta ve bu durum yıllardır değişmemektedir. Dünyada yaşanan politik ve ekonomik olayların da son yıllarda dünya petrol arama ve üretim faaliyetlerine yön vermekte etkin bir rol oynadığı gözden kaçmamaktadır. Buna ek olarak ise doğalgaz petrolden sonra dünyada son yıllarda en önemli aktör olarak kendini göstermektedir. Katı fosil yakıtlar sınıfında bulunan kömürün ise dünya genelinde yaygın bir şekilde bulunması ve rezerv potansiyelinin petrol ve doğalgaza oranla daha fazla olması enerji kaynağının önemini artırmaktadır.

Doğal kaynaklar her ülkede yeteri düzeyde olmamasına karşın, bazı ülkelerde kullanılan miktardan daha fazla bulunmaktadır. Bu durum ise ülkeler arasında doğal kaynak ticaretinin varlığına sebep olmuştur. Genel bağlamda ülkeler arasında meydana gelen bu ticaret incelendiğinde, ticareti yapan ülkeler açısından bu makalede doğal kaynak merkantilizmi, doğal kaynak milliyetçiliği ve doğal kaynak liberalizmi çerçevesinde incelenmiştir.

1960 ve 1970’li dönemlerde, korumacı ve ithal ikameci sanayileşme politikaları, Türkiye ekonomisinde sanayileşme politikalarının temelinde var olmaktadır. Buna karşı, 1980’li yıllardan sonra Türkiye’de dışa açık sanayileşme politikaları görülmeye başlamıştır. Yani bu dönem sonrasında, Türkiye ekonomisi, dış ticarete serbestleşme yoluna başvurarak, ihracata yönelik sanayileşme stratejisini izlemiştir. Dış ticaretin yapılması ve ülkenin sanayileşmeye ağırlık vermesi Türkiye’nin enerjiye duyduğu ihtiyacı daha da arttırmaktadır.

Türkiye’de jeolojik ve doğal yapıya bağlı olarak, hemen her çeşit enerji kaynağına sahip olmaktadır. Ancak her ne kadar ülkemizde çeşitli enerji kaynakları bulunsada yeteri düzeyde olmamaktadır. Bu nedenle yüksek oranda dışa bağımlı olan Türkiye, enerji güvenliği konusunda da çok dikkatli olmalıdır. Bunun yanında da bulunduğu konum itibarıyla çok stratejik doğal kaynağına sahip ülkelere komşuluk etmektedir. Dünyada her geçen gün artan enerji ihtiyaçlarına karşın stratejik öneme sahip olan Türkiye enerji arz

güvenliği ve sürekliliğinin sağlanması açısından, geniş kapsamlı enerji taşıma projelerinin geliştirilmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı ulusların ekonomik büyüme ve gelişmelerinin devamını sağlamak amacıyla temel girdi olarak kullanılan doğal kaynak ticaretini incelemek ve bu ticarete Türkiye'nin konumunu değerlendirmektedir. Bu amaç doğerultusunda dış ticaret tanımıyla birlikte politikalara değerinilmiş, böylece dünya ticareti hakkında ön bilgi verilmiştir. Daha sonra ölkeler bağlamında uluslararası doğal kaynak ticareti incelenmiş ve Türkiye bağlamında ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikli olarak dış ticaret ve dış ticaret politikalarının tanımları yapılmıştır. Daha sonra dış ticaret politikasının amaç ve araçlarında söz edilmiştir. Bu bölümün devamında ise dış ticaret teorilerine değerinilmiş ve korumacı dış ticaret ile liberal dış ticaret kavramlarının tarihçesi ve tanımları yapılarak bölüm sonlandırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikli olarak doğal kaynağın tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda doğalgaz, petrol ve kömür olarak ele alınan doğal kaynakların, dünya ticaretindeki payı incelenmiştir. Daha sonra petrol, doğalgaz ve kömür için tanımları yapılmış ve bu doğal kaynakların dünya üzerinde mevcut rezervleri ile ticaretine yer verilmiştir. Bunlara ek olarak öncelikli olarak doğal kaynak merkantilizmin tanımı ve bu çerçevede ticaret yapan Çin, Hindistan ve Japonya ele alınmıştır. İkinci olarak doğal kaynak milliyetçiliğine değerinilmiş ve Rusya ve Venezuela ölkeleri bu kavram açısından incelenmiştir. Son olarak ise doğal kaynak liberalizmi tanımına bakılmış ve ABD ve AB bu kavram adı altında değerlendirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Türkiye'deki doğal kaynaklar ve politikaları ile ilgi veriler verilmiştir. Türkiye de üretilen doğalgaz petrol ve kömür rezervleri dış ticaretteki payı ölkeler ile yaptıkları ticaret verileri ele alınmış Türkiye'nin merkantilist ve liberal politika izlediği dönemler ele alınmıştır. Türkiye'nin şirketler aracılığı ile yapmış olduğu üretim ve ticaretler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

1.1. Dış Ticaret Politikası

Dış ticaret politikası, ülkelerin aralarında yapmış olduğu ticareti sınırlaması, engellenmesi; yapılış şekillerine karar vermesi anlamına gelmektedir. Küresel dünyada bu ülkelerin stratejisini belirler.

1.1.1. Dış Ticaret Kavramı

Dış ticaretin boyutu 18. yüzyıla kadar olan süreçte düşük seviyelerde olurken, Sanayi Devrimi sonrasında artan üretim düzeyiyle birlikte yükselen bir tutum sergilemiştir. Yakalanan bu ivmeye liberal ekonomide eklenince dış ticaret artık kaçınılmaz bir konuma gelmiştir. Bu süreçler ile birlikte serbest ticaretin öneminin de artması ülkeler için dış ticareti daha da önemli hale getirmiştir (Keşap ve Saldalcılar, 2021:258).

Mal ve hizmetlerin para aracılığıyla son kullanıcılarına ulaşmasına ticaret denilmektedir. Ticaret kavramı genel olarak iç ve dış ticaret olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada ele alınan konularda genel olarak dış ticaret kavramına değinilmektedir. Dış ticaret uluslararası mal ticaretini kapsamakta, ithalat ve ihracattan oluşmaktadır. Dış ticareti yaparken önemli olan mal ticareti değildir. Mal ticaretinden yanı sıra hizmet ticareti, cari işlemler, yatırım gelir ve giderlerini de kapsamaktadır. Dış ticaret politikaları ise ülkelerde ihracatı attırmak ve ithalatı azaltmak amacıyla aldığı karar ve önlemleri kapsamaktadır (Şerefli,2016:137).

Genel olarak bakıldığında dış ticaret, iktisadi alanda ülkelerin ilişkisini belirleyen en önemli unsurlardan biri olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak da ülkeler arasında farklılaşma en çok dış ticaret unsuruyla şekillenmiştir. Çünkü dış ticaret para karşılığında her türlü mal ve hizmet hareketleri ile sermaye hareketlerini kapsamaktadır. Özellikle son dönemlerde yaşanan küreselleşme ile birlikte dış ticareten önemini daha çok arttırmış ve daha çok söz edilmesine neden olmuştur.

Ülkeler yaptıkları ticarete sadece mal ve ürün ticareti yapmamakta, bununla birlikte eğlence, zevk, kültür ve örf adetlerde de bir alışveriş yapmaktadır. Bu bağlamda ülkelerin yaptıkları ticaret daha çok anlamlaşmakta ve yapılan ticaret daha çok önem kazanmaktadır. Çünkü yapılan ticaret komşu ülkelerle olan bağının daha çok kuvvetlenmesinde ve sağlamlaşmasında etkin rol oynamaktadır. Bu açıdan bakıldığında eğer bir ülke komşu ülkeleriyle ne kadar iyi anlaşır, o kadar çok dış ticarete başarı olduğu söylenebilir. Dünya geneli gelişmiş ülkelerin çoğu komşu ülkeleriyle iyi anlaşmış ve dış ticarete başarılı olmuşlardır.

Dış ticaretin ülkeler tarafından kabul görmesinin sebebi bazı ülkelerde kendi içinde yetecek kadar mal üretimin olmaması ya da yetersiz olması veyahut üretilen malın yüksek maliyetlere sebep olması, bazı ülkelerin ise kendine yetecek olan üretimden daha fazla üretime sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece yeterli iç talebi karşılayacak üretimi olmayan ülke, fazla üretimi olan ülkeden yapacağı ithalat sonucu bu ürünleri temin etmektedir.

Ülkelerin üreteceği malların iç talebi karşılayacak zevk ve tercihlere uygun olmaması da bir diğer dış ticaret sebepleri arasında yer almaktadır. Bu durumda o ülkede her ne kadar üretim olursa olsun dış ticaret yapmaya yönelecektir. Ayrıca ülkelerin yeterli teknolojiyi kullanamaması ve iş gücüne sahip olmaması da dış ticaret yapmaya yöneltici sebeplerdendir. Çünkü bir ülke her ne kadar yer altı ve yer üstü zenginliklerine sahip olursa olsun, o malı işlemediği veya kullanamadığı sürece ticaret gereksinimi duymaktadır.

Ülkeler arasında yapılan dış ticarete her iki ülkede kazanç sağlamaktadır. Üretimin fazlasını stok halinde bulunan ülke bu malların satımından gelir elde ederken, iç talebe yönelik yeterli düzeyde elinde mal bulunmayan ülke mevcut talebi karşılamak adına dış ülkelerle ticaret yapması gerekmektedir. Böylece ülkede bulunan talep karşılanacak, fazla üretimin bulunduğu ülkede ise kar elde etmesini sağlamanın yanı sıra iki ülkenin karşılıklı olarak yakınlaşmasını sağlayacaktır.

Dış ticaretin yapılmasıyla ortaya çıkan fazla üretim, kullanılan teknolojinin gelişmesine de katkı sağlayacaktır. Sadece iç piyasaya yönelik yapılan üretimde teknoloji kullanımı kısıtlı kalırken, geniş pazarlara sunulan mal için daha fazla üretim daha fazla teknoloji gereksinimini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca dışarıdan ülkeye giriş olan malların

üretimine özenilmekte ve o malların ülke içinde de üretilmesi için de gerekli teşvikler verilmektedir. Böylece ülkenin gelişmesinde de katkı sağlanmış olacaktır.

Böylelikle ülkeler artık dış ticareti kendi ülkelerinin kalkınması ve diğer ülkelerle olan bütünleşmesini sağlamak amacıyla kullanmakta ve önemli görmeye başlamaktadır. Buna bağlı olarak da ülkeler artık dış ticaretini sınırlandırıcı, özendirici, koruma ve düzenleyici amaçlı bir takım önlemler almak zorunda kalmış ve bu bağlamda dış ticareti açısından çıkarlarını koruma amaçlı dış ticaret politikalarını kullanmışlardır. (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224)

Dış ticaret politikaları ise ülkelerin direkt ya da dolaylı olarak ülkelerin menfaatleri doğrultusunda dış ticaretini kısıtlayıcı ya da özendirici olarak planlamak ve bu süreçleri gerçekleştirmektir (Yılmaz ve Özken, 2015: 51). Başka bir tanıma göre ise dış ticaret politikaları ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda sınırlamak, özendirmek ve yapılaş şekillerini düzenlemek için yapılan önlemler olarak tanımlanmaktadır.

Gelişmiş ülkeler dış ticaret politikasından yararlanırken, ithalatın ülke sanayisi üzerine yarattığı etkileri göz önüne almaktadır. Ancak az gelişmiş ülkeler ise ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek adına gelişmiş ülkelerle yaptığı ticarete gelişmişlik farklarını azaltmak için dış ticaret politikalarını kullanmaktadırlar. Böylece az gelişmiş ülkeler dış ticareti ekonomik kalkınmanın bir aracı olarak görmektedirler.

Dış ticaret politikaları her ülkenin gelişmişlik ve sanayileşmesi açısından farklılık göstermektedir. Bu nedenle asıl amaca ulaşma adına kullanılan ara amaç ve araçlar mevcuttur. Yılmaz ve Özken'e (2015:53) göre dış ticaret politikasının amaçları şu şekilde sıralanmıştır: Ülkenin hazinesine gelir sağlamak, Dış ödemeler dengesindeki olumsuzlukları gidermek, Ülkenin iç ekonomik dengesini sağlamak, Ülkeyi dış rekabetten korumak, Otarşi, Ülkenin belirlemiş olduğu siyasi ve sosyal amaçlara ulaşmak, Ülke ekonomisinin liberalleşmesini sağlamak, Ülkedeki piyasa aksaklıklarını giderilmesini sağlamak.

Genel bağlamda ise ülkelerin dış ticaret yapma amaçları coğrafi farklılıktan kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakların ülkeler arasında eşit bir şekilde dağılım göstermemesi nedeniyle ülkeler istedikleri ürünü üretememektedir. Herhangi bir ülke bir malı fazlasıyla üretirken, diğer ülke o mala ihtiyaç duymakta ve ülkesinde iç talebi

karşılacak kadar üretememektedir. Bu bağlamda yetersiz üretim yapan ülkeler, taleplerini başka ülkelerden dış ticaret yaparak karşılamaktadır.

1.1.1.1. Dış Ticaret Politikasının Amaçları

Dış ticaret politikası devletin dış ticarete müdahale konusuyla ele aldığı politikalar olarak görülmektedir. Yani genel anlamda açıklarsak, bir ülkenin ihracat ve ithalatında sınırlama getirmek, özendirmek ve bu işlemlerin yapılaş şekillerini belirli bir çerçevede düzenlemek amacıyla alınan önlemlerinin tamamına dış ticaret politikası denilmektedir. Dış ticaret politikaları etkileri kaynakların yeniden tahsisini gerektirmektedir. Ülkelerin dış ticaretine müdahale etmesinin nedenlerini, yani dış ticaret politikasının amaçlarını maddeler halinde inceleyelim.

1.1.1.1.1. Dış Ödemeler Dengesizliklerinin Giderilmesi

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun o ülke mutlak suretle ödemeler dengesi sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle de gelişmiş ülkelerde yaşanan krizlerin tümü döviz kaynaklıdır. Bu yüzdendir ki, böyle ülkeler sürekli döviz krizi yaşamaktadır. Döviz rezervlerinin erimesini önlemek ve döviz giderlerinden tasarruf sağlamak amacıyla, hükümetler ihracatı artırıcı ve ithalatı azaltıcı önlemler almaktadır. (Takım, 2015: 15)

Tam istihdam ve istikrarlı bir ekonomi her ülke için ulaşılacak istenen bir hedeftir. Bu bağlamda ise enflasyon ve işsizlik ülkelerin yaşadığı en temel sorunlar arasında yer alır. Hükümetlerin ayrıca belli bir düzeyde tutması gereken en önemli sorunlardan biri de ödemeler dengesinde meydana gelen bozulmalardır. Çünkü ödemeler dengesinde meydana gelen bozulmaların sonucun gelir, istihdam ve fiyatlara yansımaktadır. Bu nedenle ödemeler dengesi ekonomi adına çok önemlidir.

1.1.1.1.2. Dış Rekabette Korunma

Ülkeler bazı durumlarda yerli üreticilerini dış ticaretten savunma amacıyla birtakım koruma önlemleri alabilmektedirler. Bu durum da ülke ithalatı sınırlama yoluna gitmektedir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ise yeni kurulan, kurulmakta olan, birkaç yıla kadar kurulması planlanan sanayileri dış rekabette korumaktadır. Çünkü yeni kurulan sanayiler, mevcut durumda bulunan sanayilerle rekabet edecek düzeyde

değillerdir. Bu nedenle ülkeler bu sanayileri korumak için ithalat vergileri, kotalar, çoklu kur uygulamaları ve ithalat yasakları gibi politikalara başvurmaktadır.

1.1.1.1.3. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

İlk olarak büyümenin tanımına bakarsak, GSYH’de ya da yıldan yıla fert başına düşen gelirlerde meydana gelen artışlar olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan anlaşıldığı gibi ekonomilerde ekonomik büyüme nedenlerine bakacak olursak; işsizliğin azalması, üretim faktörlerinden elde edilen gelirlerin artması ve bireylerin kendine daha çok zaman ayırması olarak ifade edilebilir.

Kalkınmanın tanımı ise, ekonomik büyümeye göre daha geniş kapsamlı ve sosyal, siyasal ve kültürel kalkınma gibi alanlarla ilerleme kaydedebilmesi ve toplum refahının artmasına olarak ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde kalkınma için ihtiyacı olan döviz kaynağına ihracatlarını arttırarak ulaşmaya çalışırlar. Ancak ihracat yapılmasında maliyetlerin yüksekliği, kalitenin düşük olması, finansmanda yaşanan sorunlar ve dış pazarlara uyum zorluğu nedeniyle bu süreç bir türlü gerçekleşmemektedir.

Gelişmekte olan ülkeler dış ticaret politikalarını sanayileşme stratejileri olarak kullanmışlardır. Ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesinde ise iki strateji kullanılmaktadır. Bunlardan biri ithal ikameci sanayileşme stratejisi diğeri de ihracata dayalı dışa açık sanayileşme stratejisidir. İthal ikamesi modeline dayalı bir sanayileşme stratejisi izleyen ülkelerde, dış ticaret politikasının ana amacı yerli sanayilerin korunması olarak karşımıza çıkarken, dışa açık bir politika uygulayan ülkelerde amaç, ekonominin ve sanayileşmenin bütünüyle dünya ekonomisi koşullarına ve dış talebe yönlendirilmesi amaçlanmaktadır (Berksoy, 1985:91).

1.1.1.1.4. Ekonominin Liberalleşmesi

Günümüzde mevcut bulunan dış ticarete ülkelerin kendini soyutlaması beklenemez bir durumdur. Ülkeler dış ticarete daha fazla entegre olabilmek adına gayret ederler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler dünya ticaretine daha fazla entegre olmak istemesi ve kendi sanayilerinin uluslararası piyasalarla daha fazla bütünleşme sağlamasına neden olmaktadır.

Ülkeler dış ticarete olan kısıtlamaların kaldırmaya ve serbest ticaret yapmaya yönelmişlerdir. Böylece ülkeler artık serbest ticarete uzmanlaşıp, karşılaştırmalı

üstünlük teorisiyle birlikte iş bölümünden en fazla yararı sağlamayı amaçlamaktadırlar. Böylece atılan adımlarda özellikle son yıllarda dış ticarete önemli gelişmeler kat edilmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler serbest dış ticaret politikası benimsemesiyle birlikte, korumacılık politikalarından zamanla vazgeçmektedirler. Bu durum gelişmekte olan ülkelerin bu piyasalarda olan dalgalanmalara karşı daha kırılgan olmasını sağlamakta ve sıklıkla ekonomik kriz yaşamaktadırlar.

1.1.1.1.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Yurtiçi piyasalarda bir mal monopol özellik taşıyor ise o mala tüketiciler daha düşük kalitede olmasına rağmen daha yüksek fiyat ödeyerek sahip olmak zorunda kalırlar. Çünkü monopol piyasalarda diğer piyasalara oranla, daha düşük üretim ve daha yüksek maliyetler söz konusudur (Takım, 2015: 17). Böylece ülkeler bu duruma el atmak zorunda kalırlar. Mevcut tarifeleri veya öteki kısıtlamaları azaltarak iç piyasada rekabeti geliştirme yoluna gitmeleri bu durumun önleyici bir yanıdır. Böylece piyasa aksaklıkları giderilmekte, tekeller ortadan kalkmakta ve kaynak dağılımında etkinlik artışı sağlanmaktadır.

1.1.1.1.6. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Bir ülke iç istikrarını sağlamak için öncelikle iç ekonomik dengeyi sağlaması gerekmektedir. İşsizlik ve enflasyon iç ekonomik dengenin bozulduğunun bir göstergesidir. İşsizlik ile baş edebilmek amacıyla ise ithalata kota koyularak malların ülke içinde üretilmesi sağlanmaktadır. Böylece ülkelerde meydana gelen üretim, istihdamın azalmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca enflasyon için ise yine dış ticarete başvurulmaktadır. Yani hangi malın fiyatı yükselmiş ise, ülke o malın ithalatını kolaylaştırarak enflasyonu düşürmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak uygun bir dış ticaret politikasıyla ekonomide yaşanan aksaklıkları gidermek mümkün olmaktadır.

1.1.1.1.7. Dış Piyasalardaki Monopol Gücünden Yararlanma

Ülkeler iç piyasasında nasıl ki monopol duruma düşüyor ise, bu durum dış pazarlarda da yaşanmaktadır. Tek bir malın üretici konumunda olan bir ülke için o malın dış ticarete monopolcü duruma düşmemesi için o malı sınırlandırmalar yoluna gitmektedir. Eğer o malda az da olsa üreten bir ülke söz konusuysa, bu ülke ile anlaşarak kartel yapma yoluna da gidilmektedir. (Takım, 2015: 18)

1.1.1.1.8. Hazineye Gelir Sağlamak

Ülkelerin ayrıca bir hedefi ise uygulanan gümrük vergileri ile hazinesine gelir sağlamaktır. Gelişmekte olan ülkelerde kalkınmanın gerçekleşmesi için uygulanan fonlar sınırlı olmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde ise devletin alacağı vergiler kısıtlı olduğundan ülkelerin ihraç ve ithal mallardan elde ettiği gelirler o ülke için oldukça önemli sayılmaktadır. Keza korumacılığın yaygın olduğu ilk dönemlerde gümrük vergilerinin en önemli amacı kamu harcamalarının finansmanını sağlamaktır. Günümüzde serbestleşme ile birlikte artık devlete gelir sağlama amacı taşımayan gümrük vergileri, özellikle yurtiçi üretimi yapılmayan mallarda önemli gelir elde etmektedir.

1.1.1.1.9. Sosyal, Askeri ve Siyasal Nedenler

Belirli dönemlerde ülkeler sosyal veya siyasi nedenlerle kayırmak istedikleri üretici mallarının veya iflas eşiğine gelmiş bir firmanın mallarının ithalinden gümrük vergisi oranlarının yükseltilmesi yoluna başvurabilirler. Ayrıca bunun aksine bir ülke gelir dağılımında eşitlik isterse o ülkenin gümrük vergilerinde indirim gidebilmektedir. Bunlara ek olarak ise ülke çevre güvenliği, halk sağlığı vb. nedenlerden dolayı belirlediği malların ihraç ve ithalini yasaklamaktadır.

Ülkeler siyasi ve askeri nedenlerden dolayı da ekonomik yaptırım adı altında birbirlerine yaptırım uygulamaktadırlar. Böyle yapılan bir yaptırım ile o ülke pazarında yaptırım yapılan ülkenin mallarının ticaretine izin dahi verilmez. Çünkü ülkeler arasında siyasi ve askeri nedenlerle bozulan anlaşmalar sadece bu olaydan ibaret kalmayıp, farklı alanlarda da yansıması görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik bir ambargo uygulaması, ülkeler arasında bir politika aracı olarak görev yapmaktadır.

1.1.1.2. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Dış ticaret politikası belli amaçlara ulaşmak için bir takım kararlar alınmasını ve bu kararların uygulanmasını gerektirir. Bunun için ise hükümetler bu kararların uygulanması ve ticaretin nasıl yapıldığına karar vermesi açısından araçlara gereksinim duymaktadır. Bu bağlamda dış ticaret politikası araçları açısından en önemlisi ise gümrük tarifeleridir. Ancak zamanla dış ticarete gümrük tarifelerinin etkisi azaldığı görülmüş ve yerine çok sayıda yeni araç ve uygulamalar yer almıştır.

1.1.1.2.1. Gümrük Tarifeleri

Gümrük tarifeleri bir malın ülkede serbest dolaşıma girmesi için ülke sınırından geçerken ödenen vergileri kapsamaktadır. Bu tarifelere genellikle az gelişmiş ülkelerin başvurdukları bir yöntemdir. Çünkü bu şekilde ülkedeki ithalatı kıstmak, gelişmiş sanayiye sahip ülkelere kendi sanayisini korumak, istihdamı arttırmak, dış ticaret ve cari açığı azaltmak hedeflenmiştir. Ancak bu durumun tahmin edileninde aksine olumsuz etkiler de yaratabilir. Örneğin az gelişmiş ülkedeki iş gücü ve yatırım potansiyeli gelişmiş ülkelere kayarsa o ülke daha çok fakirleşebilir (Görgün ve Adıgüzel, 2020: 2).

Gümrük tarifeleri bir ülkenin dış ticaret politikalarını belirlemede çok önemli yeri vardır. Genel olarak ithalattan alınan bu vergiler kısmen dahi olsa ihracatta da uygulanabilmektedir. Ülkeler ithalatını azaltmak veya yoğunlaşmak istediklerinde gümrük tarifelerini kullanırlar. Yani bir ülke ithalatını azaltmak isterse o ülke gümrük tarifelerini yükseltirken, ithalatında yoğunluk istediği zaman gümrük tarifelerini düşüreceklerdir.

Gümrük tarifelerinde vergilerin malların fiziki özellikleri üzerinden alınmasına, spesifik vergi denilmektedir. Oran esasına göre malların değeri üzerinden alınan vergilere ise ad valorem vergi denilmektedir. Karma vergiler ise, ad valorem ve spesifik vergilerin kombinasyonundan oluşmaktadır. Ülkeler daha etkin sonuçlar elde edebilmek amacıyla, yüksek imalat sanayi malları üzerinden ad valorem vergi uygularken, düşük kalite standartlı mallardan ise spesifik vergi uygulanmaktadır (Delice ve Özdemir, 2012: 163).

Vergiler her ülke için kanunla konulup kanun ile kaldırılmaktadır. Bu durum da tüm ülkelerin anayasasında açıkça belirtilmiştir. Bu nedenler her ülke tarifelerini belirleme aşamasında kendi parlamentosunda karar vermektedir. Ancak bazı ülkeler GATT gibi, küresel entegrasyonlara bağlı olduğu sürece, kendi tarifelerini belirlemede bu entegrasyonlara bağlı kalmaktadır. Ülke eğer tek başına vergi koyuyorsa bu duruma otonom vergi denilirken, uluslararası anlaşmalarla belirlenen tarifelere sözleşmeli tarife denilmektedir.

Gümrük vergilerinin özelliklerine bakıldığında, ilk olarak gümrük vergilerinin Vergi Usul Kanunu kapsamında olmadığı söylenebilir. Ayrıca Maliye Bakanlığı'na değil, diğer kamu kuruluşları tarafından tahsil edilmektedir. Bir diğer özelliği ise vergilerini kolaylıkla yansıtabilen bir türdür. Yani gümrük vergilerinde verginin yasal mükellefi

ithalatçı olmasına rağmen vergi ithalatçı üzerinde kalmamakta ve tüketicilere hemen yansıtılmaktadır. Bunlara ek olarak gümrük vergilerinin dolaylı bir vergi türü olduğu da söylenebilir. Diğer vergilerle kıyaslandığında kayıt dışılığı önleme etkisi en fazla olan vergi türüdür. Bu nedenle gümrük vergileri mali ve ekonomik yönden koruma amacı olabilmektedirler. Bunlara ek olarak ise gümrük vergilerinin ekonomik dengeyi sağlayıcı özelliği olduğu da söylenebilir.

Gümrük vergilerinin başlıca amaçları hazineye gelir sağlamak ve iç üretimi dış rekabete karşı korumaktır. Özellikle yeni gelişen ülkelerde gümrük vergileri devlet için önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Yani bir mala gümrük vergisi konulduğunda tahsil edilen gümrük vergisi kadar kamu gelirlerinde bir artış meydana gelmektedir. Genelde tüketim malları ithalatı üzerinden alınarak, kolaylıkla elde edilebilen bir vergi türüdür. Gelişmekte olan ülkelerde gümrük tarifeleri, gelir elde etme etkisinden çok, yerli sanayiye korumak için başvurulan bir yöntemdir. Bu yolla gelişen sanayi korunacak ve ülke hızlı bir şekilde sanayileşecektir (Yılmaz,1995:9).

Gümrük vergilerinin dar anlamda ekonomik etkilerinden bir diğeri ise tüketim etkisidir. Tüketim etkisi gümrük tarifelerinin ithal mal fiyatlarına yansiyarak, ithal mal üzerinde bir yükselme meydana getirmesi sonucu tüketimde meydana gelen düşmeleri ifade etmektedir. Eğer gümrük tarifesi uygulanan malın esnekliği büyükse, tüketim kaybı da o kadar büyüktür. Bu durum o malın fiyat esnekliğine bağlı olarak değişmektedir.

Yeniden dağıtım etkisi ise, ithal mallarında meydana gelen artışın üretici rantına yansması sonucu gelirin yeniden dağılması ve bölüşümünü ifade etmektedir. Yani tüketiciler daha fazla ücret öderken, üreticilerin daha fazla gelir elde ederler. Dolayısıyla gelir dağılımı üreticilerin lehine gerçekleşirken, tüketiciler açısından aleyhine bir durum söz konusudur.

Geniş anlamda ekonomik etkilerine bakıldığında, ilk olarak ithalatı kısıtlayıcı yönüyle birlikte dövizin ülke de kalmasına sebep olmakta ve döviz giderlerinde tasarrufa yol açmaktadır. Ancak bu durumun gerçekleşmesi için karşı tarafın misilleme yapmaması gerekmektedir. Ayrıca gümrük tarifeleri yurt içi üretimi teşvik etmektedir. Sonuç olarak ise talebi yurt dışı mallarından yurt içi mallara doğru kaydırmaktadır. Buna bağlı olarak da milli gelirden artış meydana gelmekle birlikte toplam hâsıla da artmaktadır.

Bu etkilerden bir diğeri ise ÷lkeye getirilen lüks mallara konan g÷mrük vergileri ile gelir dağılımında adaletsizliğı gidermektir. Alınan bu vergilerle birlikte zorunlu tüketim mallarının ihracatında da vergileme uygulanmasıyla zorunlu tüketim mallarının fiyatları düşme eğilimi gösterirken, lüks malların fiyatları artmaktadır. Bu sayede yüksek gelir düzeyine daha fazla vergileme uygulayarak yoksul kesime gelir aktarımında bulunmaktadır.

1.1.1.2.2. Tarife Dışı Engeller

G÷mrük tarifesi dışında kalan, mal ve hizmet ticareti yapımında serbest ticareti önleyen her türlü kısıtlama tarife dışı engeller olarak adlandırılır. Bunlar her ne kadar serbest ticarete engel olarak gör÷lse de aslında haksız rekabeti önlemek ve rekabete uygun koşullar sağlamak açısından önemlidir (Eğilmez, 2012). Tarife dışı engeller g÷mrük tarifelerden farklı olarak dış ticarete müdahale araçlarının tamamını ele almaktadır. Çoğunlukla ithalat kısıtlamalarında kullanılsa da, ihracat ve diğeri döviz işlemlerine teşvik edilmesi amacıyla da kullanılmaktadır.

Uluslararası iktisat literatürüne göre, tarife dışı engellerin birçok çeşidi bulunmaktadır. Bu bağlamda tarife dışı engeller beş ana maddede toparlanmaktadır. Bunlardan ilki ithalat hacmini kontrol etmeye yarayan önlemlerdir. İlk madde ithalat üzerindeki miktar kısıtlamalarını ifade etmektedir. İkinci madde olarak ithal edilen malların fiyatlarını kontrol etmeye yönelik önlemlerdir. Üçüncü madde izleme yöntemleri, fiyat-hacim araştırmaları ve denetimi açıklamaktadır. Bu madde ihracatçılar tarafından yapılan haksız ticari uygulamalar için uygulanan önlemleri ifade eder. Dördüncü madde üretim ve ihracat önlemleri iken, son madde teknik engellerdir (Delice ve Özdemir, 2012: 172).

1.1.1.2.2.1. Miktar kısıtlaması

Tarife dışı engellerden en çok bilinen ve en önemlisi kotalardır. Kotalar diğeri adıyla miktar kısıtlaması demektir. Kota, belli bir zamanda bir malın ithal edilecek miktarı üzerine konulan bir sınır olarak adlandırılmaktadır (Üzümcü ve Dikkaya, 2016: 97). Kotaların konulmasının sebebi ise ithalatın ihracata oranla daha fazla olması ve bu nedenle bir kontrol sistemi kullanılarak bu dengenin sağlanmaya çalışılmasıdır.

Eğer bir ülke ithalatını yapacağı ülkeyi belirler ve bu durumu uygularsa buna seçici kota denirken, kotanın ithalatını yapacağı ülkeye bir sınırlama getirilmeden uygulanması durumuna ise global kota denilmektedir (Ünsal, 2005: 343). Genel bağlamda ise kotalar diğer dış ticaret politikalarına göre kesin etki sunduğu için daha çok tercih edilmektedir. Ayrıca kota ve tarife kıyaslandığında, kotanın tarifeye kıyasla ithalatı daha çabuk etkilemesinden dolayı daha çok tercih edilmektedir. Kısaca serbest ticarete ödemeler dengesinde yaşanan olumsuzlukları gidermek amacıyla hükümetler kotayı tercih etmektedirler.

Dış ticarete ülkelerin kısıtlamaların getirilmesine en net çözüm yolu ticareti tamamen yasaklamaktan geçmektedir. Bunun içinde ülke hem ithalata hem de ihracata aynı anda veya farklı şekillerde ambargo uygulamasından geçmektedir. Bir ülkenin politik ve ideolojik sebeplerden ötürü bir ülke ile olan ithalat ve ihracatını kısıtlaması olarak ortaya çıkmaktadır.

1.1.1.2.2.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Gönüllü ihracat kısıtlamaları, ihracatçı ülke hükümetlerinin bir maldan belirli bir dönemde ihraç edeceği en yüksek düzeyde mal miktarına belirli bir sınırlama getirilmesine denilmektedir (Ünsal, 2005: 343). Bu durum her ne kadar gönüllü olarak ifade edilse de gerçekte ithalatçı ülke ihracatçı ülkeye daha kötü yaptırımlar ile korkutarak bu anlaşmaya zorlaması ile gerçekleşmektedir. Bu durumun kotalardan farkı ise gönüllü ihracat kısıtlamalarında anlaşma yoluyla gerçekleşmesi ve bu durumun karşı tarafa zorla yaptırılmaması ve daha sonra fazla satış vaadiyle yapılmasından geçmektedir. Ancak her iki durumda da tüketiciye olumsuz olarak yansımaktadır.

1.1.1.2.2.3. Görünmez Engeller

Ülkeler çeşitli idari, teknik ve başka düzenlemelerle dış ticaretini kısıtlamaktadır. Bunlar haklın sağlığı, güvenliği, çevreyi ve milli değerleri koruma amacıyla farklı alanlarda farklı amaçlarla sınırlamalar uygulamaktadır (Delice ve Özdemir, 2012:182). Görünmez engellerin kullanım alanları ve uygulama amaçları çok farklı olduğu için literatürde belli başlı bir tanımı bulunmamaktadır. Bu dış ticaret politikasına göre, sağlık ve hijyenin bulunduğu menşe kurallarını da içine alan her türlü endişeler için getirilen her türlü standartları içine almaktadır.

Bu uygulamanın görünmez engeller olarak adlandırılmasının nedeni ise, kimi zaman bu uygulamanın gizli bir dış ticaret etkisi yaratmasından kaynaklanmaktadır. Yani ülkeler dış ticarete koruması gerektiğini düşündüğü yerli üreticilere görünmez bir mekanizma sağlamaktadır. Bazen de ülkeler aslında koruma altına almak istedikleri üreticileri başka nedenlere bağlı olarak koruduğu görülmektedir. Yani görünmez engellerin uygulama nedeniyle, gerçek nedenler arasında farklılıklar olmaktadır.

1.1.1.2.2.4. Tarife Benzeri Faktörler

Gümrük tarifeleri dışında ancak gümrük tarifeleri gibi ithalatı pahalılaştırırken yerli üretimin karlılığını artıran, yani fiyat mekanizması yoluyla serbest ticarete müdahale niteliğinde olan önlemler olarak görülmektedir (Kocağ ve Bakan, 2013:949). Yani fiyat mekanizması yoluyla serbest dış ticarete müdahale yoludur.

1.1.2. Uluslararası Dış Ticaret Teorileri

Dış ticaret teorileri, Klasik dönem öncesinde Fizyokratik düşünce ve Merkantilist düşüncenin dış ticarete uyguladığı fikirlerinden oluşmaktaydı. 15. Yüzyıl ortalarında Coğrafi keşiflerin yaşanması, deniz aşırı ticaretlerde yeni uygulamalara geçilmesi gibi süreçler İpek Yolu'nun dış ticaret anlamında girişimlerinin başarılı olmasında etkili olmuştur. Bu süreçte yaşanan gelişmeler özellikle Merkantilist gelişmelere ön ayak olmuştur. Klasik teorilerin doğuşunu temsil eden Fizyokratik düşünce de, 1776 yılında Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" eseriyle birlikte 18. yüzyılda Merkantilist düşünceye karşı Fransa'da temelleri atılmaya başlanmıştır (Çakırca, 2018:8).

1.1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

18. yüzyılın başlarında artık merkantilist düşüncenin savunduğu devlet müdahalesini yerini serbest ticaret görüşünü savunan liberallere bırakmıştır. Liberalizm Adam Smith ile başlamış ve John Stuart Mill ile sona ermiştir. A. Smith "ulusların zenginliği" kitabıyla serbest ticaretin yararlarını göstererek merkantilist düşünce tezini çürütmüştür. Buna göre liberalizmi merkantilist düşünceden ayıran en önemli fark, merkantilizmin savunduğu devlet müdahalesinin liberaller için olmamasıdır. Yani liberaller için dış ticarete devlet müdahalesi kabul edilmemektedir.

Smith'e göre merkantilizmin öne sürdüğü gibi dünya serveti sabit değildir. Çünkü dış ticarete uzmanlaşma ve iş bölümü sayesinde dünya kaynakları verimliliği artacaktır. Böylece dünya ticaretinde üretim ve buna bağlı olarak da dünyada refahın yükselmesine neden olacaktır. Smith'e göre, merkantilizmin başlattığı düşüncenin tersine liberallerin savunduğu görüş ile birlikte dış ticarete her iki tarafta kazançlı çıkacaktır. (Özdemir ve Delice, 2012: 21)

Uluslararası uzmanlaşmanın yararlarından ve serbest ticaretten bahseden Mutlak Üstünlükler Teorisi ve 1817'de Politik Ekonomi ve Vergilendirme İlkeleri kitabında David Ricardo tarafından geliştirilen Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi klasik dış ticaret teorilerinin temelleri olmaktadır. Klasik teoriye göre, devlet ekonomiye müdahale etmemeli ve buna ek olarak iktisadi kararlara karışmasından ziyade eğitim, adalet ve güvenlik gibi temel faktörlere karışmalıdır. Ayrıca bu teoriye göre kişisel çıkarlar göz önüne alınmalıdır. Bununla birlikte bireyler kendi çıkarını gözetirken toplumun çıkarına da katkı sağlarlar.

1.1.2.1.1. Mutlak Üstünlük Teorisi

Adam Smith, serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın yararlarını Mutlak Üstünlük Teorisi ile açıklamaktadır. Bu teorinin açıklamasına bakıldığında, bir ülke diğer ülkeye oranla hangi mallar için düşük maliyetle üretim yapabiliyorsa, o mallarda uzmanlaşma sağlamalıdır. Üretilen bu malları ihraç etmeli ve yüksek maliyetle üreteceği malları ithal etmelidir. Burada maliyetten kastedilen ise homojen bir emektir (Coşkun,2014:2).

A. Smith, bir firma için toplu iğne örneği vermiş ve bu örnekten yola çıkarak iş bölümünde uzmanlaşmayı verimlilik artışıyla üretim artışına neden olacağını söylemiştir. Ancak burada Smith iş bölümünün daha çok büyük piyasalarla sağlanacağını da dile getirmiştir. Böylece her ülke uzman olduğu mallarda üretim yapmalı, ülkeler arası iş bölümü sağlanarak uluslararası ticarete faydalı olmalıdır (Saçık, 2009: 166)

Genel olarak A. Smith, merkantilist düşünceye karşı çıkmış, serbest ticaret anlayışının tüm ülkeler için iyi bir politika olduğunu öne sürmüştür. Bu serbest ticarete, her ülke hangi malda mutlak üstünlüğe sahip ise o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve mutlak üstünlüğe sahip olmadığı malları ithal edebileceğini savunur. Üretimde meydana

gelen bu uzmanlaşma ile ülkeler dünya ticaretine önemli katkılar sağlamakta ve bütün ülkeler aynı anda kazanmaktadır. (Delice ve Özdemir, 2012: 23)

1.1.2.1.2. Karşılaştırmalı-Mukayeseli Üstünlük Teorisi

David Ricardo tarafından ortaya sürülen bu teori serbest ticaret faydalarını savunan ikinci bir teoridir. Bu teorinin ortaya çıkması A. Smith'in öne sürdüğü Mutlak Üstünlük Teorisinde fark ettiği eksiklikler sayesinde olmuştur. A. Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi uluslararası iktisat teorisine önemli katkıları olurken, bir ülkenin üretim kollarında mutlak maliyetler yönünden diğer ülkeye göre üstünlüğe sahip olmaması durumunda ne olacağı hakkında hiçbir fikir öne sürülmemiştir. Teorinin bu eksikliği David Ricardo tarafından gerçekleştirilen Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ile giderilmeye çalışılmıştır (Delice ve Özdemir, 2012: 25).

Ricardo karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin açık ve örtülü varsayımlarına göre; iki ülke ve iki mal söz konusu olmakta, emek değer teorisi esas, emek ülkeler arasında ise hareketsiz ve bir ülke içerisinde tam hareketli olmaktadır. Bütün faktör ve mal piyasalarında tam rekabet geçerli olurken, ülke içinde gelir dağılımı ticaretten etkilenmemektedir. Ayrıca sabit üretim maliyeti geçerli, teknolojik değişme yok, yalnızca takasa dayalı ticaret olurken, ulaştırma masrafları bulunmamaktadır. Ricardo'nun mutlak üstünlük teorisinde bile, karşılıklı yarar sağlanarak ticaretin olabileceğine değinmiştir. Bir malın üretiminde etkinlik derecesi az olan ülke, dezavantajın az olduğu malın üretiminde uzmanlaşma sağlamalı ve bu malın ihracatını yapmalıdır. Buna karşılık ülke hangi malda dezavantaja sahipse o malı ithal etmelidir (Öztürk,2003:111).

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nde her ülke işgücünde uzmanlaştığı alana yönelmesiyle tüm ülkelerin katılmasıyla aktif bir ticaret ortamı sağlandığı savunulmaktadır. Bu teori hayata geçirilirse sadece gelişmiş ekonomiler değil, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde ticarete konu olmaktadır. Yani bu teoriyle bir ülkenin kazandığı ve hiçbir ülkenin kaybetmediği bir ticaret alanı oluşturulmaktadır (Coşkun ve Topuz, 2018: 675).

1.1.2.2. Modern Dış Ticaret Teorileri

Klasik dış ticaret teorileri incelenmiş ancak bu teoride eksiklikler fark edilmiştir. Günümüzde var olan ticareti klasik dış ticaret teorileri gibi basitleştirilmiş ve bir o kadar

da iddialı olan iki mal ticaretiyle açıklamak çok mümkün değildir. Günümüzde binlerce mal ve 208 tane ülke için bu teorilerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yeni gelen teoriler ise hiçbir zaman geleneksel teorileri reddetmemiş, her ne kadar günümüzde kullanılsalar da yine uluslararası ticaretin yapılacağını savunmuşlardır. (Takım, 2015: 71)

1.1.2.2.1. Heckscher-Ohlin Faktör Donanım Teorisi

Klasik mukayeseli üstünlük teorisi emek-değer teorisine dayanmakta, başka bir deyişle emek dışındaki diğer faktörleri maliyet üzerindeki etkisini dışlamaktadır. Aslında sadece emek faktörü değil diğer faktörlerde maliyet üzerinde etki etmektedir. Heckscher Ohlin ve Samuelson tarafından geliştirilen Faktör Donanım Teorisi, Mukayeseli Üstünlük Teorisine diğer faktörleri de eklemiş ve böylece hem teoriyi zenginleştirmiş hem de gerçeğe uygun hale getirmiştir. (Dinler, 2014: 567)

Mukayeseli üstünlük teorisine göre, her ülke ucuz ürettiği malın üretiminde uzmanlaşarak dışarıya satmasını, pahalıya ürettiği malı ise dışardan almasını öngörmektedir. Ancak o malı ucuz üretmesinin tek nedeni sadece emek faktörüne bağlıken, Faktör Donanım Teorisinde bir ülkenin bir malı nispi olarak daha ucuz üretmesinin nedeni olarak sadece emek faktörü tek başına ele alınmamaktadır. Bu bağlamda üretim faktörlerinin kıt ya da bol olmasına ve bu faktörlerin fiyatlarına bakılarak açıklanmaktadır. Yani bu teoriye göre, bu ülkede bol olan faktörün aynı zamanda ucuz olup olmaması da önemlidir. (Dinler, 2014: 568)

Heckscher-Ohlin modeline göre ülkelerdeki üretim teknolojisi benzer kabul edilmekte, hem mal hem de faktör piyasalarında tam rekabet şartlarının olduğu öne sürülmektedir. Özellikle de üretim teknolojilerinin benzerliği varsayımı uzmanlaşma sonucu faktör fiyatların eşitliliğine neden olmaktadır. Ancak gerçek hayatta bu teorilerinin faktör fiyatlarını eşitlemediği görülmektedir. (Delice ve Özdemir, 2012: 46)

1.1.2.2.2. Stolper ve Samuelson Gelir Dağılımı Teorisi

Stolper ve Samuelson 1941 yılındaki çalışmasında Heckscher-Ohlin Teorisine yenilikler katarak dış ticaretin üretim faktörleri üzerindeki etkilerini göstermişlerdir. Stolper-Samuelson teoremi tanımına göre ise, bir malın nispi fiyatı yükselirken, o malın

üretiminde yoğun olarak kullanılan faktörün reel getirisi artarken diğer faktörün reel getirisi azalmaktadır (Ünsal, 2005: 172).

Klasik teori ülkelerde uygulanan serbest ticaret teorisinin yararlı olduğu, ancak ülkelerin korumacılık önlemlerinin zararlı olduğunu savunmuştur. Ancak bu teoriye Stolper-Samuelson teorisi bu teoride öngörülen yanılığın gidermiştir. Bu teoreme göre, ihracat endüstrilerinde yoğun kullanılan faktörün yanında serbest ticaret olurken, ithalata rakip endüstride yoğun kullanılan faktörlerin yanında ise korumacılık olmaktadır. Korumacılık sonucunda ekonominin tamamı bu durumdan zararlı çıksa da ithalata rakip olarak çalışana kesim bu durumdan faydalanmaktadır. (Dinçer, 2010: 57)

1.1.2.2.3. Rybczynski Teorisi

Rybczynski Teorisi, Heckscher-Ohlin Teorisi'nden türeyen ve İngiliz iktisatçı Rybczynski'nin ortaya koyduğu teoridir. Rybczynski Teorisi'ne göre, bir faktörün arzı artarsa ve diğerinin arzı sabit kalıyorsa, onu yoğun olarak kullanan malın üretimi genişler, diğer malın üretimi daralır (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011:200). Bu teoremin sonuçları açısından önemine değinilmek gerekirse, ülkelerin nüfus artışı ve sermaye yatırımları gibi olgularının faktör donanımlarına ve nispi fiyatlara ne yönde etki ettiği görülmektedir.

1.1.2.3. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Küreselleşen dünya ile birlikte artık ülkeler arası dış ticaret artmaya başlanmış ve ülkeler birbirleri ile birlikte daha yoğun ticari ilişkiler kurmuşlardır. Dünya ticaretinde yaşanan bu yoğunluk nedeniyle yeni dış ticaret teorileri 1960'lı yıllardan sonra ilk olarak gündeme gelmiştir. Bu yeni teori, alternatif bir ticaret teorisi değildir. Dış ticaret teorilerini geliştirici olan, klasik ve neo-iktisatçılar tarafından savunulan tamamlayıcı niteliktedir.

Yeni Dış Ticaret Teorileri, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisindeki dış ticaretin sebepleri arasına ölçeye göre artan getiri sonucu uzmanlaşma ve eksik rekabetçi piyasa yapısını da dâhil etmiştir. Bu dönemde de klasik iktisatçılar zamanında da kabul gören ölçek ekonomisi ve eksik rekabetçi piyasa varsayımlarının dış ticaretle olan ilişkisi bulunmaktaydı. Ancak bu teorilerin “yeni” olarak adlandırılmasının nedeni, ölçek ekonomisi ve eksik rekabetçi piyasa yapısını kapsayan dış ticaret teorilerinin matematiksel formüllerle 1970'li yıllardan sonra karşılaşmasıdır (Karaca, 2018:15).

1.1.2.3.1. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçeğe göre artan getiri ya da ölçeğe göre azalan maliyetler olarak da bilinen ölçek ekonomileri teorisi, firmaların üretim fonksiyonuna bağlı olarak, ne kadar çok üretim yaparsa maliyetlerinin o kadar düşeceği anlamına gelmektedir. Bu teori, verimlilik artışının içsel veya dışsal olmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Eğer firmada kendi üretim ölçeğinin artmasıyla maliyetlerin azalması durumu gerçekleşiyorsa bu durum içsel ölçek ekonomileri olarak adlandırılır. Faka firmanın bağlı olduğu endüstride üretimin artmasıyla maliyetlerde bir azalma meydana geliyorsa bu duruma ise dışsal ölçek ekonomileri denilmektedir. (Dinçer, 2010: 76)

Firma sayısı ne kadar artarsa ölçek ekonomisinden yararlanma imkânı da o kadar azalmaktadır. Dolayısıyla, firma sayısı ne kadar artarsa birim üretim maliyeti de o denli artmaktadır. Daha az sayıda firma varlığı birim üretim maliyetleri bakımından avantaj getirmektedir. Ancak bu durumda kapalı bir ekonomi için ne kadar firma sayısı artarsa ya da rekabet artarsa fiyatlar o denli düşecektir. İşte bu noktada uluslararası ticaret, piyasayı genişletmekte, ölçek ekonomisinden daha çok yaralanan etkin firmaların rol almasına önem vermektedir. İkinci olarak, küresel piyasa, rekabeti arttırmakta ve her yerde fiyatları düşürmektedir. Genel anlamda sonuca bakıldığında ticaret öncesine oranla firma sayısı azalmakta, üretimde birim maliyet ve fiyatlar düşmekte, tüketici refahının artması sağlanırken, sayısı azalan firmaların karının artmasını sağlamaktadır (Bayraktutan, 2003:183).

1.1.2.3.2. Teknolojik Açık Modeli

Heckscher-Ohlin modelinde malların üretim teknolojisi tüm ülkelerde aynı olduğu kabul edilmektedir. Hatta yeni çıkan teknolojilerin tüm ülkeler arasında kolaylıkla yayılacak ve dış ticareti belirleyen bir unsur olmayacaktır. Ancak bu durum Michael Posner tarafından 1961 yılında ortaya atılan bir teori ile tekrar gündeme gelmiştir. Bu teoriye göre, bir ürünün üretilmesinde kullanılan ürün yeniliği ve özellikle bir ürünün etkin üretilmesi sürecinde kullanılan ürün yeniliği, Heckscher-Ohlin modelin aksine zaman alacağını savunmaktadır. Bu teoriye göre bir ülkede kullanılan yenilikler o ülkenin belli bir süre üstünlük kazanacağı hatta o malı bir süre diğer ülkelere ihraç edeceği açıklanmaktadır (Delice ve Özdemir, 2012: 53)

1.1.2.3.3. Nitelikli İşgücü Modeli

Donald B. Keesing ve Peter B. Kenen tarafından ortaya çıkan bu görüşe göre, ülkeler arasında uzmanlaşmanın temeli, ülkeler arasında var olan farklılıkların nitelikli iş gücü varlığına dayanmasıdır. Günümüzde bazı ürünlerin üretimi nitelikli işgücü varlığını zorunlu hale getirmektedir. Bu bağlamda ülkeler belli avantajlara sahip olurken nitelikli işgücüne sahip olan ülkeler o malda uzmanlaşırken, bu işgücüne sahip olmayan ülkeler ise işgücünün az olarak kullanıldığı mallarda uzmanlaşmaktadır. (Dinler, 2014:570)

Klasik teoride emek faktörü homojen kabul edilirken, üretim faktörleri de emek ve sermayeden oluşmaktaydı. Ancak nitelikli iş gücü modeli klasik teori varsayımlarından bu yönden ayrılmaktadır. Bu bağlamda nitelikli işgücü modelinde emek faktörü homojen olarak kabul edilmemektedir. Ayrıca Heckscher-Ohlin modelinde ülkeler arası faktör akışı yokken, bu teoriye göre doğal kaynak dışındaki diğer faktörlerde ülkeler arasında serbest dolaşımı söz konusudur.

1.1.2.3.4. Gelir ve Tercihler Arasında Benzerlik Modeli

Staffan Burenstam Linder tarafından geliştirilen gelir veya tercihlerdeki benzerlik modeli, sanayi ürünlerin ticareti üretim maliyetlerinden çok ülkeler arasında zevk ve tercihlerin benzerliğine, başka bir deyişle talep koşullarına bağlı olduğunu açıklamaktadır (Takım, 2015: 79). Zevk ve tercihlerin etkilenmesi de satın alma gücüne bağlı olarak değişmektedir.

Bu teoriyi diğer faktör donanım teorilerinden ayıran en önemli özelliği ise, ilk defa dış ticaret teorisinde talep olgunun yerleşmesine katkı sağlamıştır. Bu bağlamda bir ülkede üretim yapılabilmesi için öncelikle iç talebe bakılmasını ve daha sonra üretime geçilmesini savunmaktadır. Böylece üretime geçilen ürün, benzer tercihlere sahip ülkeler tarafından tercih edilmektedir.

1.1.2.3.5. Tekelci ve Rekabet Dış Ticaret Modeli

Edward H. Chamberlin, mal ve faktör piyasalarında tam rekabet koşullarının geçerli olduğu ve ticarete konu olan malların homojen olduklarını ele alan görüşleri eleştirmiştir. Buna göre, teknelci rekabet şartlarının ortaya çıkması için firmalar, bir yandan daha çok artan verimler koşullarında üretim yapmış, diğer yandan rekabet avantajını artırmaya çalışmış, bir yandan da ürün farklılaştırmasına gitmişlerdir. Uluslararası ticarete ise

lkeler lek ekonomilerinden yararlanacak Şekilde az miktardaki mal çeşidi üzerinde uzmanlaşma yapmakta ve böylece dış ticaret yapan her ülke aslında geliŐtirdiđi malın ihracatçısı olurken aynı zamanda yakın ikamesi olan diğer malı da ithal etmektedir (Sarıdoğan ve Yüksel, 2011: 202).

1.1.3. Liberal Dış Ticaret Politikaları

Liberalizm, merkantilizme karşı olarak ortaya çıkan bir düŐüncedir. Liberalizmin temellerini ortaya atan fizyokratlar ile birlikte, devlet müdahalesinin olmadığı ve serbest dış ticaret ile birlikte mutlak olarak ülkelerin zengin olacağı ancak bazı ekonomilerin nispi olarak daha zengin olacağı görüşünü savunmaktadır. Bu bağlamda liberal dış ticarete uzmanlaşma ve uluslararası iş bölümü sayesinde ulusal ve dünya refahı arttığını düşünülmektedir.

Liberalilere göre her ülke kendini geliŐtirmeli ancak bunun için ise tarıma ihtiyaç olduğunu söylemektedirler. Çünkü eğer bir ülke sanayisinin ve ticaretinin gelişmesini istiyorsa öncelikle tarımdan gerekli ham maddeyi sağlamalıdır. Liberaller tarımın yapılan yatırımdan daha fazlasını bize verdiğini söylemektedirler. Buna göre toprak net hâsıla bıraktığı için tarıma daha çok önem verilmiştir. Yine aynı Şekilde sanayi ise tarımdan alınan ham maddeyi iŐleyen sadece bir araçtır. Bu bağlamda merkantilizmlere göre zenginliğin kaynağı altın olsa da, liberalizmlere göre ise zenginliğin kaynağı tarımdır.

Liberalilere göre tarımın zenginlik kaynağı olarak görülmesi o dönem Şartlarına göre her ne kadar makul olarak görülse de, özellikle Sanayi Devrimi'nde ve daha sonra ki dönemlerde o zamanın Şartlarına uygun olmamıştır. Özellikle Sanayi Devrimi ile başlayan süreçte tarımın önemine vurgu yapmak çok mantıklı bir düşünce değildir.

Klasik liberalizmin en önemli savunucusu Adam Smith olmuştur. Smith döneminde liberal dış ticaret teorisini ortaya atmıŐ ve ülkelerin zenginliklerinin sağlanması için etrafındaki koruyucu önlemleri kaldırmaları ve dış ticarete açılması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca ülkelerin dünya ile bütünleŐmesi konusuna da değinmiştir. Genel olarak liberalizm ile ilgili kavramlar incelenmiş ve konumuz itibariyle üstünde durulması gereken asıl kavram ise dış ticaretin liberalleşmesi olarak görülmüştür. Bu konuda yapılan tanımlarda uluslararası mal ve hizmet akıŐının herhangi bir iktisadi dış ticaret teorileriyle engellenmemesi ve aynı zamanda ihracatında bu tip araçlarla teşvik edilmemesi anlatılmaktadır (Masca, 2000: 6).

İtici gücünü dış ticaretteki kaynaklarından alan bir düşünceye hâkim olan liberal dış ticaret anlayışı, uluslararası ticari kısıtlamaların hafifletilmesi gerektiği ve uluslararası ticaretin bütün ülkeler genelinde rekabete açılması gereği üzerine kurulmuştur. Bu anlayışın benimsenmesiyle birlikte artık yapılan ihracata büyük önem verilmiş ve yapılan üretimin dünya geneli bir boyutta olması sağlanmıştır (Kuşat, 2015: 42).

Uluslararası ticaretin daha kolay bir şekilde yapılması ve alınan korumacılık kararlarına karşı koyabilmek ve liberalleşmeyi daha kontrollü şekilde sağlamak amacıyla bazı iktisadi yapılara ihtiyaç duyulmuştur. İkinci Dünya Savaşı ile birlikte liberal düşünceye hâkim olan Amerika Birleşik Devletleri dünya ekonomisine yön vermek ve yeni kurallar getirmek amacıyla ekonomide bir dizi yenilikler getirmiştir. Bu bağlamda ekonominin tüm dünyaya açılması adına ilk olarak Gümrükler ve Tarifeler Genel Anlaşmasını (GATT) yürürlüğe koymuştur. Bu bağlamda ülkeler arasında olan ticaret kısıtlamalarını ve gümrük tarifelerini ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Bu bağlamda yapılan serbestleşme çalışmalarına sanayisi gelişmiş olan ülkeler daha çabuk entegre olurken, zamanla az gelişen ülkelerde bu sürece dahil olmuşlardır.

Liberalleşme sayesinde ülkeler artık ulaşmak istedikleri mal ve hizmetlere daha kolay ulaşması amaçlanmaktadır. Bu şekilde ülkeler istedikleri mala ulaşabilecek ve aynı zamanda ise elinde bulunan malın dünya pazarında yer alması için daha çok emek verecektir. Söz konusu bu durumun üreticiler arasında rekabeti arttıracığı, malların daha kaliteli olmasını sağlayacağı ve bu şekilde ise ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Liberalleşme sayesinde ekonomide meydana gelen talep artışları ile birlikte firmaların daha çok üretim yapmasını sağlayacaktır. Bu üretimler ise dolaylı olarak işsizliğe, üretim artışlarına, yolsuzluğa ve aynı zamanda ücret akışlarına neden olmaktadır. Ayrıca yapılan üretimler dış ticarete pazar imkânı bulduğunda ülkeye döviz girişi sağlayacaktır. Bundan dolayı ise ülkede üretim aşamasında gerekli olan ham madde ve ara malları ülke dışından alımında kolaylık sağlamıştır. Bu da ülkede ihracat ile aynı şekilde ithalatında artacağı anlamına gelir ve bu durum milli gelirden artış sağlar (Konak, 2019: 38).

Ticarette yaşanan liberalleşmenin ekonomik büyümeyi arttıracığı ve ülkenin gelişmesini sağlayacağı konusunda yapılan olumlu görüşlerin yanında ayrıca ekonomide

olumsuz etkileri de olmaktadır. Olumsuz görüşler olarak nitelendirilen sebepler özellikle genç endüstrilerin kurulması ve ya gelişim göstermesini engellemek, ödemeler dengesindeki bozulmaların gelişmiş ülkelere aleyhine olması ve gelişmişlik farkından kaynaklı olarak gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere bağımlı hale gelmesi olarak sıralanabilir.

1.1.3.1. Liberal Dış Ticaret Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi

Tarih içerisinde liberal dış ticaret politikaları ile korumacı dış ticaret politikaları sürekli bir değişim içindedir. Ancak bu değişim düzenli bir şekilde olmamıştır. Bu değişim ülkelerin genellikle koşullarına ve buna bağlı olarak uygulanan politikalarına bağlanmaktadır.

Birinci Dünya Savaşından sonra 1929 Ekonomik Bunalım'ında etkisiyle ekonomide çözüm yolları aranmıştır. Bunun sonucu olarak ise ekonomide serbestleşme üzerinde durulmuştur. 1930 yıllarında ABD'de ve daha sonra Avrupa'da serbest ticaret bölgeleri kurulmuş ve bu kurulan bölgeler daha sonra serbest ticaret bölgeleri oluşturulması fikrinin kabulüne ortam sağlamıştır (Yıldız ve Karaduman,2002: 134).

İkinci Dünya Savaşı sonuna geldiği zaman ülkelerin ticari alanda yeni düzenlemelere ihtiyacı vardı ve bu bağlamda ticarete serbestleşme adına adımlar atılmaya başlanmaktadır. Serbestleşmenin amacı ise ekonomide var olan gümrük tariflerini en aza indirmek, ekonomide çok taraflı ticaretin önünü açmak ve dış ticareti kısıtlayan her türlü girişimleri ortadan kaldırmaktır. Böylece 1944 yılında Breton Woods Konferansı'nda filizlenen uluslararası ticareti geliştirme fikri, 1945'te Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasından sonra uluslararası ticaret anlaşması görüşmeleri Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'ne taşınmıştır. Bu konseyde Uluslararası Ticaret Örgütü'nün (International Trade Organization-ITO) kurulması için çalışmalar başlatılmış ancak 1948 yılında ABD'de Kongre onayını alamayan bu örgütün kurulamamıştır (Okkaoğlu ve Canbeyli, 2021:4).

İkinci Dünya Savaşı sonucunda ülkelerde barışı sağlamak adına ticaret yapılması görüşü hakim olmuştur. Bunun için ise ülkelerde kalkınmanın sağlanması ve dış ticaretin serbestleşmesi ve artırılması amacıyla 1947 yılında ABD'nin Cenevre kentinde 23 ülkenin toplanmasıyla birlikte Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)

imzalanmıştır. Yapılan anlaşma ilk olarak geçici olarak düşünülse de şunda uluslararası ticaretin temellerini oluşturmaktadır (İzmir Ticaret Odası, 2016: 4).

Uluslararası ticaretin gelişmesi ve tarifelerin azaltılması amacıyla kurulan GATT, kuruluşundan bu yana dört temel konferans ve dört round şeklinde gerçekleştirilmiştir. Dört temel konferansı:

- 1) 1947 yılında Cenevre (İsviçre)'de
- 2) 1949 yılında Annecy (Fransa)'da
- 3) 1951 yılında Torguay (İngiltere)'de
- 4) 1956 yılında Cenevre (İsviçre)'de toplanılmıştır.

Ayrıca GATT'ın dört roundu sırasıyla şöyledir:

- 1) 1960- 61 yılları arasında Cenevre (İsviçre)'de “Dillon Round”
- 2) 1964-67 yılları arasında Cenevre (İsviçre)'de “Kennedy Round”
- 3) 1973-79 yılları arasında Cenevre (İsviçre)'de “Tokyo Round”
- 4) 1986-93 yılları arasında Punta del Este (Uruguay)'da “Uruguay Round” (Özlük, 2018: 371).

GATT'ın ilk konferansında vergilerin azaltılması adına görüşmeler yapılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Bu bağlamda ABD vergi oranları %35 oranında azalmıştır. Ancak Cenevre konferansından sonra yapılan Annecy ve Torguay konferanslarında istenilen başarıya ulaşılmamıştır. Bu konferanslarda vergiler azaltılması konusunda başarı kaydetmemiş olsa da üye ülke toplama konusunda başarılı olunmuş ve GATT'ın büyümesi sağlanmıştır. O dönemler itibariyle incelendiğinde GATT'ın liberalleşmesi bir süre durgunluk yaşamış ve vergi indiriminde yaşanan etkisizlik, dünya ticaretinin belli bir çizgide sabit devam etmesine neden olmuştur. Ancak yine bu dönemlerde kurulan Avrupa'da kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) dünya ticaretinin canlanmasına ve liberalleşmesine etki sağlamıştır (Yolchuyev, 2016:27).

GATT ilerleyen dönemlerde Kennedy ve Tokyo Round'ları ile vergi indirimi söz konusunda büyük başarılar elde etmiştir. Ancak 1980 yıllarına gelindiğinde GATT'a duyulan güven yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştır. Küreselleşmenin gelişmesiyle kendini

de geliştirmesi gereken GATT için Uruguay Round'da dünya ticaretindeki kural ve disiplinler güçlendirilmeye çalışılmış ve tüm ülkelerin taraf olduğu 29 anlaşma bir paket halinde kabul edilmiştir. Bu bağlamda bu 1986-1994 yılları arasında yapılan round ile GATT kendini yerini Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne bırakmıştır (Karaca, 2003: 86).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Uruguay Round konferansı sonunda, GAT T yerini alan 29 ayrı çok taraflı hukuki belgeyi ve 25 Bakanlar Bildirisini de içine alan, 15 Nisan 1994 tarihinde Marakeş'te (Fas) imzalanan Dünya Ticaret Örgütü Anlaşması ile temellerini atmıştır (Bulum ve diğerleri, 2013: 154). Dünya Ticaret Örgütü'nün amacı ise üye ülkelerin ticaretlerini geliştirmek, üye ülkelerin ekonomilerini düzeltmek, mal ve hizmet üretimini ve aynı zamanda ticaretini geliştirmek, hayat standartlarını yükseltmek, dünya kaynaklarını hayat sürdürülebilir kalkınma adına düzenli kullanımına ortam hazırlamak ve gerekirse farklı ekonomik ihtiyaçlara karşılık verecek şekilde kendini geliştirmektir.

1.1.4. Korumacı Dış Ticaret Politikaları

Korumacı dış ticaret köklerini 17 ve 18. yüzyılda Merkantilist düşüncelerden almaktadır. Alexander Hamilton ile başlayan bu düşünceye göre, ülkenin zenginliği elde bulundurduğu değerli madenlerle belli olmakta ve ülke bu zenginliği koruma adına ticaret yapsa dahi bu madenlerin sürekli olarak artması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda zamanla kendini geliştiren düşünce, tarımdan ziyade sanayileşme üzerinde durmuştur. Zamanla ise sanayileşmenin ayrılmaz bir parçası olarak uluslararası ticaretten sürekli söz edilmiştir.

Serbest dış ticarete karşı olan korumacılık, yerli üreticilerin dış ticaret karşısında korunmasını amaçlamaktadır. Böylece ülkeler dış ticarete korumacılık ile yerli üretimi dış ticarete koruma altına alırken, aynı zamanda o üreticinin ölçek ekonomisinden yararlanmasını sağlamaktadır. Yani çeşitli engeller konularak dışalımın önü kesilecek, dışsatımı yapılacak ürünler desteklenecek ve yerli ekonomi korunacaktır.

Korumacılık milli servet arttırma ve ekonomik gelişme sağlamanın aracı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda ise ilk olarak gümrük vergileri ile daha sonra ise dış ticaret ve kambiyo kısıtlamalarıyla birlikte ulusal ekonominin dış rekabete karşı korunmasını sağlar. Ancak dış ticaretin başlamasından bu yana kadar çoğu zaman

korumacılık azaltılmaya çalışılırken, diğer taraftan korumacılık ile ilgili önlemler arttırılmaya çalışılmış ve bu böylece günümüze kadar gelmiştir.

Korumacılığı kabul eden ülkeler aynı zamanda dışa kapalı bir otarşik bir yapıyı kabul etmektedirler. Bunun ile birlikte dışarıya kapalı ve ticaret yapmadan bir ekonomi yakalamaya çalışmışlardır. Ama her ne kadar kendi ekonomisini korumaya çalışılsa da bu durum karşısında dünya ekonomisine de zarar vermekte bu korumacılık maliyetlerini diğer ülkelere de ödetmektedirler.

Dış ticarete korumacılığın asıl hedefi sanayileşmedir. Korumacılık taraftarlarına göre bir ülkenin sanayileşmesi aynı zamanda o ülkenin kalkınmasında etkili olacağını düşünmektedir. Aynı zamanda sanayisi gelişmiş olan ülkelerde ekonomik açıdan kendine yeterliliği ve siyasi açıdan özerkliği ifade etmektedir. Bir ülke için sanayileşmek, askeri açıdan gücün ve milli güvenliğin merkezi olması açısından önemlidir.

Yeni kurulan sanayi dallarının veya ekonominin bir kısmının gümrük tarifeleri ile korunması fikri ilk defa 1791 yılında Alexander Hamilton'un kitabı olan "İmalat Konusunda Rapor (Report on Manufacturers)" bahsedilmiştir. Hamilton'a göre ekonomi her ne kadar korunması fikri savunulsa da, bunlarla birlikte ülkenin bağımsızlığı ve güvenliği üzerinde de çok durmuştur. Bu açıdan ülkelerde bulunan talepler yine ülke içinden arz ile karşılanması gerektiğini söylemiştir. Bu bağlamda gerekli olan arz giyinme, barınma ve savunma araçları olmalıdır (Tüyen, 2015:122).

Hamilton ile başlayan bu korumacılık akımları daha sonra devam etmiş ve bu düşüncenin Almanya'da savunan kişi Friedrich List olmuştur. List'e göre ekonomik kalkınmada en önemli faktör sanayileşmeden geçmektedir. Aynı zamanda List bebek endüstrileri korumanın önemli olduğu ve İngiltere'nin iyi bir ekonomiye korumacılık ile geldiğini söylemiştir. (Yiğenoğlu, 2016: 20)

Dış ticaretin serbestliği ile ekonomide gelişim gösterildiğine inanılmakta olan birçok ülke için aslında kısmen dahi olsa korumacılığın olması gerekmektedir. Özellikle başlangıçta olan bir ülke için dış ticaretini koruyucu önlemler alması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü yapılan dış ticaretle birlikte ülkeye giren düşük fiyatlı mallar ülke içi ticaretini olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle bu firmalar kendilerini düşük fiyatlı sanayi mallarından koruma gereksinimi duyacaktır. Bu da korumacı dış ticaret politikalarını uygulamalarına neden olacaktır.

Günümüzde sanayileşmiş ülkelerden ABD, Japonya, Rusya gibi ülkeler, gelişme süreçlerinde sanayilerini koruma amacıyla önlemler almışlardır. Böylece geçmişte uygulanan korumacı politikalarla bu gibi ülkeler kalkınmayı sağlamışlardır. Ayrıca gelişmekte olan ülkeler için sanayilerini gelişmiş ülke rekabetinden korumak amacıyla serbest ticaretini sınırlayıcı önlemler almaktadır. (Delice ve Özdemir, 2012: 124)

1.1.4.1. Korumacılık Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi

Dış ticarete korumacılık fikri çok eski dönemlere dayanmaktadır ve 17. yüzyılda merkantilizm temelleri ile başlamaktadır. Merkantilizm, yerli sanayinin dış dünyaya karşı korunması, dışarıdan ham madde alınması ve bu ham maddeyi devletin işleyerek tekrardan yüksek kazanç elde edilecek şekilde satılması ile birlikte kıymetli maden stokunu arttırarak devleti zenginleştirilmeye çalışılması, bu kıymetli ham madde ile çok güçlü ordu ve savunma oluşturarak pazarların kontrolünün elde edilmesi amaçlanmıştır.

Korumacılığa karşı olarak ilk tepki Fizyokratlardan gelmiştir. Bu bağlamda 18. yüzyılda Adam Smith her ülkenin ucuza ürettiği ürünlerde uzmanlaşması gerektiğini ve bu malları ihraç etmesi gerektiğini ayrıca pahalıya ürettiği ürünleri ise dışarıdan ithal etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda korumacılık fikrine karşı olarak serbest ticaret düşüncesi savunulmuş ve bu görüş kabul görerek 19.yüzyılda iktisadi politika olarak ekonomide egemen olmuştur.

1840 yıllarına gelindiğinde F.List 'Milli Ekonomi Doktrini' adlı bir çalışmasını öne sürerek, yeni kurulan sanayiler için korumacılık akımını başlatmış ve dışa bağımlı olmadan korunmayı savunmuştur. Ancak bu akıma rağmen korumacılık fikri uygulamada kendine yer bulamamış ve Birinci Dünya Savaşına kadar liberalizme yerini bırakmıştır.

Birinci Dünya Savaşına kadar hüküm süren serbest ticaret eğilimi ile birlikte artan dünya ticareti, Birinci Dünya Savaşı ile birlikte düşüş yaşamış ve yerini korumacılık akımına bırakmıştır. Dünya genelinde yaşanan 1929 Büyük Buhran ve devamında gelen İkinci Dünya Savaşı ile birlikte korumacılık daha da güçlenmiş ve liberalizm daha çok önemini yitirmiştir. Bunun ile birlikte bu 20 yıllık dönemde dünya ticareti aşırı korumacılık göstermiş ve giderek küçülmüştür.

Birinci Dünya Savaşı ile birlikte korumacılık fikrinin öne çıkmasıyla gelişmiş ülkeler ürünlerinin stoklamış ve bu stoklar nedeniyle 1940'lardan sonra serbest ticaret

düşüncesine olumlu bakmaya başlamışlardır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşı, 1929 Ekonomik Buhan geçiren dünya savaştan sonra artık dünya ekonomisinin iyileştirilmesi ve dış ticaretin tekrardan önem kazanması adına bir takım çalışmalara başlamıştır.

Dış ticaretin serbestleşmesi adına ilk olarak 1944 yılında ABD’de Bretton Woods Konferansı gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda uluslararası ticarete korumacılığın en az düzeyde tutulması ve ülkeler arasında ayırım yapılmaması adına Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD, Dünya Bankası), Uluslararası Para Fonu (IMF), Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kurulmuştur (Yapar ve Alagöz,2007: 3). Ancak ITO kurulumunda başarılı olunmamış ve 1947 yılında Birleşmiş Milletler öncülüğünde ve 23 ülkenin imzası ile 1947’de Gümrük ve Tarifeler Genel Anlaşması GATT (General Agreement on Tariffs and Trade) imzalanmıştır. (Parıltı, 2013: 95)

1947’den 1945’ e kadar olan dönemde dünya ticareti önünde engelleri kaldırmayı hedefleyen GATT ilkeleri hâkim olmuştur. Ancak her ne kadar uluslararası ticarete korumacılık ile savaşılmış olsa da tamamen ortadan kaldırılması imkânsız olarak görülmektedir. Bu yüzden dünya ticaretini oluşturan bu anlaşmalar korumacılığın tamamen kaldırılmasını değil, minimum düzeyde olması ve bir disiplin içinde tutulmasını amaçlamaktadır.

1.1.4.2. Dış Ticarete Koruyuculuğun Nedenleri

Dış ticarete korumacılığı savunanlar stratejik ticaret politikası, ulusal güvenlik, dampingin önlenmesi ve iktisadi kalkınma gibi nedenlerden dolayı korumacılık üzerinde durmuşlardır. Belirli şartlar altında korumacılığın gerçekleşebileceği inancına sahip olan görüşlerde mevcuttur. Bu düşünceyi savunanlar; ulusal çalışma düzeyinin artması, ticaret hadlerinin gelişmesi ve pazarlık gücünün artırılması nedenlerinden dolayı sadece korumacılık yapılmalı inancına sahiptirler (Seyidoğlu, 2001: 149).

Koruyucu politikalar, korunan endüstrileri ve bu endüstrilerde çalışanları da etkilemektedirler. Bu nedenle özellikle üreticiler, gümrük vergilerin kaldırılmasına şiddetle karşı çıkarlar ve içinde buldukları korumacı politikaların daha çok artırılması gerektiğini savunurlar. Korumacılığı savunanlar ise genel olarak serbest ticaretin yerli endüstrilere zarar vereceği ve ödemeler dengesini olumsuz etkileyeceğini ifade ederler (Arslan, 2014: 66).

Büyük bir ülkede toplumsal refahı maksimize eden tarife düzeyi olarak adlandırılan optimum tarife, serbest dış ticaret teorilerinin kullanılması yerine korumacı dış ticaret politikalarının kullanılmasını öngörmektedir. Bu tarife ile birlikte büyük ülke ticaret yaptığı ülke aksine refah düzeyini arttırır. Yani kısmen dahi olsa bu politika, komşudan dilenme politikası olarak adlandırılabilir. Ancak bu durumun tam anlamıyla yaşanması için karşı ülke tarafından misilleme yapılmaması gerekmektedir. Diğer ülke tarafından misillemenin olması durumunda her ülke içinde refah kaybının yaşanmasına neden olur.

Hükümetlerin serbest ticarete müdahale etmesinin bir başka nedeni ise uygulanan korumacı politikalardan dolayı hükümete gelir sağlamasıdır. Zira günümüzde pek bir önemi kalmayan bu gelir yaratma denilen neden, zamanla önemini yitirmiştir. Çünkü hükümetler artık geliri ve serveti uygulanan vergi politikalarından sağlamaktadır. Bu durum ise koruyuculuktan elde edilen gelirin önemsiz bir hale gelmesine neden olmuştur. Günümüzde bazı fakir ülkeler için kolay ve düşük toplama maliyeti nedeniyle önemli bir gelir kaynağı oluştururken, gelişmiş bir ülke için ise önemsiz bir gelir kaynağıdır.

Dış ticarete korumacılık adı altında daha birçok neden vardır. Bunlar; dışsallıklar argümanı, çocuk sanayi argümanı, ulusal prestij, ödemeler bilançosu dengesizliği, adil oyun-adil ticaret, işsizlik, çevre gibi etmenler sayılabilir. Ancak bu sayılan argümanlar dış ticarete genel itibariyle geçersiz olmakla birlikte, tüm ülkeler korumacı ve müdahaleci bir politika izlerler. Ancak genel anlamda korumacılığın nedeninden bahsederek, bir tüketicinin serbest ticaretten elde edeceği yararın; üreticiyi korumakla elde edeceği yarardan daha küçük olması ve bu etkin politikaları kullanarak üreticileri yanına çekmelerine neden olması olarak ifade edilebilir (Ünsal, 2015: 404).

1.1.4.2.1. Merkantilizm

Coğrafi keşifler ile birlikte yeni keşfedilen Amerika kıtasından Avrupa'ya yoğun bir altın girişi sağlanmıştır. Böylece bu yoğun altın girişi ile birlikte artık tüketim için üretim yerini altın karşılığında üretim mantığına bırakmıştır. 16. Yüzyıl ile birlikte artık feodalite ve serflik rejimi ortadan kaybolarak yerini zengin bir burjuvaziye bırakmıştır. Ayrıca feodal yönetimler yerini merkezi krallıklara bırakmıştır. Bunun sonucunda ise ulus devlet fikri ve bununla birlikte ulus ekonomisi fikri gelişmeye başlamıştır. Öte yandan ise ulus ekonomisi fikrini diğer ekonomi aleyhine geliştirme düşüncesi doğmuştur. Bu şekilde merkantilistler ise kişisel zenginlikle ulus zenginliğini aynı düzlemde ele almış ve

bir fert nasıl altın ve gümüşe ne kadar sahip olduğunda o kadar zenginse, bir ülke de aynı şekilde ne kadar altın ve gümüşe sahipse o kadar zengin olduğu düşüncesine sahip olmuşlardır (Dikkaya ve Üzümcü, 2016: 24).

Merkantilizm, bir ülkenin gücünü o ülkenin zenginliğine bağlamakta ve zenginliği ise kıymetli madenlerle ölçmektedir. Yani bir ülke dünyada güçlü konumda olan devlet olmak için çok miktarda altın ve gümüş stoklaması gerekmektedir. Bu altın ve gümüş miktarını arttırmak için ise, sömürgeler elde edilmeli ve ticaret bilançoları fazla verilmelidir. Merkantilistler üretilen mallara sadece altın ve gümüş karşılığında alacağı miktar açısından önem vermişlerdir. Bu süreçte hazineden altın ve gümüş çıkışını yasaklamışlar ve bu durumu ilerleyen süreçlerde ihraç ürünlerinde girdi olarak kullanılmak üzere, ticaret dengesi üzerine genel olarak pozitif etki yapacağı düşüncesiyle hammadde açısından bir esneklik yapılmıştır (Gençosmanoğlu, 2014:12).

Merkantilizme göre, dış ticarete korumacı politikalar izlenmesi, hammadde ithalatına özendirilmesi ve işlemde geçerek dışarıya mamul mal biçiminde satılması öngörülmektedir. Böylece ara mallara ödenen altın miktarı, mamul mala oranla daha düşük olacak ve az miktarda altın kullanarak daha fazla altın elde edilecektir. Böylece daha fazla altın ile devletin stoklarının artacağı ve sonunda ise ülkenin zenginleşeceği düşünülmektedir (Arslan, 2014: 5).

Merkantilistler, ulusal zenginliği altın ve gümüşe bağladıkları için önemli derecede eleştiriye uğramışlardır. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte kas gücü yerine buhar gücü kullanılmış ve artık merkantilizm bir dış ticaret ideolojisi olarak değer kaybetmiş, yerini artık liberal düşünceye bırakmıştır.

1.1.4.2.2. Genç Endüstri Tezi

Genç endüstri tezi korumacılıkta önde gelen en önemli ve en eski dayanak noktasıdır. Bu görüşe göre kurulan yeni sanayiler ilk kuruldukları anda birim başına maliyetleri yüksek mallar üretmektedir. Buna karşın teknik bilgi, pazar, yönetim ve personel açısından ise dezavantaja sahip olan bu sanayiler yeterli bir olgunluğa ulaşmamış olacaklardır. Bu durumda olan firmalar henüz dış ticarete yaşanılan rekabete hazır olmayacaktır. Bu nedenle ülkeler bu firmalar belli bir süre koruma altına alması gerekmektedir. Bu firmaların geçici bir süreliğine korunmasına genç endüstri tezi denilmektedir.

Genç endüstri tezi ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde 18. yüzyılda Alexander Hamilton ile Friedrich List tarafından ortaya atılmıştır (Kaymakçı ve diğerleri, 2007: 485). Bu tez, endüstrileşmenin başında olan ve modern endüstrileşme bir sektör yaratmak için ortaya atılmış bir teoridir. Buna göre Amerika ve Almanya imalat sanayisinin İngiliz sanayi mamulleri karşısında korunması gerektiğini ifade etmektedir.

Buna göre korumacılık genel değil seçici olduğu ve sürekli değil geçici olduğu üzerinde durulmuştur. Yani genç endüstri tezine göre yeni olup ileride rekabet gücüne sahip olan firmalar korunmalıdır. Ayrıca bu firmalar gümrük tarifeleri sayesinde optimum üretim düzeyine ulaşmaya kadar dış rekabete karşı korunmalıdır. Optimum üretim düzeyine ulaşan bir firma ise, hem iç hem de dış ekonomilerle rekabet edebilir konuma gelmiş demektir.

Genç endüstriler tezinde, kurulan yeni bir firmaya sunulan olanaklar sınırsız olmayıp bu firmanın sadece darboğazı geçene kadar geçerli olmaktadır. Bu sunulan olanaklar ve teşvikler, bütün sanayi dalları için geçerli değildir. Gelecekte nispi avantaja sahip olması beklenen, optimum düzeye ulaştığında dış rekabete karşı koyabilecek ve öğrenme sürecini çabuk atlatan sanayi dalları tercih edilmelidir. Eğer tüm sanayi dalları teşvik edilmeye çalışılır ise, gerçekten ekonomik kalkınma potansiyeline sahip olan sanayi mallarına olan yardım yapılmayabilir. Buda ekonomik kalkınma aşamasının yavaşlamasına neden olabilmektedir (Delice ve Özdemir, 2012: 129).

1.1.4.2.3. Milli Savunma Tezi

Milli savunma tezi, savunma sanayilerini uluslararası rekabet arasında korumayı amaçlamaktadır. Bu politika daha çok askeri amaçlıdır. Savunma sanayileri acil durumda ve savaş zamanlarında çok değerli olmaktadır. Eğer bu ürünlerin ithaline izin verilirse, yerli üreticiyi piyasadan çıkarabilir ve herhangi bir savaş zamanında bu ürünler ithal edilmeyebilir. Bu durumda ise milli güvenlik açısından büyük sorunlara yol açabilir. Bu yüzden dış rekabete karşı çok hassas bir sektör olduğu için korunma gereksinimi duyulmuştur.

Bu teze karşı yapılan eleştiriler arasında bir ülkenin kendini koruyacak savunma ürünlerini üretecek yeterli hammaddeye sahip olmamasıdır. Bunun için ise ülkeler aslında yapılan ticarete stok yapma durumunda kalacaktır. Bu durum serbest ticaret taraflarına göre ise bir ülkeye ambargo uygulayarak zor durumda bırakmak günümüz şartlarına

uygun değildir. Çünkü bu ürün diğer ülkelerden talep edilebilir ve son çare olarak ise o ürünü ülkesinde üretebilir.

1.1.4.2.4. Stratejik Ticaret Politikası

1980’li yıllarda James Brander ve Barbara Spencer tarafından ortaya atılmıştır. Temel olarak uluslararası herhangi bir endüstride ya da iç piyasada yabancıların elinde mevcut olan rantın bahsi geçen ülkeye aktarılması stratejik ticaret politikaları olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası piyasalarda oluşan normalin üzerindeki karlardan olabildiğince yüksek bir pay elde etmek için stratejik ticaret politikası uygulayan ülke yarar elde ederken karşı ülke ise zarara uğramaktadır. Bu politikalar ise esas itibariyle gelişmiş ülkelerin ürettiği ileri teknoloji ürünler için geçerli olmaktadır (Çelik, 2009:199).

Bu sektörlerin olası karı çok önemlidir ve bu karın sürekli olması gerekmektedir. Bunun sağlanması ise devlet desteğinin mutlaka olması gerekmektedir. Burada ki en büyük sorun ise genç endüstri tezinde olduğu gibi sektörün doğru seçilmesidir. Çünkü bu korumacılık yanında bir takım sorunlar da getirmektedir. Buna örnek olarak ise, bir firmanın korunmasıyla beraber ondan girdi temin eden diğer bir firmanın maliyetlerini yükseltmesine neden olacak ve bu firmada koruma talep edecektir. Bu şekilde yapılan koruma daha fazla korumaya sebep olacak ve yapılan işlem amacından sapacaktır.

1.1.4.2.5. İstihdamı Arttırma Tezi

İstihdamı arttırma tezine göre yapılan dış ticarete gümrük tarifelerle birlikte ülkede olan talep yurtdışı mallarından yurtiçi mallarına doğru kaydırılması gerektiğini söyler. Böylece ülkede üretim artacak ve bu üretim ile birlikte istihdamda da artış meydana gelecektir. Bu artış ile birlikte yeni işe alınan insanlar elde ettikleri gelirleri harcamaya başlayacak ve diğer sektörlerde talep artacak ve bu durumda artan istihdam daha fazla olacaktır.

Bu tezin uygulanması ve sonuçları düşünüldüğü gibi pozitif değildir. Çünkü yapılan istihdamlar ise birlikte ihracat sektörüne olan talepte azalma meydana gelecek ve bu durum sonucunda ihracat sektöründe istihdam kaybı olacaktır. Yani bu durumda istihdam arttırılmayacak sadece sektör değiştirilmiş olacaktır. Bu nedenle iktisatçılara göre bu durumu gümrük tarifeleri yerine para ve maliye politikalarıyla yapmak daha doğru olacaktır.

1.1.4.2.6. Dampinge Karşı Korunma

Damping, ihracatçı olan bir firmanın ürününü iç piyasada satılan fiyattan daha düşük bir şekilde dış piyasada satması şeklinde tanımlayabiliriz (Ergin, 2011:10). Burada üretici iç piyasada satmadığı ürünü, iç piyasadaki fiyatları düşürmemek amacıyla dış piyasada satmaktadır. Ancak bu durum zamanla değişime uğramıştır. Yani bir ürün iç piyasadaki fiyattan daha ucuz değil de, daha pahalıya dış piyasada satılmaya başlanmıştır ve bu durumda dumping sayılmıştır.

Üretici ihraç ettiği malın iç piyasadaki fiyattan daha düşük bir fiyatla dış piyasaya sunması, ithal eden tüketici açısından başlarda olumlu görünmektedir. Ancak bu durum o ülkedeki firmaları olumsuz etkilemektedir. Bu durumda devlet dampingin önüne geçmesi ve bu durumun ortadan kalkması için uygulanması gereken fiyat ile dumpingli fiyat arasında kalan kısmı kapatacak şekilde anti-dumping vergisi konulmalıdır.

1.1.4.2.7. Dış Ticaret Haddinin İyileştirilmesi Tezi

Bir ülke gümrük tarifeleri koyarak dış ticaret haddini iyileştirebilir ve dış ticaret haddini kendi lehine çevirerek ülke refahını arttırabilir. Bu durum iktisat literatüründe optimum gümrük seviyesi ile ifade edilmektedir. Ancak bu durumun gerçekleşmesi için karşı ülkenin misilleme ile karşılık vermemesi gerekmektedir. Aksi takdirde 1930 yılında olduğu gibi ülkeler karşılıklı korunmaya geçecek ve bu durumda ise tüm ülkelerde refah kaybı yaşanacaktır.

Gelişmiş ülkeler ihracat piyasasında refahını maksimum seviyeye çıkarmak için, üretimlerini kısmak yoluyla bu sayede fiyatlarını yükselterek bir monopolcü gibi hareket ederler. İthalat için ise, satın alımları azaltıp fiyatları düşürerek bir monopsoncu gibi davranırlar. Böylece bu ülkeler tarifeleri kullanarak dış ticaretlerini kısıtlamaktadırlar. Bunun sonucunda ise dış ticaretini kısıp, dış ticaret hadlerini lehine çevirir, refah artışı sağlarlar.

Bu politika bir diğer deyişle komşu ülkeyi fakirleştirme politikasıdır. Yapılan gümrük tarifeleri ile birlikte ticaret yapılan ülkenin ihracatının azalmasına neden olacaktır ki bu durumda o ülkenin refah kaybına sebebiyet verecektir. Bu yüzden ki bu tez daha çok gelişmiş ülkelere fayda sağlayacaktır. Çünkü büyük ülkeler dünya pazarında fiyat belirleme açısından önemli bir konumdadır ve bu durumda dış ticaret hacmini kısarak dış

ticaretinde yaşanan dengesizlikleri düzeltebilmektedirler. Ancak küçük ülkeler daha çok dünya pazarında belirlenen fiyatları kabullenmek durumundadırlar.

1.1.4.3. Günümüzde Korumacılık

Yeni korumacılık olarak bilinen dönemin özelliği, eski korumacılıkta olan gümrük tarifeleri yanında araç olarak tarife dışı engellerin kullanılması ve bu korumacılığın gelişmekte olan ülkelerin değil de gelişmiş ülkeler tarafından benimsenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu eski korumacılıktan temel olarak çok farklı değildir. İzlenilen yöntem ve düşünce sistemi aynıdır.

1970'li yıllarda ekonomide sorunlar meydana gelmeye başlamıştır. Birçok ülkede artık büyüme yavaşlamış ve bunun ile birlikte işsizlik ve enflasyon yükselmiştir. Bunlara bağlı olarak ise dünya ticaret hacmi ise daralmıştır. Böyle bir ortamda artık para değerini yitirmiş ve dolar değer kaybetmeye başlamıştır. 1944 yılında oluşturulan ve sabit kur sistemine dayanan Bretton Woods sistemi, gelişmiş ülkelerin paralarını dalgalanmaya bırakmasıyla yıkılmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde artık sorunlu ekonomilerin yanında petrol fiyatlarının artmasıyla birlikte ekonomi daha da çıkmaza girmiştir. 1974 yılında yaşanan Petrol Krizi ile birlikte petrol ihraç eden ülkeler fiyatları dört katına çıkarmasıyla, petrol ithal eden ülkeler artık satın alma gücünün çoğunu petrole kaydıracaktır ve bu durum sonucunda diğer mallara olan talep azalacaktır. Ayrıca bu dönemde yükselen bir güç olarak Japonya ve Yeni Sanayileşen Ülkeler (NICs) ile rekabete girmek istemeyen batılı gelişmiş ekonomiler korumacı davranmak istemişlerdir.

Bu yıllarda kendini gösteren sorunlar sonucunda artık dünya ülkeleri daha korumacı olmaya başlamışlardır. Uluslararası girilen yoğun rekabet ortamı ülkelerin serbest ticaretten uzaklaşmasına ve daha korumacı önlemler almasına teşvik etmiştir. Sanayileşmiş ülkeler artık korumacı önlemleri alırken, Dünya Ticaret Örgütü'nün ve bölgesel ticaret anlaşmaların getirdiği tarifeler yeterli olmamıştır. Ülkeler dış ticaretlerine müdahale edebilmek için yeni yöntemler ve araçlar geliştirmiştir. Geliştirilen ve zamanla uygulamaya konulan bu uygulamalara “yeni korumacılık” adı verilmiştir (Gençosmanoğlu, 2014:72).

Yeni korumacılık bağlamında ülkeler gümrük tarifeleri ve miktar kısıtlamaları gibi klasik araçlara getirilen korumacılıktan dolayı artan petrol fiyatlarıyla birlikte yaşanan krizlerden korunmak amacıyla yeni korumacılık adı altında olan yeni politikalara başvurmuşlardır.

Yeni korumacılık adı altında birçok çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Bu bağlamda en çok kullanılan araç ise görünmez engellerdir. Günümüzde doğanın korunması, çevrenin korunması, kamu ihalelerinde yerli üreticilere ayrıcalık gibi gerekçelerle dış ticarete alımda sınırlayıcı etkiler yaratmaktadırlar. Bu etki dış ticarete tarife dışı engellere dönüşmektedirler. Amaçları farklı olan bu korumacı tutumlarla birlikte ortaya çıkan kısıtlayıcı engeller üzerindeki düzenlemelere dış ticarete görünmez engeller adı verilmektedir (Tomanbay, 2014: 68).

Günümüzde korumacılıkta kullanılan araçlardan bir diğeri ise gönüllü ihracat kısıtlamalarıdır. Burada meydana gelen korumacılık, bir malın ithalatçısı ve ihracatçısı arasında yapılan görüşmelerde konulan gönüllü kısıtlamalardır. Genellikle gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler arasında aslında gönüllü olarak adlandırılabilir zorunda bırakılarak yapılan kısıtlamalardır. Burada gelişmiş ülkenin üreticileri, gelişmekte olan ülkenin üreticisinin malları ile rekabet edememesinden doğmaktadır. Çünkü gelişmekte olan ülkeler üretilen malları düşük işgücü sayesinde, gelişmiş ülkelere göre daha ucuza üretmektedir. Bu yüzden gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere baskı yaparak yapılan ticarete kısıtlama koymaktadır.

Günümüz korumacılığın bir diğer aracı ise dış ticarete sübvansiyonlardır. Sübvansiyon kelime manası ile desteklemek anlamına gelmektedir. Bu ise üreticilerin ürettikleri malları maliyetleri altında satabilmeleri için devlet tarafından yardımlar olarak açıklanabilir. Bu şekilde yapılan yardımlarla üretici korunmuş, üretimlerini sürdürmeleri ve gelir kaybına uğramamaları sağlanmıştır. Aynı şekilde tüketicide korunarak, talep ettikleri malları daha ucuza tüketmeleri sağlanmıştır. Bu durum dış ticarete de sağlanmıştır. Sübvansiyon ile hem ithalata rakip firmalar hem de ihracatçı firmalara parasal yardımlar yapılmaktadır. Ancak ihracatçı firmalar yapılan yardımlar GATT çerçevesinde haksız rekabet yarattığı için yasaklanmıştır.

Uygulanan araçlardan sonuncusu ise dış ticarete damping olmuştur. Dış ticarete müdahale aracı olarak etkili yöntemlerden biri olan damping, ithalattan ziyade ihracata

konu malları dikkate almıştır. Bu bağlamda damping, bir malın dış piyasalarda bulunan ürünün maliyeti altına satılması diyebiliriz. Damping firmalar açısından fiyat farklılaştırılması olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda bir firma karını en üst düzeyde gerçekleştirebilmek için malını yurt içinde fiyatını normal düzeyde satışa sunarken, dış piyasada daha ucuza satmaktadır. Bu durum ile hem dış piyasalarda kendine yer edinmiş olmakta hem de karını arttırmaktadır. Bu durum GATT çerçevesinde haksız rekabet olarak görülmüştür bu durumun karşısında önlem alabilmek amacıyla anti-damping vergileri uygulama hakkı tanımıştır (Tomanbay, 2014: 74).

Fark giderici vergiler bir diğer yeni korumacılık aracıdır. Yerli üreticileri ithalatla rekabetinden korumak için kullanılan bir yöntemdir. Daha çok tarım kesimi korunmaktadır. Burada ülkede konu olan malın üreticisi için yüksek iç fiyatlar belirlemektedir. Bunlar minimum ithal bedelini oluşturmaktadır. İç piyasa da bu yüksek fiyatlarının geçerli olması için ise fark giderici vergiler uygulamaktadır. Yani ilgili malın ithalinden alınacak vergi miktarı, içerde belirlenen destekleme fiyatı ile ondan daha düşük ithal fiyatı arasındaki fark kadar olmaktadır (Seyidoğlu, 2001: 182).

Günümüzde yaşanan korumacılıkta kullanılan diğer araçlar karteller ve ihracat vergileridir. Daha çok oligopol piyasalarda görülen karteller, benzer malları üreten iki firma arasında yapılmaktadır. Böylece firmalar ürettikleri mallar ortak sınırlamalar getirerek tek bir firma gibi hareket ederler. Böylece firmalar geçici bir anlaşma imzalayarak ortak bir üretim ve fiyatlandırma politikasını kabul ederler. Kartellere en büyük ve en güzel örnek OPEC'tir. Yıllarca petrol fiyatları etkili bir şekilde kontrol altına alınmıştır.

İhracat vergileri ise bir malın ithalat değil, ihracat tarafından korumacılığı sağlamaktadır. Bu bağlamda ihraç edilen mallar üzerinde vergi alınmaktadır. Bu vergiler sayesinde hammaddelerin yurtiçinde işlenmelerini sağlanmakta, hazineye gelir sağlanmakta, ticaret hadleri ülke lehine döndürülmesi amaçlanmakta ve ülkeye özgü doğal hammaddelerin arzı korunmaktadır. Ancak bu durumun olumlu yanları yanında olumsuz yanları da bulunmaktadır. Çünkü bir mal üzerine konulan vergiler, o malın ikamesine yönlendirilmesine neden olabilmektedir. Böylece gelirlerinde artma yaratmaya çalışılırken, ihracat gelirlerinde düşme ile sonuçlanabilir.

Tarife dışı engellerin kullanılması ve yaygınlaşmasındaki en büyük tehlike karşı ülkeler tarafından misilleme yapılması ve bu korumacılığın daha da yaygınlaşarak dünya ticaretinde daralma meydana gelmesidir. Yeni korumacılığın bu konuda GATT kurallarına aykırı olarak, karşı ülkeye ihracatını kısıtlama tehditleriyle durumu kabullendirmeye çalışması olmuştur. Böylece yeni korumacılıkla birlikte, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler bu durumdan olumsuz olarak etkilenirken, gelişmiş olan ülkeler ise etkileyen konumda olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARETTE DOĞAL KAYNAKLAR

2.1. Dünya Ticaretinde Doğal Kaynaklar

Dünya ticaretinde doğal kaynaklar genelde enerji ihtiyacını karşılayan doğalgaz, petrol, kömür gibi organik kaynaklar olan fosil yakıtlardır. İnorganik kaynakların dünya ticaretindeki payı ise oldukça azdır. Dünya toplam mal ticaretinin beşte birini doğal kaynak ticareti oluşturmaktadır (Ruta ve Venables, 2012:1). Dünyadaki enerji kaynaklarının dağılımına baktığımız zaman %34 ile petrol, %24 ile kömür, %21 ile doğalgaz, %14 yenilenebilir kaynaklar, %7 ise nükleer kaynaklardan oluşmaktadır.

2.1.1. Doğal Kaynakların Tanımı

Doğal kaynaklar, hem ham halde hem de minimum miktarda işleme tabi tutulduktan sonra, üretim veya tüketimde hem kıt hem de ekonomik olarak yararlı olan doğal çevrede bulunan malzeme stokları olarak adlandırılmaktadır. Doğal kaynakların tanımı bu şekilde verilmiş olsa da aslında yeterli değildir. Bir malın doğal kaynak olarak nitelendirilmesi için o malın kıt olması gerekmektedir. Yani bir insan doğal kaynak olarak nitelendirilen bir mala, istediği zaman ulaşamaması ve bir bedel ödmeden tüketememesi gerekmektedir (World Trade Report, 2010).

Hava ve deniz suyu gibi doğada var olan ürünlerin doğal kaynak olarak nitelendirilmemesi gerekmektedir. Bu durum o malların değerinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Aslında hayati bir önem taşıyan hava ve deniz suyunun, doğal kaynak olarak nitelendirilmemesinin nedeni doğada sınırsız şekilde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı hava ve deniz suyu piyasa da alım satımı yapılmamaktadır (World Trade Report, 2010). Bu demek oluyor ki, doğal kaynaklar için sadece tanım yeterli olmamakla birlikte, aynı zamanda bu malların neler olduğu sınıflandırılmalıdır.

Doğal kaynaklar oluşum yerine, kökenine, beslenmedeki rollerine ve işletilebilirliğine göre sınıflandırılmaktadır. Bu bağlamda Tablo 2.1’de bu sınıflandırılma örneklerle gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Doğal Kaynakların Sınıflandırılması

Sınıflandırma Kriteri	Kaynaklar	Örnek
Oluşum Köklerine Göre	Organik Kaynaklar	Orman
	İnorganik Kaynaklar	Maden
Oluşum Rollerini	Yeraltı Kaynakları	Maden
	Yerüstü Kaynakları	Sular
Beslenmedeki Rollerini	Besin Maddesi Olanlar	Su Ürünleri
	Besin Maddesi Olmayanlar	Yeraltı Kaynaklar
İşletilebilirlik	Ekonomik Olanlar	Değişik Kaynaklar
	Ekonomik Olmayanlar	Değişik Kaynaklar
	Tükenebilir Olanlar	Bütün Madenler
	Yenilebilir Olanlar	Su-Rüzgar Gücü

Kaynak: Doğanay ve Altaş, 2015

Petrol, doğalgaz ve kömür gibi doğal kaynaklar kullanıldıklarında tükenir ve tekrar kazanılması için çok uzun zamanların geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle arzı sınırlı olan bu doğal kaynakların piyasa fiyatı, toplam talep yanında üretim maliyetleri ve toplam stoklarla belirlenmektedir. Bu bağlamda doğal kaynaklara sahip olmak o ülkeler açısından coğrafi bir şans olarak görülebilir (İkiz, 2020:16).

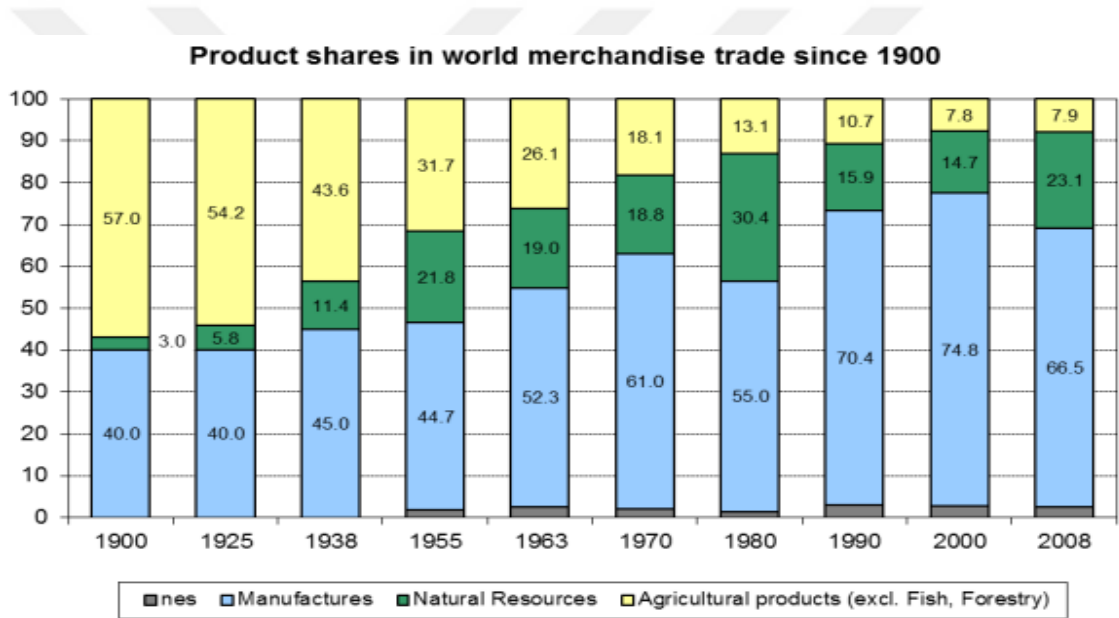
Doğal kaynakların sınırlı bir şekilde doğada var olması sürekli alternatif arama faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Dünya üretim süreci içinde özellikle sanayi devrimlerine bakıldığında, bu süreç kömür ile başlamakta, yerini zamanla elektrik, petrol ve doğalgaz gibi kaynaklara bırakmaktadır. Hatta ülkelerin kullandıkları kaynaklara göre de gelişmişlik düzeyleri belirlenmektedir (Orhan ve diğerleri, 2018:2). Bu bağlamda kıt bulunan ve yeryüzünde eşit olarak dağılmayan doğal kaynaklar, sürekli artan nüfus ve ihtiyaçlarını karşılanması adına özellikle az gelişmiş ülkeler için ilk hedef olarak görülmektedir.

Doğal kaynaklar insanlar için vazgeçilmez bir unsur olarak nitelendirilmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin serveti genç nüfusun yanında doğal kaynaklar olarak görülmüştür. Bu nedenle doğal kaynaklara her zaman daha çok ihtiyacı olan gelişmiş ülkeler, doğal kaynakların azalması durumunda, diğer ülkelerdeki yeraltı zenginliklerine erişmeye çalışmışlardır. Buna ek olarak, gelişmiş ülkelerin dışında kalan diğer ülkelerde, hem doğal kaynaklarını tüketmek istememeleri hem de belirli bölgelerde daha ucuz elde edilen doğal gazın varlığı nedeniyle doğal kaynak ithali yapmışlardır (Başol ve diğerleri, 2005:65).

2.1.2. Doğal Kaynakların Dünya Üzerindeki Dağılımı

Ekonomik büyüme üzerinde doğal kaynak zenginliğinin etkileri açısından iki farklı yaklaşım ele alınmaktadır. İlk yaklaşımda, zengin doğal kaynak donanımı ülke ekonomisi için bir nimet (blessing) diye ifade ederken, ikinci yaklaşımda ise bir talihsizlik (curse) diye ifade edilmektedir (Akça ve diğerleri,2015:301). Bu nedenle doğal kaynak açısından talihsiz ülkeler kaynak arayışına girmekte, dolayısıyla ülkeler arasında karşılıklı ticareti kaçınılmaz olmaktadır. Şekil 2.1'de de dünyada mal ticaretinde ürün payları gösterilmektedir.

Şekil 2.1. 1900'den 2008'e Kadar Dünya Mal Ticaretinde Ürün Payları

Kaynak: (Ruta ve Venables, 2012:3)

Şekil 2.1'de görüldüğü üzere dünya ticaretinde doğal kaynakların payı 1900 ile 1955 arasında çarpıcı bir şekilde artmakta ve daha sonra tekrar artmadan önce 1970'lere kadar azalmaktadır. 2000 yılından sonra ise doğal kaynaklar için gözle görülür bir artış söz konusudur.

Doğal kaynak yataklarının ülkeler arasında eşit olmayan dağılımı nedeniyle, ihracat modeli bir bölgeden diğerine oldukça farklıdır. Bazı bölgeler için (örneğin Orta Doğu, Afrika, Bağımsız Devletler Topluluğu), kaynaklar mal ihracatının önemli bir bölümünü temsil ederken, diğerleri (Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika) daha çeşitli ihracat

profillerine sahiptir. Tablo 2.2’de dünya da önde gelen doğal kaynak ithalatçılarından 15 tanesi gösterilmektedir.

Tablo 2.2. Dünya’da Önde Gelen Doğal Kaynak İthalatçıları, 2008 (Milyar Dolar ve Yüzdeler)

	Value	Share in world	Share in total merchandise	Annual percentage change		
				2000-08	2007	2008
World	3345.6	100.0	27.5	17.9	14.2	33.0
European Union (27)	766.6	22.9	33.6	18.1	11.0	31.9
United States	583.4	17.4	27.0	15.0	6.9	27.9
Japan	350.2	10.5	45.9	13.9	9.2	40.6
China	330.3	9.9	29.2	30.0	32.5	43.0
Korea, Rep. of	182.0	5.4	41.8	17.3	13.4	37.0
India	135.4	4.0	42.9	25.1	20.8	52.5
Singapore	95.1	2.8	29.7	22.3	16.0	60.0
Chinese Taipei	83.1	2.5	34.5	18.6	18.1	29.3
Canada	67.3	2.0	16.5	15.2	10.1	30.1
Turkey	50.7	1.5	25.1	22.3	22.5	33.4
Thailand	49.9	1.5	27.9	20.9	5.1	37.4
Brazil	42.8	1.3	24.7	19.1	29.3	47.5
Mexico	40.5	1.2	13.1	19.4	22.7	35.1
Indonesia	37.7	1.1	29.1	20.5	16.3	44.6
Australia	34.8	1.0	18.2	20.5	17.1	43.8
Above 15	2849.8	85.2	-	-	-	-

Kaynak: (Ruta ve Venables, 2012:5)

Bu tabloya göre, 2000 ve 2008 yılları arasında en büyük doğal kaynak ithalatçısı ABD olmakta ve 583,4 ABD doları ile dünya ticaretinin %17’sini kapsamaktadır. ABD’den sonra devamında Japonya 350 ABD doları, Çin 330 ABD doları, Kore 182 ABD doları olarak sıralamayı takip etmiştir. Ayrıca Avrupa Birliği’ni ayrı bir ülke olarak değerlendirmemiz durumunda, en büyük doğal kaynak ithalatçısı olmaktadır. Buna ek olarak dünyada önde gelen doğal kaynak ihracatçılarından 15 ülke Tablo 2.3’te verilmiştir.

Tablo 2.3. Dünya’da Önde Gelen Doğal Kaynak İhracatçıları, 2008 (Milyar Dolar ve Yüzdeler)

	Value	Share in world	Share in total merchandise	Annual percentage change		
				2000-08	2007	2008
World	3247.3	100.0	27.7	18.5	15.3	32.8
Russian Federation	341.2	10.5	72.9	23.1	16.2	34.1
Saudi Arabia	282.0	8.7	90.0	18.8	9.9	35.7
Canada	177.7	5.5	39.0	13.0	13.6	24.9
European Union (27)	176.6	5.4	9.2	18.5	16.8	28.2
United States	142.5	4.4	11.0	17.3	17.5	42.4
Norway	130.6	4.0	77.8	14.0	8.4	23.7
Australia	114.3	3.5	61.1	19.3	13.6	54.3
United Arab Emirates	109.4	3.4	52.1	17.6	8.9	33.5
Iran	95.5	2.9	84.2	18.0	38.4	27.1
Kuwait	82.9	2.6	95.2	20.9	11.5	39.7
Venezuela	79.8	2.5	95.8	14.1	7.4	27.8
Algeria	78.4	2.4	98.8	17.4	10.3	31.7
Nigeria	75.4	2.3	92.2	13.7	-12.5	48.2
Singapore	67.7	2.1	20.0	23.8	17.6	44.2
Angola	67.1	2.1	100.0	..	..	..
Above 15	2021.0	62.2	-	-	-	-

Kaynak: (Ruta ve Venables, 2012:5)

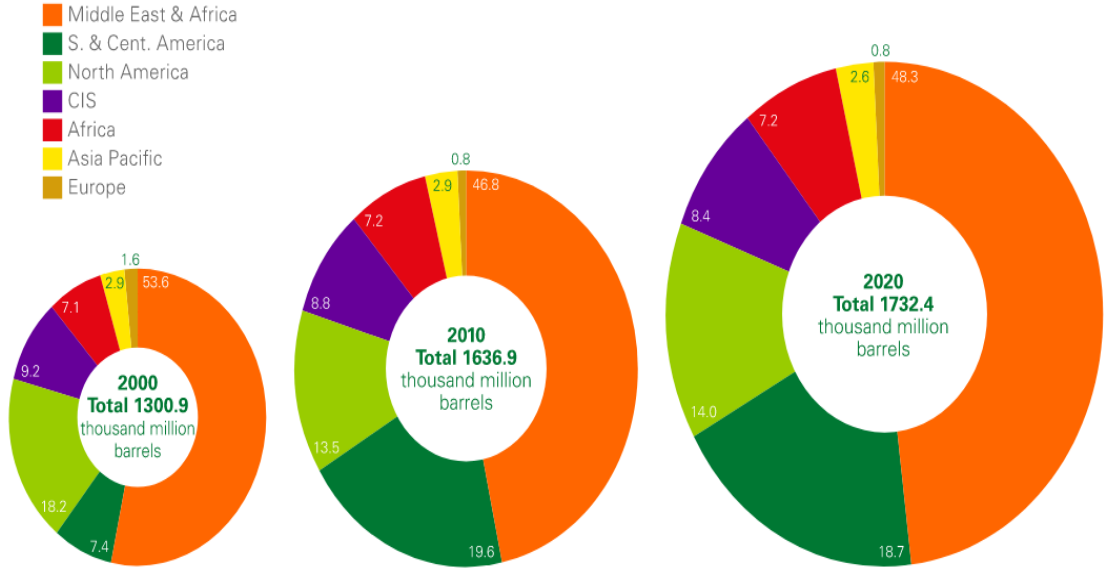
2008 yılında (AB üyeleri dâhil) en büyük doğal kaynak ihracatçısı, 341,2 milyar ABD doları ile dünya doğal kaynak ticaretinin yüzde 10,5'ini karşılayan Rusya olmuştur. Rusya'yı Suudi Arabistan 282 milyar ABD dolarıyla, Kanada 177,7 milyar ABD dolarıyla, Amerika Birleşik Devletleri 142,5 milyar ABD dolarıyla takip etmektedir. Buna ek olarak Avrupa Birliği'ni tek bir ülke olarak değerlendirdiğimizde 176,6 ABD doları ile en çok doğal kaynak ihracatı yapan dördüncü ülke olmaktadır.

2.1.2.1. Petrol

Doğal kaynaklar her bölgede aynı oranda dağılım göstermemekte, bazı ülkeler doğal kaynak açısından zengin iken, bazı ülkeler doğal kaynak açısından yetersizdir. Bunun yanı sıra her türlü doğal kaynağa sahip olan ülkelerin onu kullanmaya bilimsel ve teknolojik seviye yeterli olmadığı da görülmektedir. Hızla artan dünya nüfusu son 50 yılda iki katına çıkmış ve buna bağlı olarak da GSYH dört katına çıkmıştır. Artan nüfusu beslemek ve artan ihtiyaçları karşılamak adına doğal kaynaklara duyulan ihtiyaç her geçen gün daha da artmaktadır. Doğal kaynakların hâkimiyeti ise günümüzde gelişmiş ülkelerde olduğu görülmektedir.

Doğal kaynaklar genel anlamda en çok Endonezya, Güney Amerika'nın kuzey yarısı (Amazon dahil), Basra Körfezi, Orta Afrika (Nil'in dalgakıranları dahil), Güney ve Güneydoğu Asya ve Batı Pasifik adalarında bulunmaktadır. Şekil 2.2'de 2000-2020 yılları arasında petrol rezervlerinin dağılımını göstermektedir.

Şekil 2.2. 2000, 2010 ve 2020 Yıllarında Kanıtlanmış Rezervlerin Dağılımı (%)

Kaynak: BP 2021

British Petroleum'un (BP) verilerine göre, kanıtlanmış rezervlerin 2000 yılında %53,6'sı Orta Doğu ve Afrika'da bulunurken, 2010 yılında bu payda azalma meydana gelmiş ve tekrardan artış göstererek, 2020 yılında dünya da mevcut bulunan kanıtlanmış rezervlerin %48,3'ü Orta Doğu ve Afrika olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda olası rezervlerin bu bölgede olması geçmişte olduğu gibi bugünde bölgenin sıcak ve soğuk savaşlara açık bir konumda olduğunu açıkça göstermektedir (BP,2020)

Orta Doğu'da bulunan petrol sadece hacimsel olarak ilgi çekmesinin yanı sıra, arama ve üretim maliyetlerinin diğer ülkelere oranla daha düşük seviyelerde olması da burada bulunan petrolü cazip hale getirmektedir. Bu nedendir ki ülkeler birincil doğal kaynak temini olarak Orta Doğu'ya çok kuvvetli bir şekilde bağımlıdır. Öte yandan Orta Doğu'da rezerv açısından zengin olan ülkeler, doğal kaynak tüketimi açısından yetersiz kalması o ülkelerin ekonomik kalkınma için yeteri derece etkin bir şekilde kullanmadıklarını ifade etmektedir. Çünkü doğal kaynaklar, genel anlamda, teknolojinin

geliştirilmesi ve elde edilmesi, yüksek ihracat değeri ile diğer üretim faktörlerinin satın alınması ve alt yapı yatırımlarının yapılabilmesi için gerekli fonların sağlanmasına yarayan bir kaynaktır (Öztürkler, 2009:78).

Dünya petrol üretimi 2009'dan bu yana ilk kez, hem OPEC (-4,3 milyon varil/gün) hem de OPEC dışı (-2,3 milyon varil/gün) tarafından yönlendirilen 2020'de 6,6 milyon varil/gün olarak bir düşüş gerçekleştirmiştir. Suudi Arabistan (-790.000 varil/gün) ve Libya (-920.000 varil/gün) en büyük OPEC düşüşünü görürken, ABD (-600,000 varil/gün) ve Rusya (-1,0 milyon varil/gün) OPEC dışı düşüşlerin gerçekleştiği ülkelerdir (BP, 2020). Buna rağmen Tablo 2.4'te ham petrol üreten ülke sıralamasında ABD ve Rusya'nın ilk sıralarda olduğu görülmektedir.

Tablo 2.4. Ham Petrol Üreten Ülkeler, 2020

Petrol Üreten Ülkeler	Birim: Mt
Amerika Birleşik Devletleri	722
Rusya	512
Suudi Arabistan	508
Kanada	255
Irak	206
Çin	201
Birleşik Arap Emirlikleri	165
Brezilya	156
İran	133
Kuveyt	132
Meksika	95
Norveç	95

Kaynak: yearbook.enerdata.net 2021

2020 yılında petrol ve diğer sıvı üretimi açısından en çok üretimi elinde bulunduran ABD olurken, Rusya ise ikinci sıra da gelmektedir. Bu tabloda ayrıca bakıldığında Rusya ekonomisinden sonra en çok üretim yapan ülke olarak Suudi Arabistan gelirken, ardından Kanada ve Irak takip etmektedir. Daha sonra ise sırasıyla Çin, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya, İran, Kuveyt, Meksika ve Norveç takip etmektedir. Bu ülkeler arasında kimi ülkeler ürettikleri petrolün bir kısmını ihraç ederken; Çin, Hindistan, Japonya, Almanya Endonezya gibi ülkeler ise ürettiklerinden daha fazla petrole ihtiyaç duymaktadır. Bu durum ise Tablo 2.5'te gösterilmektedir.

Tablo 2.5. Dünya’da Birincil Enerji Tüketimi Yapan İlk 12 Ülke, 2020

Ülkeler	Milyon, mt
ABD	674
Çin	629
Hindistan	206
Japonya	139
Rusya	129
Suudi Arabistan	102
Brezilya	100
Güney Kore	94
Kanada	89
Almanya	87
Endonezya	73
İran	70

Kaynak: yearbook.enerdata 2021

Tabloya baktığımızda ABD en çok petrol tüketen ülke konumundadır. Ancak ABD petrolü kendine yetebilir düzeyde iken; ikinci sırada olan Çin’in petrol üretimi ile tüketimi arasındaki fark çok fazladır. Bu durum Çin’in petrol ithal eden bir ülke konumunda olduğunun göstergesidir. Çin’den sonra gelen Hindistan ve Japonya’da aynı Çin gibi petrol ithal eden ülke konumundadır.

2.1.2.2. Doğalgaz

Doğalgaz, eski çağlardan beri bilinen ve kullanılan, fosil yakıtlar grubunda hidrokarbon kökenli bir enerji kaynağı olmaktadır. Eski Yunan ve Mısır toplumlarında “yanan gaz” veya “kutsal ateş” olarak bilinen doğalgaz, özellikle M.S. 221- 263 yıllarında Çin’de tuz kurutma işlemlerinde kullanılmaktaydı. Ayrıca XVII. yüzyılda aydınlatma ve ısıtma amaçlı olarak İtalyanlar tarafından da kullanılmıştır. Genel olarak tarihe bakıldığında üretim sektöründe kullanılan ilk doğalgaz ise 1815 yılında ABD’de Charleston (Batı Virginia) bölgesindeki bir tuz madeni etrafındaydı. İlk ticari gaz işletmeciliğine bakıldığında ise, 1820’de W. Hart aracılığıyla New York’ta oluşmuştur. Ayrıca doğalgazın boru hatları ile taşınması işlemi ilk kez 1883 yılında ABD’de gerçekleşmiştir (Akpınar ve Başbüyük,2011:122).

Dünyada başlıca doğalgaz rezerv ve üretim alanlarının genel olarak Orta Asya-Hazar ve Ortadoğu gibi yerlerde toplanması sonucunda bu enerji kaynağı siyasal bir aktör haline gelmesine neden olmuştur. Doğalgaz rezervlerine sahip ülkeler mevcut

konumlarını, rezerv sahibi olmayan ülkeler üzerinde üstünlük ve siyasi pazar aracı olarak kullanabilmektedir. Ancak büyük güçler doğalgazı hem ulusal güvenliğin sağlanması hem de ekonomik zenginliğin artırılması açısından önemli görmektedir. Bu nedenle doğalgaz için rezerv, üretim ve arz güvenliği açısından uluslararası anlaşmalar yapılmakta hatta bazen bu nedenden dolayı ülkeler arası çatışmalar yaşanabilmektedir (Bayraç, 2018:14). Tablo 2.6’da doğalgaz üreten ülkeler gösterilmektedir.

Tablo 2.6. Ülkelere Göre Doğalgaz Üretimi 2020

Doğalgaz Üreten Ülkeler	Üretim miktarı (bcm)
Amerika Birleşik Devletleri	960
Rusya	705
İran	234
Çin	195
Kanada	172
Katar	167
Avustralya	154
Brezilya	116
Norveç	97
Suudi Arabistan	84
Cezayir	66
Birleşik Arap Emirlikleri	65

Kaynak: yearbook.enerdata.net 2021

Tablo 2.6’ya bakıldığında en çok petrol üreten ülkelerin başında ABD geldiği görülmektedir. Ancak rezerv bakımından ülkeler Tablo 5’te incelendiğinde ABD’nin 5. Sırada olduğu görülmektedir. Bu durum üretim ve tüketim arasında benzer durumun yaşanması gibi farklılıklarında olabileceğini açıklamaktadır. Ancak tablo 2.7’e bakıldığında genel olarak ilk sıraları rezerv bakımından zengin olan ülkelerin aldığı görülmektedir.

Tablo 2.7. Dünyada Doğalgaz Rezervi En Fazla Olan Ülkeler

Ülke	Rezerv miktarı (trilyon m3)	Pay (%)
Rusya	38	19.1
İran	32	16.1
Katar	24.7	12.4
Türkmenistan	19.5	9.8
ABD	12.9	6.5
Çin	8.4	4.2
Venezuela	6.3	3.2
Suudi Arabistan	6	3
Birleşik Arap Emirlikleri	5.9	3
Nijerya	5.4	2.7
Dünya Toplamı	198,8	100

Kaynak: BP, 2020

Genel olarak rezervi yüksek olan ülkelerin üretiminde yüksek olduğu görülse de, bu durum tüketim açısından değişiklik göstermektedir. İlk sıralarda doğalgaz üretimi yüksek olan ülkeler var olsa da; Tablo 2.8 incelendiğinde Japonya, Meksika, Almanya, Birleşik Krallık gibi ülkeler tüketim miktarları açısından açıklanan ilk on ülke içindedir. Bunun nedeni, bu ülkelerde gelişmiş sanayinin mevcut olması ancak enerji bakımından yoksul olması anlamına gelmektedir. Bu durum ise ülkeler arasında ithalat ve ihracatın varlığına neden olurken, ülkeler için enerji güvenliği konusunu da çok önemli hale getirmiştir.

Tablo 2.8. Ülkelere Göre Doğalgaz Tüketimi

Doğalgaz Tüketen Ülkeler	Tüketim miktarı (milyar m3)
Amerika Birleşik Devletleri	846,6
Rusya	444,3
Çin	307,3
İran	223,6
Kanada	120,3
Suudi Arabistan	113,6
Japonya	108,1
Meksika	90,7
Almanya	88,7
Birleşik Krallık	78,8
Birleşik Arap Emirlikleri	76
İtalya	70,8

Kaynak: (BP, 2020)

Enerji üreten ülkeler genel olarak enerji tüketen ülkelere kıyasla hem sanayi açısından kullanım hem de hane içinde kullanımda daha avantajlı konumdadırlar. Buna ek olarak iç tüketimin üretimden fazla olduğu ülkelerde ihracatın yapılması o ülkenin ekonomisine katkı sağlamaktadır. Doğalgaz ithalatı yapmakta olan ve üretim seviyesinin de düşük olduğu ülkeler enerjiye bağımlı haldedirler. Böylece enerji açısından yoksul olan ülkelere enerji taşınması için de farklı yolları gündeme gelmektedir. Doğalgaza ihtiyacı olan bu ülkelerin ihtiyacını karşılaması adına ulusal güvenlik çok önemlidir. Ülkeler ihtiyacı olan enerjinin karşılanması için ise, daha çok doğalgaz piyasası ve anlaşmalarına ilgi göstermektedir (Yaşa ve Yılmaz, 4:2022).

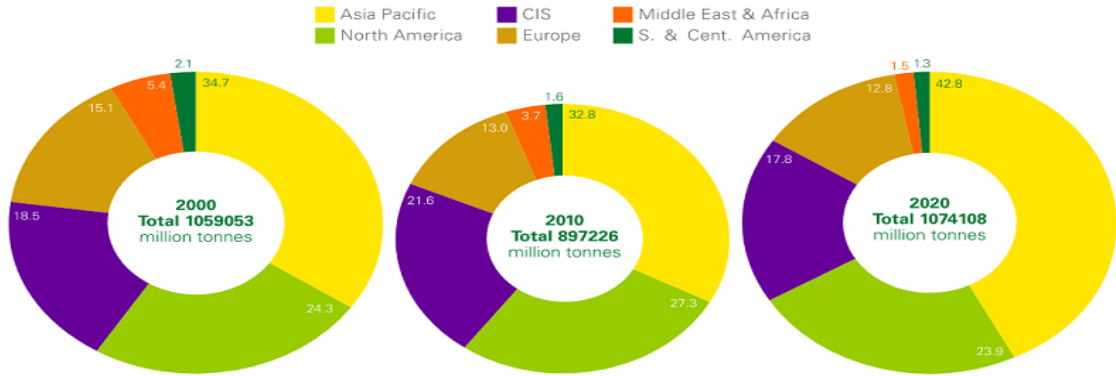
2.1.2.3. Kömür

Kömür, olumsuz çevresel etkilerine rağmen dünyadaki en yaygın bulunan ve buna oranla düşük maliyetli olan fosil yakıt türlerinden biridir. Küresel anlamda da kömüre artan talep yakıt maliyeti açısından avantaj sağlasa da, ciddi ölçüde çevre problemlerine yol açmaktadır. Çünkü kömür yoğun karbon içermektedir ve bundan dolayı önemli oranda sera gazı emisyonları açığa çıkmaktadır. Çin kömürü çok yoğun şekilde kullanan ve sürdürülebilir yaşam konusunda olumsuz etkilenen ülkelerin başında gelmektedir (Karakurt ve diğerleri, 2020:33).

Dünya elektriğinin yaklaşık %40'ını üreten kömür, ülkeler açısından oldukça önemlidir. 2000 yılında kömür kullanan ülke sayısı 66 iken, geçen süreçte bu sayının 80'e kadar yükseldiği görülmekte ve 13 ülkenin de kömür gücünü kullanmaya yöneleceği belirtilmektedir. Burada en çok dikkat çeken ülkeler arasında ise Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır gelmektedir. 2000 yılından bu yana, Belçika'nın kömürden elektrik üretimi aşamasını durdurma kararı alması aksine, 15 ülke ilk kez kömürden elektrik üretme aşamasına geçmiştir (Baknalı,2020).

Dünya genelinde geniş bir alanda ve bol miktarda bulunması kömürün, küresel piyasalar açısından önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır. Kömürün dünya üretiminde sürekli olarak artması, kömürün ekonomik olmasıyla ve ülkelerin enerji arz güvenliklerini temin etmek adına kömüre yönelmesiyle açıklanabilir. Küresel birincil enerji arzı yaklaşık 13 bin 500 milyon ton eş değer petroldür. Bahsi geçen üretimin yüzde 31,7'si petrole yapılırken ikinci sırada onu takip eden ve yüzde 28,1 olan kömür ile yapılmaktadır (Kavaz, 2019:10).

Şekil 2.3. 2000, 2010 Ve 2020 Yıllarında Kömür Rezervlerin Dağılımı (%)

Kaynak: BP, 2020

BP'nin raporuna göre, 2020 yılında dünyada üretilen kömür rezervlerinin %34 oranını Asya Pasifik ülkelerinde bulunduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında bu durum 2010 ve 2020 yılında da değişmemiştir. Ancak 2020 yılına gelindiğinde oran %42,8'e kadar yükselmiştir. Yine 2020 yılına bakıldığında Asya Pasifik ülkelerinden sonra sırayla Kuzey Amerika, Bağımsız Devletler Topluluğu ve Avrupa olarak devam ettiği görülmektedir.

Tablo 2.9. Ülkelere Göre Kömür Üreten Ülkeler 2020

Kömür Üreten Ülkeler	Birim (MT)
Çin	3743
Hindistan	779
Endonezya	551
ABD	488
Avustralya	473
Rusya	386
Güney Afrika	247
Almanya	105
Kazakistan	104
Polonya	101
Türkiye	70
Kolombiya	65

Kaynak: yearbook.enerdata.net 2021

Kömür üreten ülkeler Tablo 2.9'da incelendiğinde en çok kömür üreten ülkenin Çin olduğu görülmektedir. Çin'in arkasından Hindistan, Endonezya, ABD, Avustralya, Rusya, Güney Afrika, Almanya, Kazakistan, Polonya, Türkiye ve Kolombiya

gelmektedir. Ayrıca en çok petrol üreten ülke Çin olmasına karşın, en çok kömür tüketimi yapan ülkede Çin olmaktadır. Bu durum Tablo 2.10'da görülmektedir.

Tablo 2.10. Ülkelere Göre Kömür Tüketen Ülkeler 2020

Kömür Tüketen Ülkeler	Birim (MT)
Çin	3.830
Hindistan	976
Amerika Birleşik Devletleri	419
Rusya	205
Japonya	171
Güney Afrika	169
Endonezya	139
Almanya	138
Güney Kore	115
Türkiye	109
Polonya	100
Avustralya	99

Kaynak: yearbook.enerdata.net 2021

Kömür üreten ülkeler incelendiğinde, tüketen ülkelerle aynı olduğu görülmektedir. Bu durum her geçen yıl Asya ülkelerinde hem üretim her tüketim açısından önem kazanmaktadır. Asya-Pasifik ülkelerinde kömürün önemi ve yükselişi Batı'daki kömürsüz gelecek politikalarına rağmen hızla artmaktadır. Özellikle Endonezya, Çin, Rusya, Hindistan ve Avustralya aracılığıyla kömür üretimleri artmakta ya da sabit bir şekilde devam etmektedir. Kömüre yapılan Ar-Ge projelerine ise daha fazla bütçe ayrılmaktadır (Aktan, 2021:87).

2.2. Doğal Kaynak Dış Ticaretinde Politikalar

Günümüzde küresel aktörlerin uyguladığı politikalar petrol ve doğalgaz tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda ise önemli rezervlere sahip Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu bölgeleri politikaları belirlemede önemli güce sahiptir. Ancak gelişmiş ülkeler, tüketimin az olduğu ve enerji kaynaklarının daha fazla olduğu bu piyasalara girebilmek, dünyadaki doğal kaynak konumlarını sabit tutarak, doğal kaynak güvenliği politikalarını sağlamlaştırmayı hedeflemektedirler. Bunun için de mali kaynak üstünlüklerine ek olarak teknolojilerini kullanan ülkeler, gelişmekte olan ülkelerini yaptırımlara tabii tutmaktadır (Bayraç, 2009:121).

Doğal kaynak politikaları belirlenirken çok dikkat edilmeli ve bunun için önemli hususlara uyulmaktadır. Bu hususlardan biri ülkenin doğal kaynak potansiyelinin, bilimsel ve sağlıklı bir şekilde saptanmasıdır. Doğal kaynak potansiyeli belirlenen ülke, söz konusu kaynaklarını nasıl geliştireceğine, yerli veya yabancı özel sektörlerin hangi alana katkısı sağlayacağına ve bu aşamada ithalatın gerekliliği konusunda stratejiler belirlenmelidir. İthalatın kaçınılmaz olduğu veya dönemsel kullanımı gerektiren koşullarda, kaynaklarının çeşitli olması doğal kaynak politikalarının en önemli unsurlarından biridir (Pamir, 2005: 57)

Doğal kaynak politikaları belirlenirken diğer bir husus ise doğal kaynakların güvenliğidir. Ediger'e göre doğal kaynakların güvenliği üçe ayrılmaktadır. Bunlar arz güvenliği, talep güvenliği ve transfer güvenliğidir. Doğal kaynak arzı güvenliği, doğal kaynaklara sahip olmayıp, doğal kaynak tüketen ülkelerin doğal kaynaklarını tüketeme kadar geçen sürecin makul şekilde tamamlanmasıdır. Doğal kaynak talebi güvenliği, gelirlerinin büyük çoğunluğunu doğal kaynaklardan elde eden ülkelerin, arz ettikleri doğal kaynağın uygun pazarda yüksek fiyata satmasıdır. Doğal kaynak transfer güvenliği ise, risk ve tehditlerin çoğunluğunun olduğu bir unsur olarak karşımıza çıkar. Çünkü hem yüksek maliyet gerektirmekte hem de transferin sağlanması gereken ülke ve bölgelerin ulusal güvenliğinin sağlanması gerekmektedir (Şahin, 2019:32).

Devletlerin doğal kaynak politikalarının, doğal kaynak tüketim oranlarına paralel biçimde değişim gösterdiği bilinmektedir. Toplumlar, yaşamlarının hemen her alanında doğal kaynağa bağımlı olmakta ve bu doğal kaynakların tüketimi için çeşitlendirme çok önemli olmaktadır. Bu çeşitlilik tarihsel süreçte farklılık göstermesi, doğal kaynak farklılığından kaynaklanmaktadır (Kaya, 2012:272).

Doğal kaynaklar arasında en önemli paya petrol, doğal gaz ve kömür sahiptir. Güncel doğal kaynak tüketimine bakıldığında BP (2021) raporuna göre, tüm dünyada yaşanan Covid-19 etkisiyle yenilenemez doğal kaynaklara olan talepte düşüşler meydana gelirken rüzgâr, güneş ve hidroelektriğe olan talep artmıştır (BP, 2021). Ülkelerin kalite ve verimliliğe uygun olarak üretim yapması doğal kaynaklara temininde temellerin sağlam oluşuna bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ancak şüphesiz ki doğal kaynakların bir gün tükeneceği göz ardı edilmemeli ve yenilenebilir doğal kaynaklara yönelmenin kaçınılmaz bir gerçek olduğu unutulmamalıdır.

Çalışmada Çin, Hindistan ve Japonya'nın doğal kaynak rezervlerini nasıl kullandıklarını, doğal kaynak üretiminin yeterliliğini ve tüketimini hangi ülkelerle gerçekleştirdiği, doğal kaynaklar bakımından dışarıya ne kadar bağımlı oldukları ve ülkelerin doğal kaynak alımları sırasında ne tür politikalar izledikleri açıklanmaktadır.

2.2.1. Doğal Kaynak Merkantilizmi

Kaynak bakımından yoksul olan fakat ekonomileri ve üretim kapasiteleri büyük olan ülkeler, ihracattaki payını arttırmak enerji bağımlılığını azaltmak amacıyla yerli ham petrol ve doğalgaz elde edebilmek üzere kurulan devlete ait enerji şirketleriyle ilk olarak kendi ülkelerinde doğalgaz ve petrol arama faaliyetleri gerçekleştirirler. Ancak her ne kadar kendi ülkelerinde doğal kaynaklara erişseler de, çıkarılan doğal kaynak gelişmiş ülkeler için yeterli olmayacaktır. Bu ülkelerin ilk hedefi kendi ülkesindeki doğal kaynaklar olsa da, doğal kaynak ihtiyacının tamamını karşılamak adına petrol ve doğalgaz ithali gerçekleştireceklerdir.

Günümüzdeki gelişmiş ülkelerin tümü doğal kaynaklardan yararlanarak bugünkü sanayileşme düzeyine varabilmişlerdir. Günümüzde artan enerji tüketimi ve sanayilerin hız kazanmasıyla birlikte artık doğal kaynaklara olan talep daha da artmaktadır. Kendi ekonomileri için gerekli olan doğal kaynağa ülkeler öncelikli olarak topraklarında saptamaya çalışmış ancak gerekli doğal kaynağı bulunmayan ülkeler diğer ülkelerdeki hammadde kaynaklarını bulmak için çabalamışlardır. Kaynak merkantilizmi yapan ülkeler ise bu durumda, devlete bağlı enerji şirketleri önderliğinde doğal kaynak bakımından zengin olan topraklarda, hem yatırım yapmakta hem de doğal kaynak arama ve çıkarma faaliyetleri yürütmektedir.

2.2.1.1. Çin

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte yönetime Mao Zedong gelmiş ve bu dönem boyunca Mao Zedong dışa kapalı ve devletçi bir politika izlenmiştir. Ancak Mao Zedong'dan sonra 1978 yılında Deng Xiaoping'in iktidara gelmesiyle birlikte Çin'de yeni bir döneme geçilmiştir. Bu dönemde serbest piyasa ve dışa açılma anlamında birçok ekonomik reform yapılmıştır. Bu dönemde yaptığı hareketlerle, özellikle yeni dönemde modernleşmeyi ve kalkınmayı dışarıda aradığı yabancı sermayelere ve yatırımcılara izin verilmesi gibi, anlaşılmaktadır. Çin Halk

Cumhuriyetini bu reformlar ekonomik bir süper güç olma yolunda ilerleterek enerji bağımlılığını ve enerji talebini de beraberinde ortaya çıkarmıştır (Çalık, 2011: 186).

Çin yüksek oranlı bir büyüme ile dünyada en hızlı büyüyen ekonomileri içinde yer almaktadır. Dünya ekonomisinde küreselleşme sürecine uyum sağlayan ve hızla yükselen Çin, dünyanın en büyük ihracatçısı ve dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline gelen bir ülke olmuştur. Çok kutuplu bir dünya düzeninin yükselen habercisi Çin ekonomi-politiği olmuştur. Son dönemlerde tüm dünya ülkeleri ile iktisadi iş birliği yapmaya çalışmakta, bu amaç doğrultusunda da son günlerin popüler bütünleşme projesi olan Kuşak ve Yol projesini gerçekleştirmektedir. Tablo 2.11’de Çin ekonomisinin dış ticaret dengesinde sürekli artışlar görülmekte, bu da Çin ekonomisi için güçlendiği ve zenginliğinin sürekli arttığı anlamına gelmektedir.

Tablo 2.11. Çin Ekonomisinin Genel Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1960	2.571.289.300	2.644.406.531	-73.117.231
1965	2.563.165.163	2.246.323.828	316.841.335
1970	2.307.254.854	2.278.820.375	28.434.478
1975	7.688.998.817	7.925.583.396	-236.584.578
1980	11.300.000.000	12.450.000.000	-1.150.000.000
1985	25.801.403.273	38.302.403.273	-12.501.000.000
1990	49.129.758.920	38.461.758.920	10.668
1995	131.858.826.002	119.900.826.002	11.958
2000	253.092.089.739	224.306.238.161	28.785.851.577
2005	773.339.005.393	648.712.207.876	124.626.797.517
2010	1.654.815.752.522	1.432.415.877.169	222.399.875.352
2011	2.006.296.851.396	1.825.402.621.465	180.894.229.931
2012	2.175.080.625.683	1.943.215.391.727	231.865.233.955
2013	2.354.248.580.554	2.119.378.054.520	234.870.526.033
2014	2.462.839.435.101	2.241.288.603.086	221.550.832.014
2015	2.362.092.880.963	2.003.257.157.591	358.835.723.372
2016	2.199.967.569.433	1.944.484.096.019	255.483.473.414
2017	2.424.199.911.700	2.208.504.214.342	215.695.697.357
2018	2.655.591.916.233	2.548.884.789.087	106.707.127.146
2019	2.641.273.365.366	2.476.286.917.549	164.986.447.817
2020	2.723.250.430.718	2.357.105.740.841	366.144.689.876

Kaynak: (Worldbank, 2020)

Tablo 2.11 verilerine bakıldığında bu ülkede meydana gelen ithalat ve ihracat değerlerinde yıldan yıla sürekli bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bu yıllar itibariyle meydana gelen artışlarda 1977 ve 1985 yılları arasında da ithalat değeri daha fazla bir artış göstermesi sonucu dış ticaret dengesi negatif değer almıştır. Ancak tüm

yıllarda kendini gösteren ihracat ve ithalatın oransal olarak, artışı istisna olan bu yıl haricinde diğer tüm yıllarda, ihracat değerleri ithalattan daha fazla artış gösterdiği için dış ticaret değerlerinde pozitif değerler aldığı görülmektedir.

Çin'in ithalat ve ihracatı sürekli artış göstermekte ve 2020 yılında dünyanın en iyi ekonomisi olarak kendini göstermektedir. Bu veriler inceledikten sonra hangi ülkelerle yoğun olarak dış ticaret yapıldığına bakılmalıdır. Bu bağlamda Tablo 2.12'da Çin'in 2020 yılında hangi ülkelerle yoğun olarak dış ticaret yapıldığı gösterilmektedir.

Tablo 2.12. Çin'in 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke

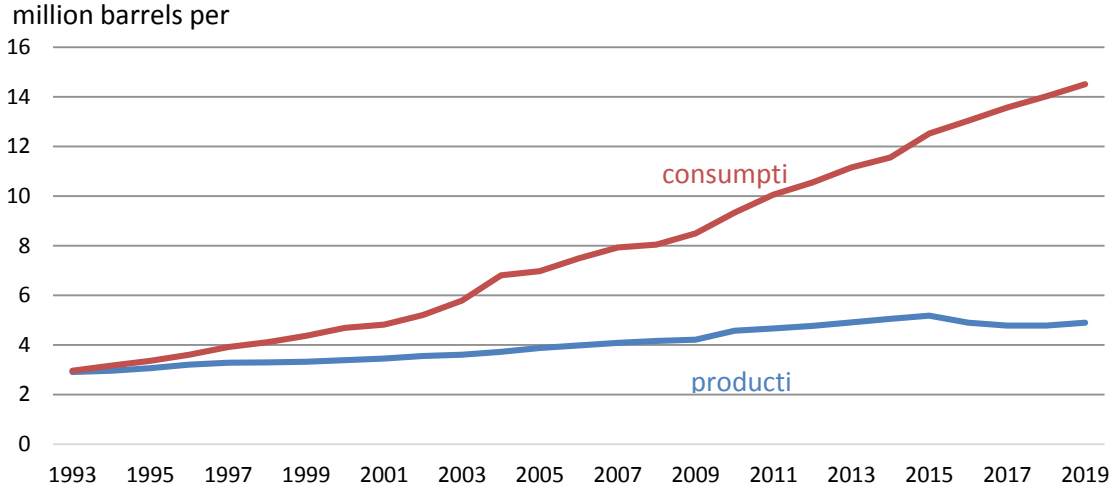
ÜLKELER	İHRACAT(Milyon dolar)	ÜLKELER	İTHALAT(Milyon dolar)
Amerika Birleşik Devletleri	452.58	Japonya	174.87
Hong Kong	272.65	Güney Kore	172.76
Japonya	142.64	Amerika Birleşik Devletleri	136,00
Vietnam	113.81	Avustralya	114.84
Güney Kore	112,50	Almanya	105,26
Almanya	86.82	Brezilya	84.08
Hollanda	79.01	Vietnam	78.47
Birleşik Krallık	72.61	Malezya	74.73
Hindistan	66.73	Rusya	57.18
Singapur	57.54	Suudi Arabistan	39.03

Kaynak: tradingeconomics.com 2021

2020 yılı verileri incelendiğinde Çin'in en çok ihracat yaptığı ilk beş ülke sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, Hong Kong, Japonya, Vietnam, Güney Kore iken; ithalat yaptığı ilk beş ülke ise Japonya, Güney Kore, Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Almanya olarak sıralanmaktadır. Bu verilere bakıldığında Çin ekonomisi giderek büyümekte ve Dünya ekonomileri arasında yerini hep en üst sıralarda almaktadır.

Çin ekonomisinin bu denli gelişmesi yanı sıra ülkede doğal kaynaklara da aynı şekilde talep artmaktadır. Bu bağlamda ülkede meydana gelen ithalatta en yüksek paya doğal kaynaklar sahiptir. Ülkede üretilen petrol ile tüketilen petrolün aynı seviyede olmadığı ve bunun grafik olarak açıklaması Şekil 2.4'te gösterilmektedir.

Şekil 2.4. Çin'in Petrol ve Diğer Sıvılar Üretimi ve Tüketimi, 1993-2019

Source: U.S. Energy Information Administration. *Short-Term Energy*

Kaynak: EIA 2020

Petrol üreten ülkeler arasında altıncı sırada olan Çin, ham petrol ithal eden ülkeler arasında ise birinci sırada yer almaktadır. Bu durum ise Çin ekonomisinin petrole ne kadar ihtiyacı olduğunu gösterirken, Şekil 2.4’de görülen üretim tüketim arasındaki fark ile de açıklanmaktadır. Bu bağlamda Çin hükümeti ihtiyacı olan petrole kendi petrol şirketleriyle erişmeye çalışılmaktadır. Çin'in ulusal petrol şirketleri (NOC) Çin'in petrol sektöründe önemli miktarda etkiye sahiptir. 1980'lerde Çin, petrol sektörünün çeşitli bölgelerinde hizmet vermek üzere Çin Ulusal Petrol Şirketi (CNPC), Çin Petrol ve Kimyasal Şirketi (Sinopec) ve Çin Ulusal Açık Deniz Petrol Şirketi (CNOOC) olmak üzere üç büyük NOC kurmuştur. ve bu şirketler 2009 yılı başından itibaren yurtdışı yatırımlarını daha da arttırmıştır (Binzat,2014). CNPC genelde ülkenin kuzey ve batı bölgelerinde karasal alanlarda faaliyet gösterirken, Sinopec daha çok güney kısımda, CNOOC ise açık denizlerde arama faaliyetlerini gerçekleştirmektedir (Sevim, 2010:63).

Öncelikle kendi ülkesinde petrol arama/çıkarma faaliyetleri yapan NOC’ler, daha fazla petrol ve gaz arzını güvence altına almak, uzun vadeli ticari yatırımlar yapmak ve kazanç elde etmek amacıyla 2009 yılı başından itibaren yurtdışı yatırımlarını daha da arttırmıştır (Binzat,2014). Tablo 2.13’de ise NOC’lerin petrol için yurtdışı yatırım

motivasyonları ve genişlemek için kullanılan ana stratejilere değinilmiştir. Bu tabloda gösterilen motivasyon ve stratejiler önderliğinde Çin enerji şirketleri hareket etmiş, motivasyon ve stratejilerine uygun politikalar belirlemiştir.

Tablo 2.13. NOC'lerin Motivasyonları ve Stratejileri

Yurtdışına Yatırım Yapmak İçin Motivasyonlar	Genişletmek İçin Kullanılan Ana Stratejiler
Petrol ve gaz rezervlerini ve üretimini genişletin.	Enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirin ve yeni iş fırsatlarından yararlanın.
Riskleri önlemek için enerji kaynaklarını çeşitlendirin.	Mevcut varlıklara sinerji eklemek için varlıkları hedefleyin.
“Uluslararası NOC” ol.	Diğer NOC'ler ve IOC'lerle ortak olun, ilişkiler kurun ve riski çeşitlendirin.
Entegre bir tedarik zinciri geliştirin.	Kaynaklara yönelik pazar takibi, kaynaklara erişim için Çin pazarına erişim alışverişinde bulunur.
Teknik bilgi birikimi edinin ve yönetim kapasitelerini geliştirin.	Güçlü finansal kaynaklar ve devlet politikası desteğini kullanın.

Kaynak: Jiang ve Sinton, 2011: 13

NOC'lerin denizaşırı faaliyetleri bazen başarısızlıklar elde etse de, çok büyük başarılarla imza atmışlardır. 2009 yılının Haziran ayında Sinopec, Addax'ı satın almış ve Batı Africa, Kuzey Irak'ın bazı bölgelerinden rezervler elde etmeyi başarmışlardır. Bu anlaşma için Sinopec 8,8 dolar ödeyerek NOC'ler arasında en büyük anlaşmaya imza atmıştır. 2009 yılı ile 2011 yılları arasına NOC'ler çok önemli üç ihale kazanmışlardır. Ayrıca BP, TOTAL, Türkiye Petrolleri ve Pentonas gibi uluslararası ortaklarla birlikte Rumaila, Halfaya ve Missan petrol sahalarını geliştirmeye hak kazanmışlardır. CNPC ise Saddam Hüseyin rejimi altında müzakere ettiği Al-Ahbap petrol sahasını geliştirmek için anlaşma yapmıştır (Jiang ve Sinton,2011: 13).

Çin'de ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması ve siyasi düzenin korunması oldukça önemlidir. Mevcut tek parti düzenin sağlanması ve iç huzursuzlukların önüne geçilmesi amacıyla, halkın desteğini alması için Çin Komünist Partisi'nin, ülkede güçlü bir Çin imajı yaratması ve ülkede ekonomik refahı sağlaması oldukça önemlidir. Bu çerçevede ekonomik kalkınmanın sürdürülebilmesi için daha fazla enerji ihtiyacına gereksinim duyan Çin için, enerji güvenliği konusu temel önceliklerdendir (Alagöz, 2015:95).

Dünyada toplam enerji tüketiminin %18'ini yalnızca kendi başına gerçekleştiren Çin, şuan ki küreselleşen dünyada bir numaralı enerji tüketicisidir. Bu nedenle Çin için Orta Doğu'nun enerjisine kesintisiz ulaşmak büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda enerjisini çeşitlendiren Çin'in petrol ithal ettiği ülkeler Tablo 2.14'te yer almaktadır. En yüksek payı ise Suudi Arabistan'ın aldığı görülmektedir.

Tablo 2.14. Çin Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020

ÜLKELER	Ticari Değer ABD Doları \$
Suudi Arabistan	28.051.045.202
Rusya Federasyonu	27.303.046.526
Irak	19.178.104.442
Angola	13.912.224.958
Brezilya	13.904.868.726
Umman	12.798.878.301
Birleşik Arap Emirlikleri	9.730.657.721
Kuveyt	8.958.872.587
ABD	6.277.171.009
Norveç	4.262.587.821

Kaynak: comtrade.un.org 2021

Çin ham petrol ithal eden birinci ülke olarak kendini gösterirken, en çok ham petrolü Suudi Arabistan'dan aldığı görülmektedir. Suudi Arabistan'dan sonra ise Rusya ile en çok ticaret yapmaktadır. Bu ticareti yaparken Çin, büyük güçlerin yükselişini sağlayan stratejilerden biri olan bölgesel hegemonya kurmakta, aynı zamanda rakip güçlerin de hegemonya kurmalarını engelleyerek, dünya gücünden azami pay alarak hâkimiyetini sağlamlaştırmaktadır. Bunu ise NOC'lar yardımıyla sağlamaktadır.

Çin petrol şirketleri, son yıllarda oldukça ihtiyacı olan doğalgaz ve petrolün elde edilmesi amacıyla yoğun bir arama ve üretim çabası vermektedir. CNPC'nin Orta Doğu, Asya-Pasifik, Afrika, Güney Amerika ve Orta Asya-Rusya gibi 34 ülkede deniz aşırı arama ve üretim faaliyetleri vardır. 2005 yılında yaptığı açıklamaya göre CNPC, 2005–2022 yılları arasında 18 milyar doları yabancı petrol ve gaz kaynakları için yatırım yapacağı konusunda açıklama yapmıştır. Sudan'a ise 8 milyar dolardan fazla yatırım yaparak, Kızıl Deniz'e uzanacak 900 millik boru hattını da güvence altına almıştır. Bu doğrultuda Kanada petrol şirketi Ekim 2005'te, PetroKazakhstan'ın tüm hisselerini satın almıştır. Kanada şirketi 2006 yılının sonuna kadar da Çin'e 200 bin varil/gün ham petrol

verecektir. Öte yandan 600 mil uzunluğundaki Sino-Kazakh petrol boru hattı, Aralık 2005'te tamamlanmıştır. CNPC aynı zamanda, Suriye'deki PetroCanada ile Ekvator'daki EnCana petrol şirketinin doğal gaz ve petrol hisselerini satın alarak denizaşırı yatırımlar yapmıştır (Narin, 2015: 257).

Kanada'nın onayının ardından CNOOC, Kanada petrol şirketi Nexen'i 2013 yılında 15,1 milyar dolara (ek olarak Nexen'in net borcunda 2,8 milyar dolar) satın aldı. Bu anlaşma Çin'in en büyük denizaşırı kazanımı oldu. Ayrıca Çin, enerji rezervlerini elde etmek ve belirlenen fiyatlarla petrol ve gaz ithalatı karşılığında enerji altyapısı inşa etmek için sermayeye ihtiyaç duyan ülkelere kredi sağlamıştır. Çin; Rusya, Kazakistan, Venezuela, Brezilya, Ekvador, Bolivya, Angola ve Gana ile kredi için petrol anlaşması yapmış ve son on yılda Türkmenistan ile kredi için gaz anlaşması yapmıştır. Venezuela ve Çin, 600.000 varil / gün ham petrol ve ürün karşılığında 45 milyar dolardan fazla bir miktar anlaşma imzalamışlardır (IEA, 2018).

Sinopec, CNOOC ve CNCP gibi Çin devlet şirketleri İran'ın Kaşhan, Yadavaran ve Mescid-i Süleyman gibi önemi büyük petrol yataklarının ve Güney Pars gibi önemli doğal gaz yataklarının olduğu bölgelerde ortak projeler yapmışlardır. Bu duruma örnek olarak, 2007 yılında Yadavaran petrol havzasından çıkarılması planlanan petrolün günlük 185 bin varil olmasına karşı 2 milyar dolar karşılığında bir anlaşma imzalanması verilebilir. Bu bağlamda, Yadavaran Petrol Sahası Geliştirme Müdürü Hadi Nazarpur, 2016 sonu itibariyle günlük 115 bin varillik petrol üretim kapasitesine ulaşıldığını söylemiştir. Ayrıca Çin, 2011'de İran'ın en önemli petrol yataklarının bulunduğu, ancak jeolojik açıdan sorunlu bir yere sahip Azadegan bölgesinin geliştirilmesi amacıyla, 10 yıllık bir süre için 8,4 milyar dolarlık yatırım yapmıştır (Alagöz,2016:73).

Çin petrol şirketleri petrol yönünden zengin olan ülkelerle ilişkileri sadece ticaret odaklı değil aynı zamanda yatırım, finans ve sanayi anlamını da ilişkilendirmektedir. Çünkü bu ülkeler için Çin ham madde ithal eden bir ülke olmaktan ziyade aynı zamanda bu ülkelerin kalkınması için yatırım, kredi, teknoloji ve nihai ürün bağlamında destek olan bir ülkedir. Çin ise bu ülkelerin her ne kadar petrolünü alsın da aslında kendine bu ülkelerde pazar alanı yaratmaktadır. Bu bağlamda Çin ile en çok petrol ticareti yapan ilk 5 ülkeyi ele alırsak Çin bu ülkelerden hammadde alırken, bu ülkelere nihai ürün satmakta olduğunu görmekteyiz. Tablo 2.15'i incelediğimizde bu beş ülkeden Çin'in en çok petrol ve petrol ürünleri alırken, elektrikli makine ve bunların parçalarını sattığını görmekteyiz.

Tablo 2.15. Çin'in En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı ve İhracatı

ÜLKELER	Çin'in İhraç Ettiği Mallar	Çin'in İthal Ettiği Mallar
Suudi Arabistan	1.Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon..	1. Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Plastikler ve bunlardan mamul eşya
	3.Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri pelüş mobilyalar.	3.Organik kimyasallar
Rusya Federasyonu	1.Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon.	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2. Ahşap ve ahşap ürünler; odun kömürü
	3.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	3.Cevherler, cüruf ve kül
Irak	1.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral.
	2.Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon..	2.Demir ve çelik
	3.Mobilya; yatak takımları, şilteler, şilte destekleri, minderler ve benzeri pelüş mobilyalar;	3.Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu
Angola	1.Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon.	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral
	2. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Tuz; kükürt; toprak ve taş; sıva malzemeleri, kireç ve çimento
	3.Ayakkabı, tozluk ve benzerleri; bu tür makalelerin bölümleri	3. Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.
Brezilya	1.Elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları; ses kaydediciler ve çoğaltıcılar, televizyon.	1.Cevherler, cüruf ve kül
	2. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbi.
	3.Organik kimyasallar	3.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; maden.

Kaynak: Trademap 2019

Çin'in doğal kaynaklar açısından ele alındığından uyguladığı politikaların merkantilist yönde olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle Çin'de enerji ulusal güvenlik açısından çok önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, Çin merkantilist politikaları izlemiş,

Çin, dış yatırımlar yaparak, yabancı kaynaklarda hisse sahipliği ederek, bu payını daha güvenli hale getirmeye çalışmakta ve dış yatırımlar vasıtasıyla, küresel anlamda doğal kaynak piyasalarında aktif olmaktadır. Bu bağlamda, deniz aşırı doğal gaz ve petrol kaynaklarının üretim faaliyetlerinde yatırımlar yapmakta, yabancı petrol sahalarında pay sahibi olmaya çalışmaktadır. Böylece, petrol sahalarında hak sahipliği aracılığıyla daha güvenilir petrol getirmekte, doğrudan ithal etmenin arz güvenliği konusunda sıkıntılarını yaşamamaktadır. Ayrıca yapılan bu yatırımlar enerji şirketleri sayesinde gerçekleşmektedir (Şakı,2018:246).

Çin'in 2005'ten bu yana denizaşırı yatırım ve inşaatın toplamın değeri 2 trilyon doları aşmaktadır. Tüm dünyayı saran pandemi nedeniyle 2020 yılında belgelenen yatırım ve inşaatlarda azalar meydana gelmiştir. Ancak yapılan yatırımlar 2020'nin ikinci yarısından sonra toparlanmaya başlamıştır. (AEİ, 2021) Çin yapılan yatırımlar ve siyasi işbirliğinde genellikle yumuşak güç kullanarak gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda söz konusu ülke hem ucuz Çin mallarına sahip olacak hem de ülkesinde Çin yatırım ve hibelerinden yararlanacaktır. Ayrıca Çin'in elinde gereğinden çok bulunan döviz nedeniyle siyasi egemenlik kurabilecek ve hâlihazırda keşfedilmemiş doğal kaynakların arama ve çıkarma faaliyetlerine yönelik yatırımlar yapabilecektir.

Çin hükümeti, yerli enerji şirketlerini desteklemekte ve bu şirketlere gereken teşvikler sağlanmaktadır. Kaynak bakımından zengin ülkelerde kaynaklardaki avantajlarını rekabet gücüne dönüştürmelerine yardımcı olmak amacıyla, kaynaklarını rasyonel bir şekilde geliştirmek ve kullanmak için karşılıklı yarar ve ortak kalkınma ilkesi temelinde söz konusu ülkelerle çeşitli şekillerde işbirliği yapmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek adına yardımcı olmaktadır (Ward, 2009:11).

Çin hükümeti, şu anda en az gelişmiş ülkeler ve Asya'nın en büyük yatırımcısı ve Afrika'nın en büyük beşinci yatırımcısı olmaktadır. Yüzyılın başından bu yana, Çin'in politika bankaları, özellikle Çin Kalkınma Bankası (CDB) ve Çin İhracat-İthalat Bankası (CHEXIM) küresel olarak enerji projelerine 251 milyar dolar yatırım yapmıştır (Qi ve Gallagher, 2021:261).

10. beş yıllık planla (2001-2005) Çin hem iç hem de dış yabancı kaynaklardan yararlanmayı önermiş ve bu bağlamda Çinli işletmelerden dışa çıkma politikasını başlatmalarını istenmiştir. Çin'in 12. Beş Yıllık Plan döneminde, denizaşırı petrol

yatırımları, stratejik petrol rezervleri ve gaz geliştirme, Çin'in enerji güvenliği stratejilerinin temel unsurları olarak kabul edildi. “Dışarı çıkma” stratejisi, “Kuşak ve Yol” ülkeleriyle açıklık ve kapasite işbirliği ile 13. Beş Yıllık Plan'da daha da güçlendirildi (Shi and Cai, 2020:2-3).

1993 yıllarında Çin hükümeti üç büyük enerji şirketlerini yatırım, keşif, sondaj ve rafine ve boru hatları inşaatı yoluyla yurtdışına çıkıp petrol ve gaz arzını güvence altına almaya yönlendirmiştir. Bu bağlamda en çok yatırım için ilgi çeken ülkeler ise Kuşak ve Yol Girişimi Ülkeleri (BRI) olmuştur. Shi and Cai (2020)'nin yaptığı çalışmasında ise yapılan yatırımların petrol ithalatıyla doğru olduğu kanısına varılmıştır. Bu durum Çin hükümetinin enerji güvenliğini sağlamak için dışa açıldığını ve bu ülkelere yatırım yaptığını açıklamaktadır. (Shi and Cai, 2020:11)

Orta doğu Çin'in petrol ithalatı için önemli bir bölgedir. Çünkü ithal edilen petrolün %44'ü Orta Doğu'dan ithal etmektedir. Önceki on yılda olduğu gibi, Çin mamul mallarını ihraç etmek için Orta Doğu pazarlarına ihtiyacı varken, Orta Doğu devletlerinin petrol ihracatı için ise Çin'e ihtiyacı vardır. Bu nedenle Çin'in genellikle dış politikasının temel hedeflerinden biri olarak gördüğü enerji çıkarlarını korumak için bu bağları güçlendirmek adına sürekli çaba sarf etmektedir. Çin Ticaret Bakanlığı tarafından 2018 yılında bildirildiği üzere Çin ile Arap ülkeleri arasındaki ticaret 244,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (Khan, 2021:4).

Çin, 2016 yılında Orta Doğu'nun en büyük yabancı yatırımcısı olmuştur. Ayrıca Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Cibuti ve Mısır da dâhil olmak üzere birçok ülkede büyük liman ve altyapı projeleri planlamaktadır. Buna ek olarak İran ve Çin de yakın işbirliği içinde çalışmakta ve 2020 verilerine göre, iki ülkenin 25 yıllık 400 milyar dolarlık devasa bir ticaret ve güvenlik anlaşmasını tamamlamaya yakın olduğunu ortaya koymaktadır. 2015 yılında İsrail, 2021'den başlayarak bir Çinli şirketle Akdeniz'deki Hayfa limanını işletmek için uzun vadeli bir anlaşma imzalamıştır. Çin'in, özellikle Orta Doğu'da, Deniz İpek Yolu boyunca liman erişimini genişletme, yaratma ve güvenceye alma konusundaki ilgisi, ham petrol ithalatının %40'ına bağlı olduğu bir bölgede Çin nüfuzunu artırmanın hayati bir unsur olarak görülmektedir (Dunne,2021).

Coğrafi yakınlık ülkelerin petrol arzını güvence altına alması açısından çok önemlidir. Özellikle Çin şirketinin PetroKazakh anlaşması için ödediği fiyat (4,18 milyar

dolar) coğrafi yakınlık avantajı ortadan kalması durumunda yüksek bir satın alma maliyetine göre stratejik olmayacaktır. Çinliler Kazakistan'da kendi petrol borularına sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda bu alanı geliştirmek için Çin mal ve hizmetlerini sunarak maliyetten düşürecektir. Aynı zamanda herhangi bir savaş durumunda arz güvenliğini de garanti altına alacaktır (Dadwal ve Sinha ,2005)

2.2.1.2. Hindistan

Hindistan dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olmakta ve 2020 yılı elde edilen veri sonuçlarına göre 1.380.004.385 kişilik bir nüfusa sahip olmaktadır. Hindistan 1947 yılında yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiliz sömürgelerinin teker teker bağımsızlığını ilan etmeleri ile başlayan süreçte, Gandhi'nin önderliğinde Hindistan'da bağımsızlığını kazanmıştır. Ayrıca bölgede yaşanan Pakistan ile Keşmir sorunu da yine bu dönemde başlamıştır (Çakıroğlu, 2014).

1991 yılında uygulanan serbestleşme politikalarına kadar olan süreçte Hindistan, büyük ölçüde ve bilerek, öncelikli olarak kendine güvenini sağlamak, daha sonra ise ekonomisini korumak amacıyla korumacı politikalar izlemiştir. Ancak bağımsızlığından sonra Hindistan ekonomisi sömürgeciliğin etkisinde kalmıştır. İç politika, ekonomik müdahaleciliğe, korumacılığa, devletin elinde bulunan büyük bir kamu işkolu, ithal ikamesiyle sanayileşmeye, iş yönetmeliği ve merkezi planlamaya ağırlık vermiş, ticarete ve yabancı yatırım politikalarına kısmen serbest olmuştur (Wikipedia, 2016).

Hindistan son yıllarda küresel ekonomi ve enerji pazarında yüksek enerji talebi, birlikte yüksek büyüme hızıyla ilgi çeken bir Asya- Pasifik ülkesi konumundadır. Dünyada ABD ve Çin'den sonra gelen en çok petrol tüketen ülkesidir. Tablo 2.16'da Hindistan'ın ithalat ve ihracat değerleri ile dış ticaret dengesi verilmiştir.

Tablo 2.16. Hindistan’ın 1990-2020 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi
1960	1.652.701.652	2.530.502.530	-877.800.877
1965	1.969.760.604	3.103.737.925	-1.133.977.320
1970	2.361.333.333	2.421.333.333	-60.000.000
1975	5.560.820.024	6.545.404.118	-984.584.094
1980	11.439.539.833	17.225.826.069	-5.786.286.235
1985	12.217.464.494	17.776.651.903	-5.559.187.409
1990	22.639.774.912	27.132.072.318	-4.492.297.406
1995	39.068.859.788	43.318.430.946	-4.249.571.158
2000	60.878.396.866	65.124.164.122	-4.245.767.257
2005	160.837.835.640	183.736.131.690	-22.898.296.050
2010	375.353.472.835	449.974.320.819	-74.620.847.984
2011	447.383.950.836	566.667.153.574	-119.283.202.738
2012	448.400.543.291	571.306.638.044	-122.906.094.753
2013	472.180.427.428	527.555.481.499	-55.375.054.071
2014	468.346.037.554	529.239.679.343	-60.893.641.789
2015	416.787.832.622	465.097.474.656	-48.309.642.034
2016	439.642.787.829	480.169.284.857	-40.526.497.027
2017	498.258.560.860	582.017.723.566	-83.759.162.706
2018	538.635.201.542	639.013.264.039	-100.378.062.497
2019	529.016.294.712	601.582.581.627	-72.566.286.915
2020	474.145.930.753	482.453.177.014	-8.307.246.262

Kaynak: (Worldbank, 2020)

Hindistan’ın dış ticaret verileri incelendiğinde, 1991 ve 1993 yılı hariç diğer tüm yıllarda negatif değerli olduğu görülmektedir. 2008 yılına ithalat ve ihracatında sürekli bir artış görülmüştür. 2020 yılına kadar ise 2015, 2019 ve 2020 yıllarında ithalat ve ihracatında düşmeler yaşanmıştır. Özellikle son yıllarda Covid 19 etkisiyle arz ve talepte yaşanan daralmalar sonrası düşük ithalat ve ihracat yaşamıştır. Hindistan ekonomisi buna rağmen Çin ve ABD’den sonra dünyanın en büyük ilk üç ekonomisinden biridir.

Hindistan ekonomisi dünyanın en büyük ilk üç ekonomisi olmasına bağlı olarak enerji ihtiyacı da bir o kadar artmaktadır. Bu bağlamda Hindistan’ın hangi ülkelerle ithalat ve ihracat yaptığı Tablo 2.17’de görülmektedir.

Tablo 2.17. Hindistan’ın 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke

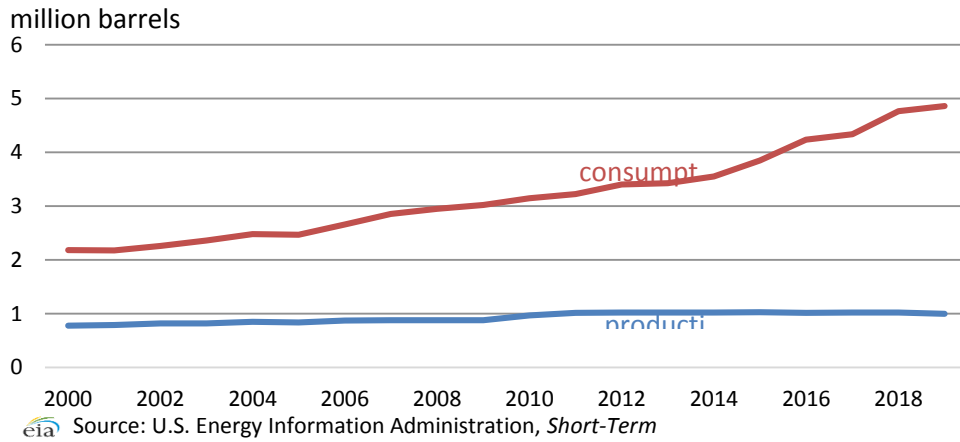
ÜLKELER	İHRACAT(Milyon dolar)	ÜLKELER	İTHALAT(Milyon dolar)
Amerika Birleşik Devletleri	465.31	Çin	602.32
Birleşik Arap Emirlikleri	155.22	Birleşik Arap Emirlikleri	333.80
Çin	123.32	Amerika Birleşik Devletleri	282.83
Hollanda	80.14	Suudi Arabistan	233.17
Hong Kong	67.23	Irak	221.90
Belçika	64.81	İsviçre	206.07
Singapur	63.10	Hong Kong	141.10
Nepal	61.67	Endonezya	139.86
Almanya	58.74	Singapur	110.69
İtalya	58.22	Avustralya	95.79

Kaynak: (Tradingeconomics, 2020)

Hindistan’ın ithalat ve ihracat rakamlarına bakıldığında, ithalatının ihracatından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durum Hindistan’da ithalatın ekonomi açısından daha önemli bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda gelişmiş bir ekonomisi bulunan Hindistan’ın en çok ithal ettiği ürünlerin başında doğal kaynaklar olduğu ve doğal kaynakların ülkede üretiminin kısıtlı olduğu Şekil 2.5’te gösterilmektedir.

Şekil 2.6. Hindistan’ın Petrol ve Diğer Sıvıların Üretimi ve Tüketimi, 2000-2019

Kaynak: EİA 2020

Hindistan'ın Assam eyaletinde 1825'te ilk defa petrol araştırmaları başlamıştır. Bu eyalette Brahmaputra nehri havzasında petrol rezervleri araştırılmış ve ilk kuyular açılarak ancak mahalli ihtiyaçları karşılamak için işletilmiştir. 1888'de Brahmaputra'da Margarita kömür havzasında çıkarılan kömürler için inşa edilen tren hattı, petrol nakliyatı için faydalı olmuş ve bu tarihten itibaren petrol çalışmaları da hızlanmaya başlanmıştır (Erentöz ve Terjvek: 96). Hindistan gelişen ekonomisi ve çıkarılan petrolün her geçen yıl artmasına rağmen yaşanan büyümeyi destekleyecek bir rezerve sahip olmamıştır. Bu bağlamda Şekil 3'e göre üretilen petrol ile tüketilen petrol arasındaki açık zamanla artmıştır. Bu durum Hindistan'ın petrol bağlamında dışarıya ne denli bağlı olduğunu açıklamaktadır.

Her ülkede olduğu gibi Hindistan'da da petrole şirketler aracılığıyla ulaşılmaktadır. Hindistan'da petrol arama/çıkarma faaliyetlerinde çalışan şirketlerin hemen hemen tamamı devlet firmasıdır. ONGC ise ülkedeki ilk petrol üretici şirketidir (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, 2007, s.24; Stern, 2007, s.282). Bağımsızlıktan sonra ise, Hindistan Merkezi Hükümeti, hızlı endüstriyel gelişme için petrol ve gazın önemini ve savunmadaki stratejik rolünü fark etmiştir. Sonuç olarak, 1948 tarihli Sanayi Politikası Beyanı erevelendirilirken, ülkedeki petrol endüstrisinin gelişmesi çok gerekli görülmüştür. Buna bağlı olarak da Hindistan hükümeti 1955'de petrol ve doğalgaz kaynaklarını geliştirmeye karar vermiştir. Bu amaçla kurulan ONGC ise ilk önce kendi ülkesinde arama/çıkarma faaliyetlerinde bulunmuştur. Daha sonra 1958'de de ONGC'nin petrol üretim kapasitesini arttırmak amaçıyla dışarı çıkmasını Hindistan hükümeti kabul etmiştir.

Petrol arama çalışmalarında öncelik olarak kendi ülkesinde arama/çıkarma faaliyetleri yürüten Hindistan ülkede bulunan rezervlerden Assam, Gujarat ve Rajasthan, Hindistan'daki petrol üretiminin %96'sından fazlasını oluşturmaktadır (İBEF,2020). Ancak Hindistan'da ekonomik büyümesinin devamlılığının sağlanabilmesi için yeterli düzeyde petrol bulunmamakta ve yeni petrol kaynaklarına ulaşmak ise şirketler aracılığıyla sağlamaktadır. 2006 yılı itibariyle gerçekleştirilen üretim %75'i ONGC tarafından yapılmıştır. Ayrıca ONGC'nin Sudan ve Sakhalin'de ortak faaliyetleri vardır (Sevim, 2010: 64). İnan Hindistan'ın ulusal petrol şirketi olan ONGC'nin petrol arama/çıkarma faaliyetleri için dört blok vermiştir ve bunun karşılığında ise ENI ve Phillips Petroleum'dan İnan girişimine ortak olmalarını istemiştir.

Hazar Denizi altındaki Kashagan, 1968'den beri keşfedilen en büyük petrol sahasıdır ve analistlerin 8-12 milyar dolar çıkarılabileceğini tahmin eden yaklaşık 30 milyar varil petrol sahibidir (BBC, 2012). ONGC petrol şirketinin alt şirketi olan OVL ise o güne kadar Hindistan'ın en büyük satın alımını yaparak Kashagan'dan %8,4 hissesini almıştır.

Hindistan, 2019-20 mali yılında 213,13 MMT petrol ürünleri ve 64,14 BCM doğal gaz tüketerek, 2018-19 mali yılı tüketim seviyelerine göre %0,4 ve %5,5'lik bir büyüme kaydetti. Buna ek olarak petrol tüketimi yanında petrol üretiminde de önceki yıla göre artış olmuş ve 2019-20 yılında 262,94 MMT olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Hindistan'ın 2030 yılına kadar daha fazla büyümesi ve daha az doğal kaynaklara bağımlılığı hedefleniyor. Hatta 2022 yılı hedeflerine göre Hindistan petrol ve doğal gaza olan bağımlılığını %10 azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca ülkede petrol ve doğalgaz rafinelerine olan yatırımın artacağı ve buna bağlı olarak ülkesinde daha çok petrol üretimi yapacağı planlanmaktadır. (Invest India, 2021)

Hindistan'ın yaptığı yatırımlarda bazen istenilen düzeyde olmamaktadır. ONGC'nin on yıl önce 2 milyar dolara Imperial'i satın alması, zayıf bir yatırım seçeneği olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Hindistan şirketi olan ONGC'nin Sudan ve Venezüella'da olan petrol sahaları özellikle son yıllarda meydana gelen mali kriz ve iç savaş gibi birçok sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle ise petrol rezervlerinden aksayan üretim istenilen düzeyde olmamış ve gelir kaybına yol açmıştır (The Economic Times, 2021)

Hindistan, Çin ve ABD 'den sonra üçüncü en çok petrol ticareti yapan ülkedir. Çünkü Hindistan ekonomisi büyümeyle birlikte her ne kadar Asya'da Çin'den sonra en büyük petrol rezervlerine sahip olsa da bu büyümenin verdiği kaynak eksikliğiyle birlikte deniz aşırı ülkelerden petrol ithalatı yapmaktadır. Bu tabloda Hindistan'ın petrol ithal ettiği ülkeler yer almaktadır. Bu bağlamda en çok petrol ithal ettiği Suudi Arabistan olup peşinden Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri ile de petrol ithali yapılmaktadır.

Tablo 2.18. Hindistan Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020

ÜLKELER	Ticari Değer ABD Doları \$
Irak	14.852.141.542
Suudi Arabistan	12.471.012.551
Birleşik Arap Emirlikleri	7.817.226.321
Nijerya	5.264.887.279
ABD	3.696.017.230
Kuveyt	3.307.934.621
Venezuela	2.304.013.672
Meksika	2.195.143.149
Angola	1.396.441.806
Katar	1.297.424.127

Kaynak: (UNComtrade Data,2020)

Irak, son birkaç yıldır sürekli olarak Hindistan'a en büyük ham petrol tedarikçileri arasında yer almaktadır. 2017-18 mali yılında Hindistan'ın en büyük ham petrol tedarikçisi oldu ve 2018-19 mali yılında da Hindistan'ın toplam petrol ithalatının %19.15'ini oluşturan 46.6 MMT ham petrol tedarik etti. Hindistan'ın IOCL, HPCL ve BPCL dâhil olmak üzere kamu sektörü petrol şirketleri, Irak'tan en büyük petrol ithalatçılarıdır. Hindistan, dökme petrol ham petrol ithalatına ek olarak Irak'tan ham yün ve kükürt gibi emtialar da ithal etmektedir. Irak'a Hindistan ihracatı; tahıllar, demir-çelik, et ve et ürünleri, eczacılık ürünleri, tarım kimyasalları, kozmetik, kauçuk mamul ürünler, boyalar, mücevherler ve mücevherler, seramikler, metal imalatları, takım tezgahları, elektrikli makine ve cihazlar, nakliye ekipman, elektronik eşya, el sanatları, şeker, çay, giysilerin ticareti gerçekleşmektedir. (Hindistan Büyükelçiliği, 2019)

Hindistan için bu bağlamda ilk 5 ülkeyi ele alırsak, bu ülkelerle genel olarak petrol karşılığında hububat ve makine parçaları ihraç ettiğini görmekteyiz. En çok petrol ithali yapılan Suudi Arabistan'ın Hindistan'dan en çok ithal ettiği ürün olan hububatlardan biride basmati pirincidir.

Tablo 2.19. Hindistan’ın En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı ve İhracatı

ÜLKELER	Hindistan’ın İhraç Ettiği Mallar	Hindistan’ın İthal Ettiği Mallar
Irak	1.Hububat	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2.Et ve yenilebilir sakatat	2.Yenilebilir meyve ve fındık; narenciye veya kavun kabuğu
	3.Eczacılıkla ilgili ürünler	3.Gemiler, tekneler ve yüzer yapılar
Suudi Arabistan	1.Hububat	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların parça ve aksesuarları	2. Gübreler
	3.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...	3.Organik kimyasallar
Birleşik Arap Emirlikleri	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2.Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.	2.Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.
	3.Elektrikli makine ve cihazlar ve bunların aksam ve parçaları; ses kayıt cihazları ve çoğaltıcılar, televizyon	3.Plastikler ve bunlardan mamul eşya
Nijerya	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral
	2.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Yağlı tohumlar ve yağlı meyveler; çeşitli tahıllar, tohumlar ve meyveler; endüstriyel veya tıbbi
	3.Eczacılıkla ilgili ürünler	3.Yenilebilir meyve ve kuruyemişler; narenciye veya kavun kabuğu
ABD	1.Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral
	2.Eczacılıkla ilgili ürünler	2.Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.
	3.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.Makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar; parçaları

Kaynak: trademap.org 2019

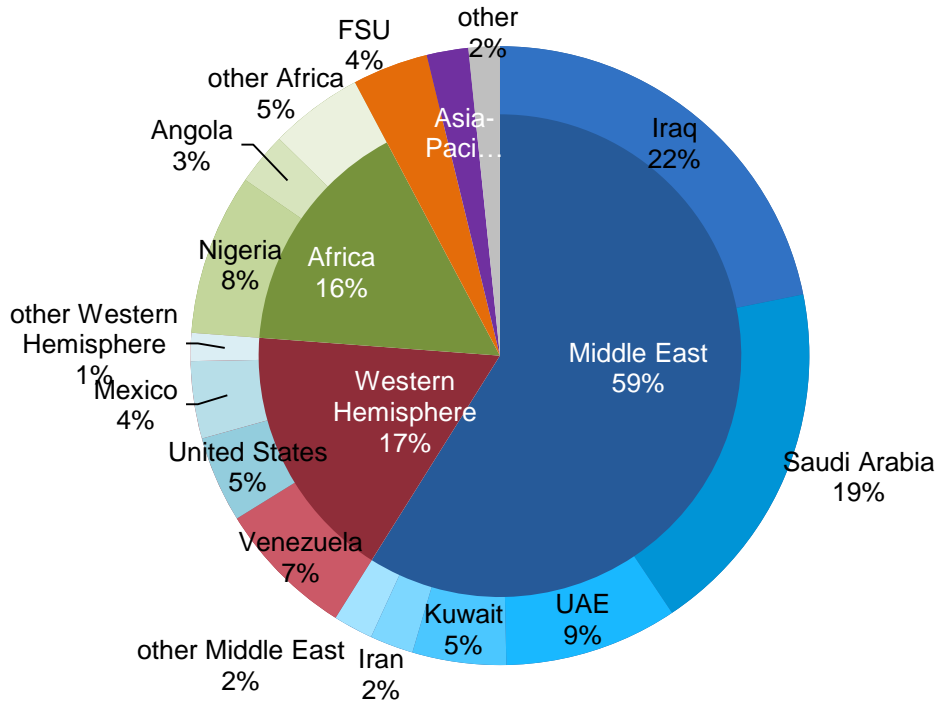
Hindistan ekonomisinin genel durumuna bakıldığında tarımda gelişmiş olduğu bilinmektedir. Bu nedenle alının petrol karşılığında ülkeler arasında buğdaygillerin hasatlarından elde edilen hububat ihracatı yapılmaktadır. Ayrıca yine gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Hindistan’da da sanayi ürünlerinin ihracatı yapıldığı görülmektedir.

Hindistan, Çin’den sonra gelen dünyadaki yatırım bölgelerin başında yer almaktadır. Ülkesinde ise Mumbai sahilleri açıklarında ve Assam bölgesinde petrol

rezervleri bulunmaktadır. Hindistan'ın ham petrol üretiminin neredeyse yarısı açık deniz alanlarından gelmekteyken, bu pay son birkaç yılda en çok üretimin yapıldığı ve eskiyen Mumbai sahasında düşüşlerle kendini göstermektedir. Bu nedenle önümüzdeki birkaç yıl içinde devreye girmesi beklenen büyük proje olan, Oil and Natural Gas Corporation'ın 2021'de başlayacak ve 78.000 b/d derin su petrol ve doğal gaz geliştirmesi hedeflenmektedir. (EIA,2020)

Hindistan'da çalışan petrol şirketlerin hemen hemen tamamı devlet firmasıdır. Bu bağlamda ise yapılan yatırımlarda en çok işbirliği yapılan ülke Irak'tır. Hindistan genel ham petrol ihtiyacının yaklaşık %84'ünü ithal etmekte ve bunun ortalama %60'ı, genellikle Batı'dan daha ucuz olan Orta Doğu ülkelerinden gelmektedir. Bu durum Şekil 2.8'de görülmektedir.

Şekil 2.7. Hindistan'ın Petrol İthalatındaki Oranlar, 2019

Source: U.S. Energy Information Administration; ClipperData

Kaynak: EIA 2020

Hindistan'ın ham petrol ithalatı 2019'da 4,4 milyon varil/güne ulaşmıştır. Irak, Hindistan'ın ham petrol ithalatındaki %22'lik payıyla Hindistan'ın en büyük petrol tedarikçisi olmuştur. Hindistan, İran petrol ihracatına uygulanan ABD ve Avrupa yaptırımlarının kaldırılmasıyla 2016 yılında İran'dan ham petrol ithalatını artırdı. Ancak Hindistan'ın İran'dan ithalatı, ABD'nin İran'ın petrol ihracatına yönelik yaptırımları yeniden yürürlüğe koymasının ardından Haziran 2019'a kadar %2 seviyelerine düşmüştür. Hindistan için diğer önemli ham petrol kaynakları, çoğunlukla Venezuela ve Nijerya'dan gelen Amerika (%17) ve Afrika (%16)'dır. Bu bölgelerin her ikisindeki paylar, bazı ülkelerdeki arz kesintileri ve azalan üretim nedeniyle son birkaç yılda düşüşler yaşamıştır. (EİA,2019)

Hindistan'ın mevcut rafineri kapasitesi 249 MMTPA'da bulunuyor ve 18'i kamu sektörü, 3'ü özel sektör ve 2'si ortak girişim olmak üzere 23 rafineriden oluşuyor. Indian Oil Corporation (IOC), 70 MMTPA kapasiteli en büyük yerli rafineridir. İlk üç şirket – IOC, Bharat Petroleum Corporation (BPCL) ve Reliance Industries (RIL)'dir. (Investindia,2021)

Covid 19 etkisiyle Hindistan, petrol ithalatında önemli düşüşler yaşamıştır. Ancak yaşanan bu düşüşlere rağmen petrol ithal etme konusunda hala dışarıya bağlıdır. Bu nedenle Hindistan ham petrol tedariki için Ortadoğu'nun petrol zengini şeyhliklerine ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üye ülkelerine olan bağımlılığını kademeli olarak azaltmayı planlamaktadır. Petrol ve Doğal Gaz Bakanlığı'nın üst kanadındaki bakandan alıntı yapan bir açıklamada, "ham arzın güvenliğini sağlamak ve tek bir bölgeden ham petrole bağımlılık riskini azaltmak için" birkaç coğrafi bölgeden ham petrol ithal etmek istemişlerdir (Businessstoday, 2021)

Hindistan, acil bir durumda yeterli petrol stokunu sağlamak için Stratejik Petrol Rezervlerine (SPR) ihtiyaç duyuyor. SPR'ler ayrıca, stoklar yeterliyse fiyat artışına karşı bir koruma görevi görmektedir. Çünkü bir ülke için hem yerli hem de ithal enerji kaynaklarının gerekli arzını her zaman ve minimum maliyetle yeterli şekilde sürdürmek için uzun vadeli önlemlerin alınması gerekmektedir. Hindistan Hükümeti de, Visakhapatnam, Mangalore ve Padur (Udupi yakınlarında) olmak üzere üç yerde 5 milyon mt (MMT) stratejik ham petrol depolaması kurmaya karar verdi. Bu stratejik

depolar, petrol şirketleri ile mevcut ham petrol ve petrol ürünleri depolarına ek olacak ve herhangi bir arz kesintisinde yastık görevi görecektir (İSPRL, 2021).

Hindistan için ekonomik faaliyetin ve büyümenin sürdürülmesinde enerjinin önemi, petrole yapılan yatırımın yıllar içinde tahsis edilen fonların boyutundan görülebilir. Bu, Birinci Beş Yıllık Plan'da (1951-56) planlanan harcamaların yüzde 20'sinden, Altıncı (1980-85) ve Yedinci (1985-90) Beş Yıllık Planlarda fiili olarak yüzde 28'e yükselmesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca 1990-91 ve 1991-92 için yıllık planlar buna göre toplam finansmanın sırasıyla yüzde 29'unu ve yüzde 31'ini enerji sektörüne ayırırken; ikinci rakam, toplam planlanan harcamanın yaklaşık üçte birini oluşturmaktaydı. Sekizinci Beş Yıllık Plan (1992-97) sırasında, enerji sektörü toplam planlanan harcamaların yüzde 27'sini oluşturdu ve böylece ülkenin mali planlarında en son tek finansman kaynağını oluşturduğu görülmektedir.

2.2.1.3. Japonya

19. yüzyılın ortalarından beri, Meiji Restorasyonundan sonra, ülke Batı ticaretine ve nüfusuna açılmıştır ve Japonya iki ekonomik gelişme döneminden geçmiştir. İlki 1868'de ciddi bir şekilde başlamış ve ikincisi 1945'te başlamış, 1980'lerin ortalarına kadar devam etmiştir. 1980'li yıllarda ise reel ekonomik büyümesine “mucize” denilmiştir ve 1991 yılı sonlarında ise Japonya “kayıp on yıl” dönemine girmiştir. Japonya 30 yıldan fazla ticaret fazlası verdikten sonra, 2011 yılında ticaret açığı 2,49 trilyon Yen'e (32 milyar dolara) ulaşmıştır (Wikipedia, 2019).

Japonya ekonomisi her zaman doğal kaynak açısından fakir bir ülke tanımlanmıştır. Ülkede bulunan rezervler küçük ve kalitesi düşüktür. Bu yüzden Japonya hem doğal kaynak açısından hem de ithal hammaddeler açısından dışarıya bağımlı haldedir. Özellikle 2011 yılında meydana gelen deprem ve tsunami sonrasında yaşanan nükleer santral kazası sonucu okyanusa yayınlan radyoaktif madde çevreye çok zarar vermiştir. Bu yüzden Japonya'da nükleer enerji politikaları sektöre uğramış ve sanayi sektörü ithal fosil yakıtı daha da bağımlı hale gelmiştir. (Şahin, 2019:91)

Tablo 2.20'de ise Japonya'nın ithalat ve ihracat değerleriyle birlikte dış ticaret dengesi gösterilmiştir. Doğal kaynaklar açısından dışarıya bağımlı olan Japonya ekonomisinin son zamanlarda dış ticaret dengesinde negatif değerler görülmektedir.

Tablo 2.20. Japonya'nın 1990-2020 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış ticaret dengesi
1970	22.026.785.841	19.572.635.780	2.454.150.061
1975	63.986.133.887	64.302.596.002	-316.462.115
1980	145.104.895.104	155.866.963.510	-10.762.068.406
1985	194.350.282.012	149.721.341.618	44.628.940.394
1990	320.166.445.085	295.831.621.112	24.334.823.972
1995	488.922.980.748	420.000.722.945	68.922.257.802
2000	519.863.963.884	452.064.900.176	67.799.063.708
2005	667.510.447.457	599.781.161.368	67.729.286.089
2010	859.167.320.527	782.080.174.983	77.087.145.544
2011	920.913.976.671	961.182.364.174	-40.268.387.502
2012	904.146.988.796	1.007.099.152.148	-102.952.163.352
2013	822.722.049.495	948.362.884.511	-125.640.835.016
2014	852.990.577.902	980.024.678.767	-127.034.100.865
2015	775.051.882.733	799.671.850.411	-24.619.967.678
2016	803.489.014.102	763.174.802.438	40.314.211.664
2017	867.405.253.150	829.947.425.329	37.457.827.821
2018	923.234.601.723	922.228.472.388	1.006.129.335
2019	894.082.182.479	895.684.792.656	-1.602.610.177
2020	793.322.843.079	799.522.917.124	-6.200.074.045

Kaynak: (Worldbank, 2020)

Japonya'nın ihracatı 1988 yılından günümüze kadar ihracatında artışlar meydana gelmiştir. Aynı zamanda ithalatında da artışlar olmuş ancak son yıllarda düşme eğilimi göstermiştir. İhracatı ithalatının genellikle üzerinde bulunduğu görülmüş ve dış ticaret dengesi pozitif yönde ilerlemiştir. Ülkenin dış ticaret dengesini sürekli pozitif olması ABD tarafından baskıyla birlikte iç pazar yabancı mallara açıldı. Japonya ise daha açık konuma geldikçe ithalat oranlarındaki artışlar daha da fazla oldu. Bu ithalattaki en büyük payı ise yetersiz doğal kaynak nedeniyle yakıtlar ve hammaddeler oluşturmaktadır (Britannica, 2021). Tablo 2.21'da Japonya'nın hangi ülkelerle ithalat ve ihracat yaptığı görülmektedir.

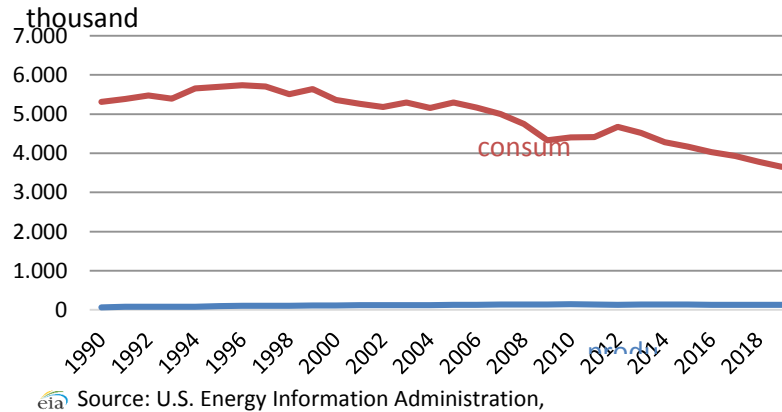
Tablo 2.21. Japonya'nın 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke

ÜLKELER	İHRACAT (Milyon dolar)	ÜLKELER	İTHALAT (Milyon Dolar)
Çin	141,40	Çin	163,85
Amerika Birleşik Devletleri	118,79	Amerika Birleşik Devletleri	71,77
Güney Kore	44,69	Avustralya	35,79
Hong Kong	32,01	Güney Kore	26,60
Tayland	25,53	Tayland	23,78
Singapur	17,70	Vietnam	22,05
Almanya	17,58	Almanya	21,22
Vietnam	17,12	Suudi Arabistan	18,45
Malezya	12,60	Birleşik Arap Emirlikleri	16,40
Avustralya	12,15	Malezya	15,93

Kaynak: (Tradingeconomics, 2020)

Japonya 2020 yılında en çok ihracat yaptığı ülke olarak karşımıza Çin çıkmaktadır. Bu ülkelerle yaptığı ihracata baktığımızda Çin'e en çok ihraç ettiği ürün makineler, mekanik cihazlar, nükleer reaktörler, kazanlar ve parçaları olduğu görülmektedir. Ayrıca Çin ile yaptığımız ithalatta da en çok elektrikli makine ve teçhizat ve bunların aksam ve parçaları ve ses kaydediciler, çoğaltıcılar, televizyon yer almaktadır. Ancak Japonya'nın tüm ülkelerle en çok yaptığı ithalat ürün ise mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümlü maddeler; maden olduğu görülmektedir. Japonya ekonomik büyümesine oranla az bir rezerve sahip olan bir ülke olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle en çok ithal ettiği ürünlerin başında doğal kaynakların olması çok doğaldır. Bu durum Şekil 5'te gösterilmektedir.

Şekil 2.8. Japonya'nın Petrol ve Diğer Sıvılar Üretimi ve Tüketimi, 2000-2019

Kaynak: EİA 2019

Japonya'nın en büyük enerji kaynağı olan petrolün neredeyse % 100 ithal edilmektedir. Japonya doğal kaynaklar her zaman az olmuştur ve 1973 ve 1979 petrol krizlerini deneyimledikten sonra alternatif enerji kaynakları geliştirmek ve daha enerji verimli hale getirmek için politikalar uygulamıştır (Nippon, 2019). Bu aşamada Japonya enerji kaynaklarını geliştirmek adına önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda Japonya'nın petrol ettiği ülkeler Tablo 2.22'de görülmektedir.

Tablo 2.22. Japonya Ham Petrol İthal Ettiği İlk 10 Ülke, 2020

ÜLKELER	Ticari Değer ABD Doları \$
Suudi Arabistan	17.201.614.540
Birleşik Arap Emirlikleri	13.727.894.690
Kuveyt	3.883.155.679
Katar	3.727.410.821
Rusya Federasyonu	1.801.255.287
ABD	746.046.973
Ekvador	636.231.161
Kazakistan	349.606.173
Umman	325.917.598
Malezya	180.523.094

Kaynak: (UNComtrade Data, 2020)

Rezervlerinin yetersiz olmasından dolayı kaynak bakımından denizaşırı ülkelerden ithalata bağımlı olan Japonya, Mart ayında “Uluslararası Kaynak Strateji” adı altında temel enerji politikası uygulamaya sokmuştur. Bu bağlamda Japonya’da temel enerji arzı %40 oranında olmakla beraber bu oranın korunması hedeflenmektedir. Japonya’nın özellikle son yıllarda Orta Doğu’da yaşanan gerginliklerin petrol arzını güvence altına almak için belirli ülkelere aşırı bağımlılıktan kaçınmaya çalışmakta ve böylece risklerini azaltmaya çalışmaktadır. (Meti,2020)

1960'ların sonlarına kadar Japonya'da petrole olan ilgi çok azdı ancak savaş sonrası petrol çalışmaları başlamış, JAPEX'in yurtiçinde petrol aramak ve üretmek için kurulduğu 1955'te yeniden başlamıştır. Ancak Japonya’da petrolün olmaması gerçeği karşısında yapılan çalışmalar sınırlı kalmıştır. 1960'larda petrol ithalatı artmış, bu bağlamda Japon firmalarına uluslararası petrol şirketlerine olan bağımlılığı azaltmak için kendi denizaşırı petrol kaynaklarını geliştirmeleri için çağrıda bulunmaya başlanılmıştır. JPDC ise, 1985 yılında yüzde 30 SDR petrol hedefine ulaşmak amacıyla denizaşırı varlıkların araştırılmasını ve geliştirilmesini teşvik etmek için 1967'de kuruldu. JPDC'nin

yapısı, ulusal bir petrol şirketi olarak hareket etmek yerine, ucuz krediler sunmak ve diğer Japon petrol şirketlerinin yukarı yönlü yatırım projelerini sübvans etmekle sınırlıydı. Birkaç Japon firmalar JPDC desteğinden yararlandı ve Malezya, Endonezya, Tayland, Kanada, ABD (Alaska), Abu Dabi, Katar ve Mısır gibi ülkelerin projelerine katılmıştır. JPDC, operasyonel deneyim veya yatırım payları temelinde firmalara karşı yatırım kararlarında ayrımcılık yapmayarak, 1976'ya kadar 20 Japon firması arasında bölünmüş 60 farklı projeyi destekliyordu (OIES,2018).

2011 depremi ve enerji kaynaklarına daha fazla ihtiyaç duyulması sonucunda JOGMEC, 2012 yılından sonra ciddi oranda yatırım yapmıştır. Bu, 2004 yılında kuruluşundan bu yana şirketin hemen hemen tüm yukarı yönlü yatırımlarına eşdeğerdir. Japonya'nın denizaşırı petrol projeleri öncelikle Orta Doğu ve Güneydoğu Asya'da bulunmaktadır. Denizaşırı arama ve üretim projelerine katılan Japon petrol şirketleri; Inpex, Cosmo Oil Co., Idemitsu Kosan, Japex, Mitsubishi, Mitsui, Nippon Oil ve diğerleridir. Bu şirketlerin çoğu, başlangıçta JNOC tarafından kurulan küçük ölçekli projelerde yer almaktadır. Bununla birlikte, birçoğu son yıllarda denizaşırı girişimlere yapılan büyük yatırımları içeren yüksek profilli yukarı akış projelerinde yer almaktadır (EİA, 2012).

Japonya, 2011 yılında ABD ve Çin'den sonra dünyanın en büyük üçüncü petrol ithalatçısı oldu ve 2019 yılında Çin, ABD ve Hindistan'dan sonra en çok petrol ithal eden ülke olarak yaklaşık 3 milyon varil / gün ithalat yapmıştır (EİA,2020). Japonya ham petrol ithalatı nedeniyle Orta Doğu'ya bağımlıdır. Suudi Arabistan, ithalat portföyünün yüzde 33'ünü veya yaklaşık 1.1 milyon varil / gün ham petrolü oluşturan en büyük ithalat kaynağıdır ve BAE, Kuveyt, Katar ve Rusya Federasyonu Japonya'nın diğer önemli petrol kaynaklarıdır.

Japon şirketleri, dünya çapında 140'tan fazla petrol ve doğal gaz projesine katılmıştır. Japonya ayrıca çok sayıda ülke ile bu petrol alışverişi karşısında teknoloji alışverişi yapmaktadır. Japonya'nın bu ülkelerden aldığı petrol karşılığında ise yaptığı yatırımlar yanı sıra bu ülkelerle ekonomik ticarete yapmaktadır. Tabloyu incelediğimizde Japonya aldığı petrol karşılığında ihracat ettiği ürünlere bakacak olursak eğer en çok ihraç ettiği mallar demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 2.23. Japonya'nın En Çok Petrol İthal Ettiği İlk 5 Ülkeye İthalatı ve İhracatı

ÜLKELER	Hindistan'ın İhraç Ettiği Mallar	Hindistan'ın İthal Ettiği Mallar
Suudi Arabistan	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral
	2.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Organik kimyasallar
	3.Demir ve çelik	3.Alüminyum ve mamulleri
Birleşik Arap Emirlikleri	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral
	2.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2.Alüminyum ve mamulleri
	3. Başka yerde belirtilmeyen mallar	3. Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller.
Kuveyt	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2. Demir veya çelikten eşyalar	2. Başka yerde belirtilmeyen mallar
	3. Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3. Demir ve çelik
Katar	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2.Demiryolu veya tramvay lokomotifleri, vagonları ve bunların parçaları; demiryolu veya tramvay yolu armatürleri	2.Alüminyum ve mamulleri
	3.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	3.İnorganik kimyasallar; değerli metallerin, nadir toprak metallerinin organik veya inorganik bileşikleri...
Rusya Federasyonu	1.Demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarı	1.Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral...
	2.Makine, mekanik aletler, nükleer reaktörler, kazanlar; bunların parçaları	2. Tabii veya kültür inciler, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, kaplama metaller . . .
	3. Kauçuk ve bunlardan mamul eşya	3. Balık ve kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve diğer suda yaşayan omurgasızlar

Kaynak: trademap.org 2021

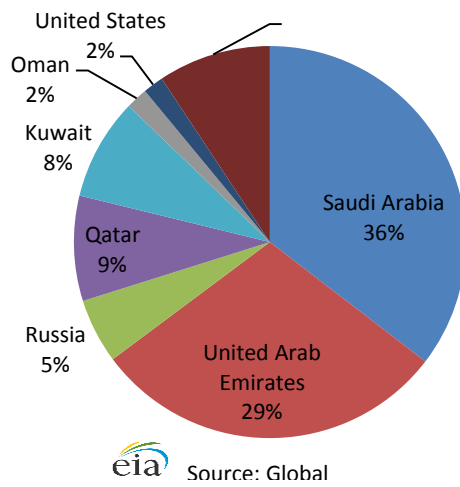
Tablo 2.23 incelendiğinde mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler; bitümlü maddeler; mineral ihracatı yapıldığı ve bunun karşılığında ise en çok ithalat demiryolu veya tramvay vagonları dışındaki araçlar ve bunların aksam, parça ve aksesuarları yapıldığı görülmektedir. Burada en çok dikkat edilen unsur ise, alınan petrol ve benzeri yağlar karşılığında sanayi malları ithalatı

yapıldığıdır. Böylece Japonya, aldığı petrolü ara mamul olarak kullanmakta ve daha sonra makine yapımında kullanıp ihraç etmektedir.

2011 depremi ve sonrasında Fukushima nükleer kazasının enerji arzında önemli kesintilerle sonuçlanmasından yaklaşık on yıl sonra, Japonya verimli, esnek ve sürdürülebilir bir enerji sistemi vizyonunu gerçekleştirme yolunda gözle görülür ilerleme kaydetmiştir (İEA,2021). Yaşanan olumsuz olaylar nedeniyle kaynakların dağılımında bir yenilenme söz konusu olmuştur. Bu bağlamda 2011 yılında nükleer enerjinin payı 2015 yılına oranla çok yüksektir. Ancak nükleer enerji yerini kömür, gaz, petrol ve petrol ürünlerine bırakmıştır. 2020 verilerine göre ise nükleer enerji payı %5 ile kısıtlı kalmıştır (Statisca, 2021)

Japonya petrol ithal ettiği ülkelerle yakın ilişkiler kurmaya yönelik yeni stratejiler benimsemiştir. Bu bağlamda Japan Oil, Gas and Metals National Corporation (JOGMEC) ve enerjiyle ilgili diğer kuruluşlar, Orta Doğu'daki ülkelerle ilişkiler kurmak için ayrı ayrı çaba sarf etmektedir (Meti,2020). Japonya, 39 milyar dolarlık toplam ticaretiyle Suudi Arabistan'ın en önemli ortaklarından biri olarak görülmektedir. Japonya Hindistan ile sadece petrol ithalatı konusunda anlaşmayıp, eğitim ve üretim de dâhil olmak üzere çok çeşitli sektörlere olan yatırımlarda da önemli adımlar atmaktadırlar (Arabnews, 2019). Şekil 2.9'da Japonya'nın petrol ithal ettiği ülkeler yer almakta ve en çok Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin en büyük payı aldığı görülmektedir.

Şekil 2.9. Japonya'nın Petrol İthalatındaki Oranlar, 2019

Kaynak: EİA 2019

Orta Doğu, Japonya'nın ham petrol ithalatının birincil kaynağı olmaya devam etse de, Japonya son birkaç yılda petrol ithalat kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Rusya'nın 2.900 mil uzunluğundaki Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu (ESPO) boru hattı, Sibirya'daki Taishet'ten, ham petrolün tankerlere yüklendiği Pasifik Okyanusu'ndaki Kozmino Körfezi Petrol Terminali'ne kadar uzanmaktadır. ESPO, 2009 yılında Kozmino Körfezi'nden gelen gemilerle Japonya'ya ham petrol göndermektedir. Rusya son yıllarda 2015 yılında Japonya'nın petrol ithalatının %9'unu oluşturmaktaydı, ancak Rusya'nın payı azaldı ve 2019 yılında sadece %5 seviyelerde kaldı. (EİA, 2021)

2017 mali yılında, Japonya'nın ithal ettiği petrolün %87'si, ağırlıklı olarak Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri olmak üzere Orta Doğu'dan gelmektedir. Bunun %80'den fazlası tankerlerle Hürmüz Boğazı'ndan taşınmaktadır (Nippon, 2019). Ekonomi, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı (METI), petrol ve doğal gazın 2030'da Japonya'nın birincil enerjisinin yaklaşık yarısını oluşturmaya devam edeceğini öngördüğünden, Orta Doğu ile ilişkiler Japonya'nın enerji güvenliği için en önemli unsur olacağını ifade etmektedir (IIAS,2018). Özellikle siyasi istikrarsızlığın yaşandığı bu ülkelerden güvenli petrol arzı sağlamak Japonya için kolay olmayacaktır. (The Diplomat, 2019)

Japonya enerji çeşitliliği konusunda başarılı girişimlerde bulunmuştur. Ancak tüm bunlara rağmen Japonya hala Orta Doğu'ya bağımlı haldedir. Ham petrol için Japonya, o bölgeden kaynaklanan enerji şoklarına karşı hala savunmasızdır, bu da enerji güvenliği açısından Japonya'ya bir tehdittir.

Körfez'deki üretken petrol üreticisi ülkeler (Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Umman ve Bahreyn) yüksek kişi başına GSMH'ye sahipler ve bu nedenle Japonya'nın mali yardımının dışında tutulmaktadırlar. Ancak, bu ülkelerdeki teknolojik gelişmeler nispeten zayıf ve Japonya'dan teknoloji ürünlerine ihtiyaçları vardır. Bu nedenle Japonya bu ülkelerle teknik işbirliği uygulamaktadır (Mofa,2021).

2.2.2. Doğal Kaynak Milliyetçiliği

Doğal kaynak milliyetçiliği ilk defa Meksika'da faaliyet gösteren yabancı petrol şirketlerin kamusallaştırılmasıyla ortaya çıkmıştır. Meksika'dan sonra ise 1950'li yılların başında İran Başbakanı olan Musaddık tarafından Anglo-Iranian Oil Company'nin (BP) kamulaştırılması görülmüştür. Ancak bu durum İngiltere ve ABD baskısı sonucunda kısa sürmüştür. 1960 yıllarında Irak ve Libya'da tam veya kısmi kamulaştırmalar

görülürken, diğer OPEC ülkelerinde 1970'li yıllarda kamusallaştırmalar yaşanmıştır. (Mabro,2007)

Doğal kaynak milliyetçiliği Wilson'un tanımına göre, devletlerin kaynak sanayinden elde edilen dönüşü yani rantı geliştirmek için yürüttüğü iktisadi milliyetçi bir stratejidir. Kaynak milliyetçiliği, hükümetlerin doğal kaynaklar üzerindeki kontrolünü artırmayı ve çoğunlukla yabancı şirketler tarafından istismar edilen ve ihracattan elde edilen geliri maksimize etmeyi amaçlayan, kaynak bakımından zengin ülkelerin politikasıdır. Yani petrol yönünden zengin ülkelerin çoğunluğu, petrol sektöründe çok milliyetçidir. Ayrıca, kaynak milliyetçileri, tüketicilerin uzun vadeli faydaları için petrol rezervlerinin çok çabuk tükenmemesini sağlamayı amaçlamaktadır. Tablo 2.24'te kaynak milliyetçiliğinin türleri Wilson'a göre açıklanmaktadır (Şimşek, 2019:107).

Tablo 2.24. Kaynak Milliyetçiliği Türleri

Rantiyer Kaynak Milliyetçiliği	Kalkınmacı Kaynak Milliyetçiliği	Piyasa Odaklı Kaynak Milliyetçiliği
Bu tip kaynak milliyetçiliği, devletin iktisadi rantı elinde tutmak için kaynak sektörüne uyguladığı politikaları kapsamaktadır. Rantın dağıtımını devletin kontrolünde gerçekleştirmektedir. Kaynak sektörlerinde doğrudan devlet mülkiyeti bulunmaktadır.	Kaynak sektörlerini iktisadi kalkınma sürecine dâhil etmek için uygulanan politika. Kaynak sektörlerinde devlet şirketleri baskın rol oynamaktadır. Enerji ulusal kalkınma hedefleri için stratejik bir sektör olmaktadır. Öncelik iktisadi dönüşüm olmaktadır.	Devletçi kaynak milliyetçiliğinden farklı olmaktadır. Bu politika, devlet mülkiyetini, devletleştirme/kamulaştırmayı veya devlet şirketlerinin ağırlığını kapsamaz. Kaynak sektörü doğrudan yabancı yatırımlara açıktır. Devlet sektöre sadece vergileme politikası ile dâhil olur
Rusya, Gine, Körfez Ülkeleri, Kazakistan,	Japonya, Brezilya, Endonezya, Şili, Hindistan, Çin	ABD, Kanada, Avustralya

Kaynak: Şimşek, 2018

Doğal kaynak milliyetçiliği devletin doğal kaynak zenginliğini kontrol etmek için kullandığı stratejilerin tamamı olarak görülmektedir. Bu bağlamda ülkeler elinde bulunan doğal kaynaklara sahip çıkmakta ve bunları denizaşırı petrol şirketler tarafından kullanılmasına izin vermektedir. Ayrıca bunu yaparken de, devletler tarafından yumuşak güç kullanıldığı görülmektedir.

Kaynak milliyetçiliği, 1970'lerden başlayarak literatürde önemli bir açıklayıcı değişken olarak kabul edilmiştir. Kaynak milliyetçiliği üzerine yapılan çalışmalarda

çıkarılan sonuçlarda ise kaynak milliyetçiliğinin daha çok petrol şirketlerinin kamusallaştırılması eylemlerine odaklanıldığı göstermektedir (Arbatli, 2018:102). Bu bağlamda Guriev, Kolotilin ve Sonin'in yaptığı bir çalışmada petrolde meydana gelen kamusallaşmaların daha çok yüksek fiyat ve fakir siyasi kurumlara sahip ülkeler tarafından gerçekleştiğini açıklamaktadır. (Guriev ve diğerleri, 2009:319)

CNBC tarafından yapılan bir haberde, doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin, Covid-19'un ekonomilerini tehdit etmesi nedeniyle 2019 yılından sonra zamanla giderek daha fazla korumacı hale geldiğini açıklamaktadır. Bu bağlamda 2020 boyunca 34 ülkenin kaynak milliyetçiliğinde "önemli bir artış" gördüğünü ve pandeminin hükümet müdahalesine yönelik mevcut bir eğilimi şiddetlendirdiğini belirtti. Kaynak milliyetçiliğinin son yıllarda özellikle daha fazla gündeme gelmesi sadece Covid-19 ile alakalı olmasa da, 2017 yılından sonra artan bu eğilimleri karakterize etmiştir (Smith, 2021).

Kaynak bakımından yetersiz olan ülkeler ise kaynak milliyetçiliği, firmaların etkisinden yalıtılan ve ulusal bayraklı şirketler tarafından üretilen ham petrolün payını artırarak ulusal güvenliği artırmaya çalışan devlet içindeki politika yapıcılar tarafından belirlenen hedeflerdir. Firmalar, politika yapıcıların araçları olarak hareket etmekte ve politika yapıcılar, devletin çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlayarak bu firmaları kontrol etmektedirler. Böylece kaynak milliyetçiliği petrol ve petrol ürünleri arzının garanti altına alınmasını öngören ve kilit sanayi sektörlerin devamlılığının sağlanması için petrol ithal eden ülkeler açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda petrol ithal eden ülkeler petrol şirketlerini destekleyerek veya ülkesinde petrol üretebilecek ikame yatırımlar yaparak kendi kendine yeterliliğini sağlamaktadır (Hughes ve Krailing, 2010).

2.2.2.1. Rusya

Rus dış politikasında enerji diplomasisi önemli bir yere sahiptir. Bu diplomasi hem bölgelerle hem de ülkelerle olan ikili ilişkilerde önemini hissettirmektedir. Enerji diplomasisinin üç temel çerçevede ele alabiliriz. Birincisi, fosil yakıtlar ve enerji sanayisindeki Rus şirketlerinin devlet korumasında bulunması; İkincisi, Rusya'nın enerji ile ilgili politikaların bölgesel temele oturtulması; üçüncüsü, yakıt ve enerji alanında sahip

olunan karşılaştırmalı üstünlüğün politik ve ekonomik olarak lehine dönüştürmesidir. Sonuçta, NATO'nun Rusya'nın batı ve güney sınırlarına yaklaşması ve AB'nin de enerji kaynaklarının üretimi sonrası faaliyetlerinde engel teşkil etmesi, Rusya'nın Avrupa Birliği ülkelerinde ve Bağımsız Devletler Topluluğu üzerindeki etkinliğinin sürdürülebilmesi açısından enerji diplomasisi önemlidir.

Rusya'nın bağımsızlığını kazandığı, Rusya Federasyonunun kurulduğu günden itibaren ekonomisinde doğal kaynakların ihracat rakamlarının yüksek olması nedeniyle "Doğal Kaynak Politikası" önemli bir kavram teşkil etmektedir. Vladimir Putin'in Rusya Başkanlığına seçilmesi ile birlikte enerji stratejilerini dış politikada ön plana çıkarması Rusya için bir dönüm noktası olmuştur. Putin'e göre Rusya ekonomik ve sosyal anlamda gelişemezse tekrar bir süper güç olma ihtimali olmadığı gibi dünya tarihinden de kaybolmaya mahkûmdur Rus ekonomisi yüksek petrol ve doğal gaz fiyatları bu dönemde lehine olmuştur. Lakin bu Rus ekonomisini bir tarafta enerji hammaddesinin ihracatına ve boru hatlarının inşa edilmesine bağımlı hale getirirken aynı zamanda enerji ihracatından elde ettiği sıcak paraya bağımlı hale gelmiştir (Varol 2014: 87-108).

Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile ekonomi alanında yaşanan geçiş süreci enerji sektörünü de etkilemiştir. Önceden devlet kontrolünde olan ve üretim oranları Gosplan tarafından planlanan enerji endüstrisinde özel mülkiyet önem kazanmaya başlamıştır. Gaz sanayisine bakıldığında; Gorbaçov ile başlayan üretim araçlarından devlet otoritesinin kaldırılması süreci ile 1989 Ağustos ayında Viktor Chernomyrdin tarafından Gaz Sanayi Bakanlığı, ülkenin ilk tüzel kişiliğe sahip teşebbüsü Gazprom'a dönüştürülmüştür. 1992 Kasım ayında, Yeltsin, kamuya ait anonim bir yapıya sahip olan Gazprom'u hisseleri devlet ve özel kişilerin satın alabileceği özel anonim şirket yapısına çevirmiştir (Goldman, 2008: 60)

Rusya'nın "Doğal Kaynak Politikası" Rusya'nın Enerji Stratejisi Dokümanında şu şekilde açıklanmaktadır: *Dış enerji politikasının stratejik amacı, Rusya'nın enerji potansiyelini dünya pazarlarına entegre olabilmesi için maksimum etkin derecede kullanmak, onun üzerine pozisyonları arttırmak ve ulusal ekonomi için en yüksek ihtimalli karı kazanmaktır.* (Varol, 2014, s. 87-108.)

Rusya'nın enerji sektörüne yönelik bazı kamu politikaları mevcuttur. Sektörün vergilendirilmesi; 1999 tarihinden bu yana yürürlüğe giren vergi yasaları ile Rusya vergi

sisteminin yeniden yapılandırılması başlatılmıştır. Regülasyon, Özelleştirme ve kamulaştırma; Rusya enerji sektöründe özelleştirme ve kamulaştırma aynı anda yaşanmaktadır. Rusya Hükümeti bir yandan kamunun sektördeki payını artırmakta, öte yandan LUKOIL'deki azınlık hissesinin özelleştirilmesi ve Gazprom hisselerinin daha büyük bir kısmının yabancılara satılmasını teminen düzenlemeler yapmaktadır. Sürecin mantığı, öncelikler devlet tarafından belirlenmek ve kontrol daima kamu elinde kalmak kaydıyla, özel sektöre ve yabancılara Rusya enerji sektöründe faaliyette bulunma hakkı vermektir. (Şahin, 2006)

ABD ve Suudi Arabistan'dan sonra Rusya, dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi konumundadır. Ayrıca Rusya, 2020 yılına göre ABD'den sonra ikinci en büyük doğal gaz üreticisidir ve tahmini olarak 22,5 trilyon fit küp üretmektedir. Bu nedenle Avrupa, petrol ve doğal gaz ihracatı açısından Rusya'ya bağımlıdır. Bu açıdan da Rusya için Avrupa en önemli gelir kaynağıdır. Ancak Rusya 2014 yılından beri, Rus hükümetiyle Ukrayna hükümeti arasında yaşanan gerginlikler yüzünden ABD ve AB'nin yaptırımlarıyla karşı karşıyadır. Bu yaptırımlar Rus enerji şirketlerinin BADE sermaye piyasasına ve derin deniz arama, saha geliştirmeyi destekleyen mal hizmet ve teknolojiye erişimi etkilemektedir (EİA,2021).

Rusya ekonomisinin enerji ihracatının bağımlılığından dolayı, enerji stratejisinin temel amacı dünyadaki enerji piyasasındaki konumunu güçlendirmektedir. Bu bağlamda Rusya enerji stratejisini yedi başlık adı altında toplamıştır.

1. Orta Asya'da enerji arzında tekel konumunu sürdürmek.
2. Orta Asya'daki enerji kaynaklarının kendi kontrolünde bulunmayan alternatif boru hatlarının dünya pazarlarına açılmasını önlemek. Bu kapsamda mevcut enerjinin daha avantajlı taşınması ve alternatif enerji hatlarını dezavantaj hale getirmek için yeni enerji boru hatları inşa etmek.
3. Transit ülkelere ihtiyaç duymadan yeni boru hatları inşa etmek ve enerjiyi Avrupa'daki ithalatçı ülkelere tek elden ulaştırmak.
4. Gazprom tarafından Avrupa'daki enerji dağıtım sistemlerini satın almak ve Rus projelerine alternatif olarak uygulanmak istenen projelerin önünü kesmek.

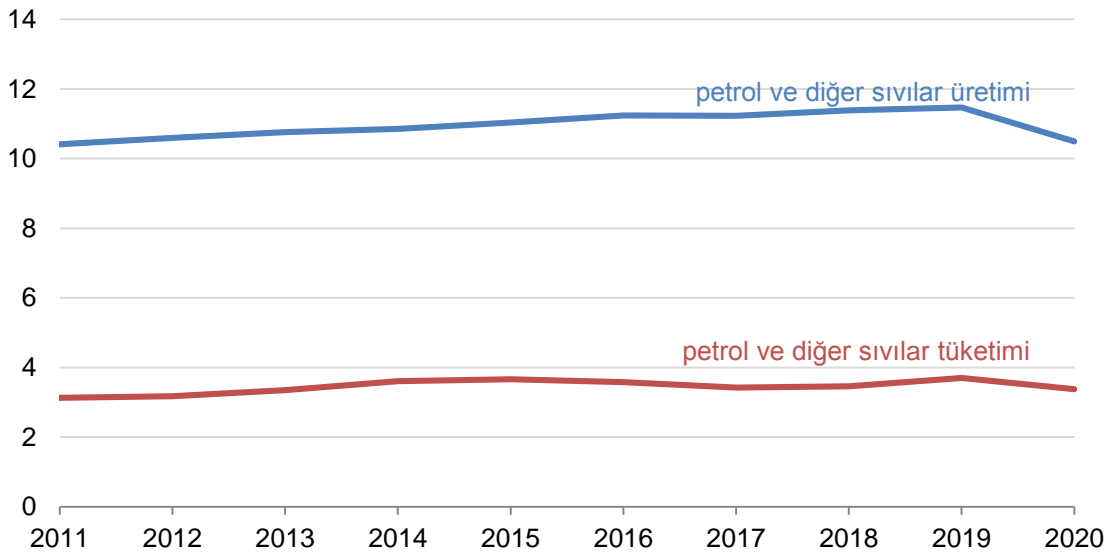
5. Gazprom'un Rusya'daki tekel konumunu korumak, yabancı enerji şirketlerinin Rusya veya Orta Asya'daki enerji sahalarını kontrol etmelerini engellemek, üretim ve ulaşımda söz sahibi olmak.

6. Yabancı doğal gaz üreticilerinin (Katar, İran vb. gibi) Avrupa pazarına girmesini engelleyecek politikaların geliştirilmesi.

7. Yabancı doğal gaz üreticilerinin hisselerinin satın alınmasıyla, söz konusu üreticilerin doğalgaz satış politikaları etkilenecektir (Kantörün, 2010:93).

Aşağıdaki şekle göre 2020 yılında Rusya bir günde yaklaşık olarak 10,5 milyon v/d petrol ve diğer sıvı üretimi yaparken, 3,7 milyon varil ise tüketim gerçekleştirmiştir.

Şekil 2.10. Rusya'nın petrol ve diğer sıvılar üretimi ve tüketimi, 2011–2020 (milyon varil/gün)

Kaynak: EİA, 2021

Rusya 2000-2003 yılları arasında, son 30 yılının rekorunu kırarak büyüme oranında % 11,9 ve % 7 ulaşmıştır. Böylece Rusya ihracat oranlarında petrol ve doğalgazın payı %54,6'tır. Önemli bir petrol ve doğalgaz üretici olan Rusya, sadece bununla kalmayıp Asya ülkelerinin enerji kaynaklarının batıya ulaşması için aracı konumundadır. Batı'yla

aracı konumda olan Rusya’da enerji kaynaklarının çıkarılması ve bunun ulaştırılması 1990 sonrası Rus Oligark’ının elinde olan ve daha sonra Putin tarafından devletleştirilen Lukoil, Yukos, Gazprom, Transneft, Rosneft gibi şirketler tarafından sağlanmaktadır (Sarıımu, 2014:23).

Rusya’da 2004 yılından sonra enerjiye olan düzenlemeler sonrasında özel sektör ve devlete ait olan pek çok enerji şirketleri piyasada görülmeye başlandı. Belli bir dönem faaliyet gösteren bu şirketler daha sonra devlet altına toparlanılmaya çalışıldı. Bu amaç doğrultusunda birçok yaptırımla karşılaşan özel sektördeki enerji şirketleri hisselerini satmaya başladı. Rusya’nın en büyük ikinci doğal gaz şirketi olan Novatek’in hisselerini Fransız petrol devi Total’e satması ve altı yıl sonra nihayet gerçekleşmesine rağmen 2004 yılında engellenmiştir. Rusya’nın devlete ait olmayan en büyük petrol üreticisi olan Lukoil, uzun yıllar Rusya’da herhangi bir büyük yeni petrol sahası için lisans alamamıştır. Rusya’da devlete ait olmayan şirketlere yer kalmamasından dolayı hayal kırıklığına uğrayan ConocoPhillips, Lukoi’deki %20 hissesini satmak zorunda kalmıştır. Ancak hükümetin ayrıcalıklı muamelesine rağmen, devlete ait iki dev şirket olan Gazprom ve Rosneft sağlıklı bir büyüme gösterememiş ve gerçek rakiplerin yokluğunda, yeni alanlar geliştirmede yavaş kalmışlardır. Genel olarak Rusya’da, petrol ve gaz sektöründeki hükümet politikası, kaynak milliyetçiliğinin bir örneği olmaktadır (Booth, 2012).

2.2.2.2. Venezuela

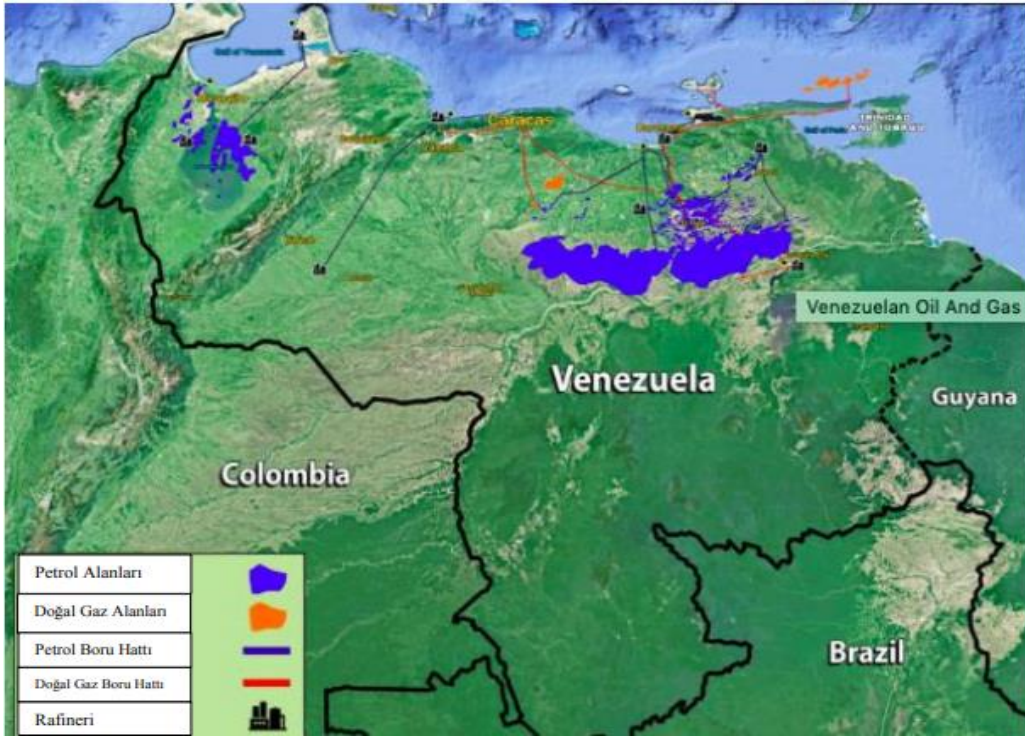
Venezuela, 916.445 km²’lik yüzölçümüyle Güney Amerika Kıtasının kuzeyinde yer almaktadır. Bu konum Kuzey ve Güney Amerika ülkeleri arasında geçiş noktası sağladığı için Venezuela’nın stratejik konumu önemlidir. Kuzeyinde Karayip Denizi, batısında Kolombiya, Güneyinde Brezilya ve doğusunda Guyana bulunur. (DEİK, 2015).

Ülkenin nüfusu Haziran 2020 rakamlarına göre (tahmini) 32.219.521’dir. Nüfusun %67’si melez , %21’ i beyaz (Avrupalı) , %10’u siyahi ve %2’si yerlidir (T.C. Dışişleri bakanlığı, 2022c). Ülke başkanlıkla yönetilen federal bir cumhuriyettir. 23 Eyalet, başkent bölgesi ve 1 federal bağımlı bölge (Los Roques/Ada) idari parçalarıdır. Başkanın görev süresi 6 yıldır ve başkanlık seçimi için herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. 167 üyeli tek kamaralı Ulusal Meclis yasama organıdır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022b).

Venezuela'nın tarihi milattan öncelere dayanır. Bu topraklar, yerli hakimiyetinden sömürgecilik dönemine, Simon Bolivar'ın gerçekleştirdiği bağımsızlık hareketinden günümüze kadar çok çeşitli tarihi olayları tecrübe etmiştir. Bazı bilim adamları göre 15000 yıl öncesine kadar Güney Amerika kıtasına yerleşim tarihlendirilir. Diğer bilim adamları ise bu tarihi 11000-10000 yıl öncesine çeker. (Dillehay, 2008: 29)

Venezuela'da doğal enerji kaynakları petrol, doğal gaz ve kömür ön plana çıkmaktadır. Ama dış politikada etkili olduğu Venezuela'yı dünya siyasetinde önemini arttıracak kaynak petroldür (Harita 2.12).

Şekil 2.11. Venezuela'da doğal enerji kaynakları

Kaynak: Maps&Conflicts Data Base. 2022.

Venezuela dünya üzerinde en çok petrol rezervlerine sahip ülkedir . Ancak üretim rakamlarına baktığımızda Venezuela 2.007.000 bbl (blue barrel) (ABD bbl varil÷0.0062898=1 Litre) ile dünyada 11. sıradadır.(Kaynak: Enerji Atlası 2021)

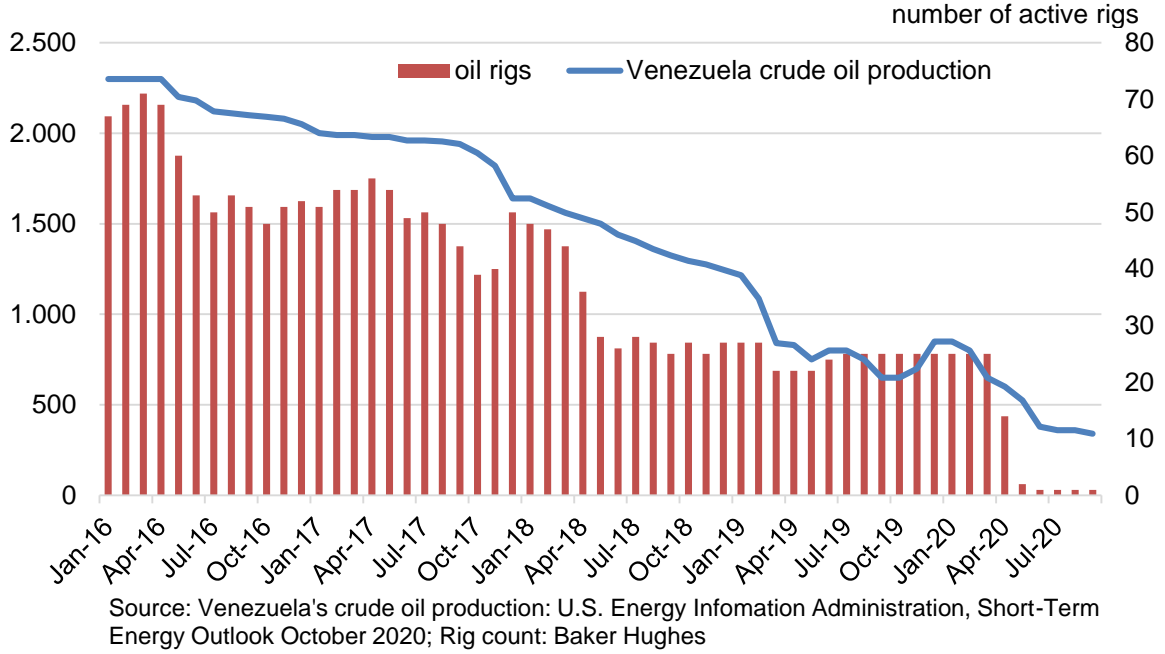
Dünyada en çok petrol rezervine sahip ülkesi olmak Venezuela'yı siyasi ve ekonomik manada söz sahibi yapacak niteliktedir. Venezuela'nın petrol rezervleri ekonomisine büyük katkı yapacak seviyededir. Bununla birlikte iç ekonomiyi karşılayıp canlandırdıktan sonra dış ticarete ihraç edecek kadar petrol bulunmaktadır. Yapılacak

ihracat Venezuela'nın dış politikasını doğrudan ilgilendirmekte ve etkilemekte. Bunun sebebi dünyanın petrole olan arzıdır. dış ticaret politikalarının, örtülü savaş ve sömürülerin temel sebebi petrolün baş rol oynadığı 20.yy boyunca sürmüştür. Bu durum 21. yy boyunca etkisini arttırarak devam ettirmektedir alternatif enerjilere olan yatırım artmadıkça bu durum daha uzun yıllar sürecektir.

1960 yılında kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nü (OPEC) oluşturan ilk beş büyük petrol üreticisi ülkeden biri olmasına rağmen, Venezuela 2019'da OPEC'in 13 üyesi arasında dördüncü en küçük üreticiye kadar düşüş yaşamıştır. Venezuela'nın petrol ihracatından elde ettiği gelir, ihracatın çok azı nakit gelir sağladığı için ciddi şekilde kısıtlı kalan ham petrol ihracatı, yurt içinde zararına satılmakta veya Çin, Rusya ve Avrupa şirketleri Repsol ve ENI'ye kredi geri ödemesi olarak gönderilmektedir. Ocak 2019' a gelindiğinde ABD, yabancı şirketlerin Venezüella'da iş yapmalarını giderek zorlaştıran ek yaptırımlar uyguladı. Şubat 2020, Mayıs 2020 ve Haziran 2020'deki ek ABD yaptırımları, yabancı şirketlere daha fazla kısıtlama getirdi (EİA,2020).

1990'larda düşük petrol fiyatları, mali krizler ve önemli yatırım ihtiyaçlarıyla karşı karşıya kalan Venezuela, petrol sektörünü özel sektöre açık hale getirdi. Ancak 1976'da devlete ait PDVSA'yı tekel üreticisi yapan kamulaştırma devlet açısından büyük bir ayrılmaydı. Bu dönemden sonra da BP, Exxon, Total, Chevron ve Shell gibi büyük uluslararası oyuncular önemli yatırımlarını Venezuela'da yaptı. Böylece, mevcut üretim seviyelerinin üçte birinden fazlasına eşdeğer olacak şekilde günde 1 milyon varilden fazla üretim gerçekleştirmeye başladı. Chavez başkan seçildikten sonra 2005 yılına kadar olan süreçte de bu durum değişmedi. Ardından gelen uzun süreli ve çatışmalı kamulaştırma süreciyle birlikte hükümetin gelir payı önemli ölçüde artmaya başladı. Daha sonra Venezuela'da kamusallaşma büyük ölçüde artmaya başladı. Venezuela'daki yatırım ve kamulaştırma döngüsü Arjantin, Bolivya ve Ekvador'da yaşananlarla önemli benzerlikleri kapsamaktaydı. Yani bu dört ülkede olduğu gibi, bir petrol açılışıyla başlayan bir süreç, özel sektör tarafından işletilmekte ve üretimde bir artışa neden olmakta, bunu koşullar olgunlaştıktan sonra ise kamusallaşma izlemektedir. (Monaldi, 2014:3)

Şekil 2.12. Venezuela'nın ham petrol üretimi ve toplam sondaj kulesi sayısı

Kaynak: EİA, 2020

Dünya petrol rezervlerinin %17,9'una sahip olan Venezuela'da petrol üretiminin her geçen gün düştüğü gözlemlenmektedir. Ayrıca petrol üretiminde yaşanan düşüş aynı zamanda sondaj kulelerinde de düşüşle aynı şekilde gerçekleşmiştir.

Venezuela, hükümet geliri, sosyal sübvansiyonlar ve temel mal ve ilaç ithalatı için petrol üretimine büyük ölçüde bağımlıdır. Ancak son birkaç yılda, Venezuela ekonomisi düşük petrol fiyatları, azalan üretim ve sürdürülemez kamu borçlarının birleşiminden ciddi şekilde etkilenmektedir. Bellorín, petrol üretimindeki düşüşün arkasındaki temel nedenin, dev petrol sahası El Furrial örneğinde gösterildiğini savunuyor. Muazzam bir potansiyele ancak çok karmaşık bir jeolojiye sahip olan El Furrial, uluslararası petrol hizmeti yüklenicileri tarafından sağlanan karmaşık teknolojinin sürekli girdilerine ihtiyaç duymaktadır. Hükümet ve devlete ait petrol şirketi PDVSA petrol endüstrisinin bir kısmını millileştirmek için harekete geçti, sahayı aynı verimlilikle işletmek için teknik kapasiteye sahip olmalarını sağlayamadılar. Hem geri kazanılabilir rezervler hem de yıllık üretim bu nedenle büyük ölçüde düşüş yaşadı (Lassourd, 2016).

2.2.3. Doğal Kaynak Liberalizmi

Liberal siyaset teorisinin doğal kaynak mülkiyet haklarına ilişkin tatmin edici bir açıklamadan yoksun olduğunu iddia edilse de, bunun nedeni liberallerin doğal kaynakları tamamen görmezden gelmeleri veya yazdıklarının tamamen yanlış yönlendirilmiş olmaları değildir. Tersine, doğal kaynaklar konusunda, liberalizmin kendisine kadar uzanan uzun bir liberal düşünce geleneği olduğudur ve liberal yazarlar tarafından geliştirilen fikirlerin birçoğu büyük bir değere sahiptir. Bu nedenle insanların, doğal kaynakların değerine katkıda bulunanların tümü uygun şekilde tazmin edildikten sonra, kalan bozulmamış doğal kaynaklar üzerinde eşit haklara sahip olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır ve geriye kalan bu doğal kaynakların değeri kimsenin emeğiyle üretilmediğinden, liberteryenlerin bu kaynaklar üzerinde eşit hak iddialarını desteklemeleri gerektiğini ileri sürmektedir (Mazor, 2009:9).

Kaynak liberalizmi, bir dizi alternatif politika içermektedir. Bunlardan ilki firmaların uluslararası pazarlarda etkin bir şekilde rekabet etme yeteneklerini sınırlayacak ve yabancı yatırımları caydıracak kısıtlı ticaret politikalarından uzak durması olarak açıklanır. İkincisi ise doğrudan yabancı yatırımları sürdürmek ve pazarlama imkânı sunan, doğal kaynakları yerel firmalardan daha iyi kontrol eden çok uluslu şirketleri aktif olarak kullanmaktır. Son olarak ise kaynakların çok uluslu şirketler tarafından yerel olarak işlenmesini sağlayacak alt üretim faaliyetlerinin kurulması gibi politikaları kapsamaktadır (Wilson,2011: 286).

2.2.3.1. ABD

ABD dünya ekonomisinde en önde gelen ve uluslararası enerji tedariki konusunda kilit ülke olarak günümüzde çok önemli bir yere sahiptir. Böylece ABD dünya doğalgaz ve petrol ticaretinin merkez ülkelerinden biri olmaktadır. ABD'nin petrolü üretimi, tüketimi ve ticaretine ilişkin veriler incelendiğinde, petrole bağımlılığı çok yüksek olmakta ve bu bağımlılığında devam edeceği öngörülmektedir. Bu aklaışından yola çıkarak, ABD petrolü için, önümüzdeki yıllarda vazgeçilmez enerji kaynağı olacağı ve bu durumu da üstleneceği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlara göre 2040 yılında ABD, enerji tüketiminde petrolün payının yaklaşık olarak %32 olacağı öngörülmektedir. ABD'de tüketilen petrolün ise çoğunlukçu kısmının dışarıdan temin

edilmesi nedeniyle, petrole olan bağımlılığı ve enerji güvenliliği konusunda ulusal politikaları çok büyük önem taşımaktadır (Şakı, 2018:82).

Wilson'dan sonraki süreçte yapılan çalışmalara bakıldığında, ABD dış politikasının temel unsuru haline gelen liberal enternasyonalizmin net ve kesin bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat gelişmeci değişim, açık pazar, demokratik toplum, uluslararası örgütler, hukukun üstünlüğü, ortak güvenlik ve ortak sorun çözümü gibi liberal fikirlerin farklı kombinasyonlarla, genellikle de çok yönlü işbirliği ve uluslararası örgütler vasıtasıyla ve aktivist bir dış politika anlayışıyla liberal enternasyonalizmin bir tanım çerçevesi çizilebilir (Güç,2015:150).

ABD, 2002 ve özellikle 2006 yılı Ulusal Güvenlik Strateji Belgelerinde, otoriter yönetimlerin yok edilmesini ve liberal demokrasinin tüm dünyada yayılmasını temel amaç olarak açıklamışlardır. Bu amaçla neo-liberal küreselleşme ABD'nin dünya pazarlarına ve kaynaklarına egemen olmasının stratejik aracı olarak faaliyet göstermektedir. Yani ABD için enerji konusunda ABD yönetiminin dünya enerji kaynaklarına, küreselleşme olgusuna ve pazarlarına hâkim olarak küresel hâkimiyet sağlama düşüncesinde stratejik bir araç olarak kullandığı söylenebilir (Baysoy, 2009:74).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin öncülüğünde kurulan uluslararası ekonomik sistem sistemik gücün önemli göstergesidir. Kurulan liberal ekonomik sistem Amerika'nın lehine bir asimetri yaratmış, bu asimetri de Amerika'nın mutlak gücünün artmasına sebep olmuştur. Bu sistemde bulunan ve daha az güçlü olan devletler bu sisteme gönüllü olarak katılarak, dolaylı olarak Amerika'nın sistemik gücüne katkıda bulunmaktadırlar. Bu tür bir sistemde artık Amerika doğrudan etkileme yerine, sistemin yapısını kendi çıkarlarına göre düzenlemekte, kurallara uymayı da sistemik bir zorunluluk olarak empoze etmektedir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004:79).

Liberalizmin yeni dönemde küresel yayılmasına birçok aktör katkıda bulunmuş olsa da başrolü bir yandan Soğuk Savaş Dönemi'ndeki gibi ABD, diğer taraftan da BM üstlenmiştir. ABD'nin liberal enternasyonalizm fikrini inceledikten sonra BM'nin liberalizmin küresel yayılış sürecinde rolü de ele alınmıştır.

2.2.3.2. AB

AB'nin dünya ekonomisindeki yerine bakıldığında özellikle doğal kaynak açısından, BP Dünya Enerji Görünümü 2017 raporunun sonuçlarına göre, dünya birincil enerji

tüketiminde 2016 yılı sonu itibariyle AB'nin payı %12,4 olmuş ve bu değer 1,6 milyar petrole denk gelmektedir. Başka bir deyişle dünyada tüm kaynaklardan toplam enerji tüketiminin %12,4'ünü AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Petrol tüketimine eş değer olarak, 190 milyon ton nükleer enerji tüketimi, 385 milyon ton doğalgaz tüketimi, 135 milyon ton yenilebilir enerji tüketimi, 238 milyon ton kömür tüketimi ve 78 milyon ton hidroelektrik enerjisi tüketimi gelmektedir. Verilerden alınan sonuca göre, AB'nin toplam enerji tüketiminin yarısından çoğu doğal gaz ve petrol tarafından oluşmaktadır (BP,2017:8-9).

Yüksek enerji tüketim yoğunluğuna sahip olan AB ülkeleri, mevcut bulunan ülkelerinde, enerji kaynağı açısından fazlasıyla yetersiz olduğu bilinmektedir. Enerji tüketiminin toplam oranlarından yarısını ithal etmek zorunda kalan AB, bu oran ile dünyada enerji tüketimi yapan ülkeler sıralamasında ABD'den sonra gelmektedir. Kaynak bakımından yetersiz bulunan bu ülkelerde, toplam olarak AB ülkeleri bünyesinde 750 milyon ton petrol rezervi olduğu görülmektedir. Mevcut bulunan bu petrol ile AB sadece tüketiminin %9,9'u karşılanmaktadır ve enerji tüketiminin önümüzdeki 20 yıl içinde iki katına yükseleceği, bununla birlikte 2030 yılında ise %4,4 olacağı kestirilmektedir (Sevim, 2010:61).

Dünya ekonomisinde yaşanan 1973-1974 ve 1979 petrol krizleri AB'de, fiyatların istikrarsız olmasına neden olurken, ödemeler bilançosunda dengesizlik yaratmıştır. Bu sorunlar nedeniyle üye ülkeler, enerji politikası araçları ve amaçları genişletmesinde, ulusal hükümetleri enerji konusunda daha kararlı ve aktif bir müdahale politikası yönetmelerine neden olmuştur (Bayraç, 2009:123).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN DOĞAL KAYNAK DIŞ TİCARET POLİTİKALARI

3.1. Türkiye’nin Doğal Kaynak Dış Ticaret Politikaları

Türkiye etki alanı olarak çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Yaklaşık bin yıldan beri dünyanın önemli siyasi ve ekonomik olaylarının belirleyicisi olan bir devlet yapısındadır. Bu durumda etki alanını belirlemek, ticari hayatının tespiti açısından çok önemli olacaktır. Özellikle Osmanlı dönemi ele alındığında, Akdeniz’i de içine alacak şekilde, Afrika ve Arap yarımadasının da Osmanlı’ya ait olduğu söylenebilir. Geçmiş dönemlere bakıldığında Türkiye’nin konumu her zaman stratejik olmuştur. Dünyada bütün kıtaları birbirine bağlayan önemli bir alan oluşturan İpek yolunun büyük bir kısmının Türkler de olması gibi şuanda da Türkiye’nin enerji açısından konumu ekonomik avantaj sağlama adına oldukça önemlidir (Yıldıran, 2010:316-317).

Osmanlı ekonomisinden günümüz ekonomisine kadar Türkiye ekonomisi önemli dönemlerden geçmiş ve bu dönemlerde uygulanan politikalar dışa açılmak için küresel entegrasyon sürecini kapsamaktadır. Osmanlı’da en önemli dış ticaret dönemlerinden biri olan Balta Liman Anlaşması, ekonomik açıdan Osmanlı ekonomisini bir çöküş sürecine sokmuştur. Özellikle Osmanlı ekonomisi 1850 yılı sonrasında gelişmiş ekonomiler için hammadde kaynağı haline alan bir pazar konuma gelmiştir. Bu dönemden sonra Osmanlı piyasası dışa açık bir hal alırken, aynı zamanda yarı sömürge haline dönüşmüştür ve bu durum Osmanlı esnafının çöküşünü hızlandırmıştır. Süreç içinde Osmanlı daha da zorlanmış ve dışarıdan borç almaya başlamıştır. Zamanla dış borçlar artarken, yabancı devletlerin Osmanlı bankalarına da müdahil olmasına neden olmuştur (Özdemir ve diğerleri,2016: 151)

Osmanlı devleti merkantalist politikalar izlemesinde Avrupa devletlerinin etkisi olmuştur. 16. Yy da kapitülasyonların gelmesi ile birlikte merkantilizmin etkisi altında kalmış ancak ülke ekonomisini bir bütün olarak denetleyen Avrupa tarzı bir merkantalist politika benimsememiştir. Osmanlı devleti batıdaki merkantalist politikanın aksine zıt bir politika izlemiştir. Osmanlı iaşecilik ve fiskalizm gibi ve gelenekçi yöntemler ile yönetilmiştir. İaşe bolluk, gelenekçilik dengelerin korunması, fiskalizm ise maliyenin zenginliğidir (Toprak, 2005, 222). Türkiye Cumhuriyetinin bugünkü alt yapısını

oluşturan bu politikalar ile merkantilizm uygulayan Avrupa ülkelerinin ekonomileri gelişirken bolluk ekonomisi ile ilerleyen Osmanlı'da ucuza mal ithal edip hammaddeyi işledikten sonra ithal etmiştir bu da Osmanlı devletinde ucuza mal verip pahalıya mal alması sonucu mal darlığı başlamış fiyatlar artmış 20. Yy a doğru ekonomi bozulmaya başlamıştır. (Paylanbay, 2007, 52). 16.yy dan beri elinde tutulan değerli madenler gerçek değeri ifade ediyor altın veya sikke ile para halinde geliyordu günümüzde ise bu döviz ile gerçekleşmekte ab ve ABD'nin elindeki kağıtlardan oluşuyor.

Türkiye Cumhuriyeti 1937 de devletçilik ilkesini benimsedikten sonra liberalizmi gündeme gelmiş mecliste konuşulmaya başlanmıştır.2.dünya savaşından sonra Türkiye ABD ve SSCB arasında bir model tercih etmek zorunda kalmıştır. (Köroğlu, 2011: 41-42). Çok partili hayat ile farklı bir döneme girilmiş liberal politikalar ve devletçilik tartışılmaya başlamıştır. 1946'lı yıllarda İktidara gelen demokrat parti liberal politikalar vaadinde bulunmuş fakat gerçekleşmeyince bu politika temelinde hürriyet partisi kurulmuştur. Hürriyet partisi de bu politika uygulamasında başarılı olamamış sonradan kurulan Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi liberal politikalar benimsemiş son olarak tamamen bu politika üzerine kurulu liberal sıfatı ile liberal demokrat parti kurulmuştur. 1960-80 arası liberal politikalar ivme kaybetmiş devletçiliğe geçilmiştir. (Fedayi, 1999: 469). Türkiye de liberalizmin önündeki engellere bakacak olursak liberalleşme modernleşme olarak algılanmıştır. Liberalizm negatif devlet anlayışı sunarken Türkiye'de otoriter devlet yapısı olası da buna engel olmuştur. Türkiye'deki milliyetçi tutum altında liberalizm kendine yer bulamamıştır.

Öncelikli olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra kalkınma çabalarında madencilik konusu da, yeraltı kaynaklarımızın devlet kontöründe çıkarılması ve bu madenlerin değerlendirilmesi amacıyla, "Petrol Arama ve İşletme" ile "Altın Arama ve İşletme İdaresi" adıyla 1933 yılında Ekonomi Bakanlığına bağlı iki bağımsız kurum kurulmuştur. Daha sonra 22 Haziran 1935 tarihinde madenlerimizin gerekli jeoloji ve madencilik yöntemleriyle sistemli olarak araştırılması ve bu madenlerin işletilmesi amacıyla 2804 sayılı yasa ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulmuştur (Aktaş, 2011:7). Böylece ülkeden yabancı şirketler gönderilmiş ve TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu) gibi devletin maden işletmeciliğini geliştiren kurumların çoğalması aşamasında önü açılmıştır.

Sanayileşme yolunda bir ülke için iki strateji mevcuttur. Bunlardan ilki ithal ikameci bir politika iken, ikincisi ihracata yönelik üretim sürecini kapsamaktadır. Türkiye Devleti kurulduktan sonra özellikle 1960 yılından sonra ithal ikameci ve aynı zamanda korumacı bir politika izlemiştir. Özellikle 1980 yıllarına kadar Türkiye ekonomisi sadece kendi iç piyasasına yönelik üretim ve tüketim tutumunu izlemekte, dışarıdan gelen tüm malların fiyatına ve kalitesine bakılmaksızın tümüyle reddetmiştir. Buradaki amaç ülkenin kendi iç piyasasına yetecek kadar üretimi gerçekleştirip büyümeyi sağlama ve daha sonra dışarı açılmasıdır (Saçık,2009:164).

1980 yılından sonra 24 Ocak 1980 Kararları ile serbest dış ticaret politikasının uygulamaya konulması ile beraber ithal ikamesine dayalı sanayileşme yerini ihracata yönelik sanayileşme politikasına bırakmıştır. Bu dönemde özellikle yeni uygulanan politikayla birlikte öncelikli olarak dış dengenin yeniden kurulmasına ve dış borçların düzenli olarak ödenmesine önem verilmiştir. Ancak bu dönemde büyüme ve işsizlik dikkate alınmamıştır. Bu dönemde ihracatın ise büyük bir bölümü sanayi mallarına yönelik gerçekleştirilmiştir. Böylece üretimde yatırımlar artacak ve üretim kapasitesi artacaktır. Bu durum ise beraberinde büyümeyi sağlayacaktır (Gökalp, 2000:52). Bu dönemden sonra Türkiye’de serbest ticaret anlayışının gelişmesi özellikle 6 Mart 1995 tarihinde AB ile imzalanan Gümrük Birliği anlaşmasıyla daha da anlamışmıştır. Aşağıdaki tabloda Türkiye ekonomisinin yıllara göre dış ticaret değerleri verilmiştir.

Tablo 3.1. Türkiye Ekonomisinin Genel Dış Ticaret Değerleri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
1960	287.710.645	513.769.009	-226.058.364
1965	544.444.444	644.444.444	-100.000.000
1970	756.521.739	1.086.956.521	-330.434.782
1975	1.973.410.884	5.013.156.072	-3.039.745.187
1980	3.550.856.150	8.205.107.972	-4.654.251.821
1985	10.663.948.825	12.751.947.860	-2.087.999.034
1990	20.138.041.278	26.485.716.695	-6.347.675.417
1995	33.713.478.165	41.271.567.685	-7.558.089.519
2000	54.534.716.890	61.644.757.197	-7.110.040.307
2001	54.839.879.895	45.776.393.929	9.063.485.966
2002	60.315.855.891	54.963.389.065	5.352.466.825
2003	72.375.693.650	73.044.963.355	-669.269.704
2004	96.595.956.015	103.041.198.807	-6.445.242.792
2005	110.761.360.896	122.861.227.969	-12.099.867.073
2006	124.752.175.778	146.885.215.190	-22.133.039.411
2007	149.141.511.013	176.883.968.608	-27.742.457.594
2008	181.569.353.207	207.885.813.676	-26.316.460.468
2009	151.736.292.322	152.039.299.096	-303.006.774
2010	164.676.847.484	198.135.691.908	-33.458.844.423
2011	192.862.602.149	254.232.970.029	-61.370.367.880
2012	214.511.242.594	250.693.758.574	-36.182.515.979
2013	227.885.405.189	275.212.144.027	-47.326.738.838
2014	236.668.096.321	268.172.001.782	-31.503.905.460
2015	212.027.919.485	229.538.879.485	-17.510.960.000
2016	200.755.653.918	219.551.179.629	-18.795.525.711
2017	223.677.664.866	255.317.280.913	-31.639.616.046
2018	242.516.402.120	244.451.787.134	-1.935.385.013
2019	248.067.310.973	228.411.872.290	19.655.438.683
2020	206.374.012.981	233.810.710.699	-27.436.697.717

Kaynak: (Worldbank,2020)

Tablo 3.1 incelendiğinde Türkiye’de 1960 yılından sonra 1980 yılına kadar ülkede kısıtlı bir ihracat ve ithalat olduğu görülmektedir. Ancak 1980 yılından sonra dünya pazarına açılan Türkiye ekonomisinde, dış ticaretinde önemli artışlar görülmüştür. Tabloya bakıldığında özellikle 2001 yılı ve 2002 yılında dış ticaret dengesinin pozitif değer taşıması dikkat çekmektedir. Bu dönemlerde yaşanan ekonomik krizler dış ticaret dengesine de yansımış ve ithalatta düşüşler yaşanmıştır. Bu durum ise dış ticaret dengesine pozitif yansımıştır.

İlerleyen dönemlere bakıldığında Türkiye ekonomisinde 2009 yılında ithalatta yaşanan düşüşler, dünya ekonomisinde meydana gelen kriz dönemlerine tekabül etmektedir. Ancak bu dönemde sadece ithalatta düşüşler yaşanmamış, aynı zamanda ihracatta da düşüşler yaşanmıştır. 2019 yılında ise tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi süreci tüm dünyanın üretim sürecini etkilerken, aynı zamanda ithalat ve ihracat dengesinde de değişikliklere neden olmuştur. İlk dönem talep kaynaklı düşüşler beraberinde ithalatta düşüşlere neden olurken, 2020 yılında ise salgın talep kaynaklı düşüşleri beraberinde arz kaynaklı sorunları da getirmiş ve beraberinde ihracatta düşüşler yaşanmıştır. Yaşanan bu ticaret 207 ülke ile yapılmakta ve bu ülkelerden 2020 yılına ait verilere bakıldığında ilk 10 tanesiyle yapılan ihracat ve ithalatı aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Tablo 3.2. Türkiye'nin 2020 Yılında En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı 10 Ülke

ÜLKELER	İHRACAT(Milyon ABD doları)	ÜLKELER	İTHALAT(Milyon ABD doları)
Almanya	15.979	Çin	23.041
İngiltere	11.236	Almanya	21.733
ABD	10.183	Rusya Federasyonu	17.829
Irak	9.142	ABD	11.525
İtalya	8.083	İtalya	9.200
Fransa	7.195	Fransa	6.988
İspanya	6.683	Hindistan	4.830
İsrail	4.704	Güney Kore	5.734
İspanya	3.136	İspanya	5.039
Hollanda	5.195	İran	1.193

Kaynak: (Ticaret Bakanlığı,2020)

2020 yılında ihracatta ilk sırada Almanya olduğu görülmektedir. Almanya'ya olan ihracat 15 milyar 979 milyon dolar olurken, bunu sırasıyla; 11 milyar 236 milyon dolar ile İngiltere, 10 milyar 183 milyon dolar ile ABD, 9 milyar 142 milyon dolar ile Irak ve 8 milyar 83 milyon dolar ile İtalya devam ettirmektedir. Böylece ilk 5 ülke ile yapılan ihracat, toplam ihracatın %32,2'sini oluşturmaktadır.

2020 yılında Türkiye ile ithalatta ilk sırada Çin yer almaktadır. Çin ile yapılan ithalat 23 milyar 041 milyon dolar iken, devamında sırasıyla; 21 milyar 733 milyon dolar ile Almanya, 17 milyar 829 milyon dolar ile Rusya Federasyonu, 11 milyar 525 milyon

dolar ile ABD, 9 milyar 200 milyon dolar ile İtalya izlemektedir. Böylece ilk 5 ülke ile yapılan ithalat, toplam ithalatın %40,3'ünü oluşturmaktadır.

Türkiye bulunduğu jeopolitik konum bakımından incelendiğinde enerji kaynakları açısından yoksul ülkedir ve bu nedenle dışarıya bağımlı haldedir. Ancak her ne kadar yoksul olsa da bu enerji kaynaklarına yakın ülke konumunda olduğu için hem bu ülkelerdeki enerji kaynakları için geçiş ülkesi olmakta hem de bu ülkelerde gerekli yatırımları yaparak ülkesinin gerekli enerji kaynakları teminini sağlamaktadır. Bu açıdan ele alınarak Türkiye’de bulunan petrol, doğalgaz ve kömür rezervleri incelenmekte, daha sonra ise ülkede yapılan yatırımlar ele alınmaktadır.

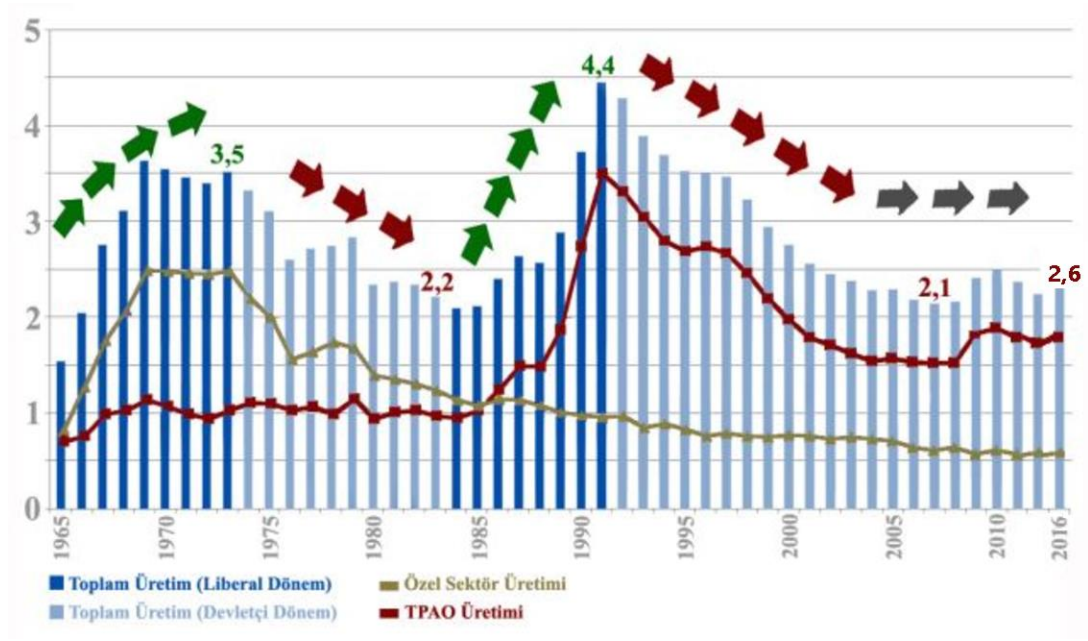
Türkiye’de enerji kaynaklarının, potansiyeli ve geleceğe yönelik kısa, orta ve uzun vadeli planlarını içeren entegre bir enerji politikası olduğunu söylemek çok zordur. Genel olarak Türkiye’nin doğal kaynaklarının potansiyelinin belirlenmesi, kaynaklarının çeşitlendirilmesi ya da ihtiyaç duyulan enerji kaynakların ucuz, temiz, güvenilir şekilde temini açısından eksikleri vardır. Bu nedenle dışa bağımlılık noktasında, önemi ödeme boyutlarıyla karşı karşıya kalınmakta, ekonomik ve ulusal güvenliğini her geçen gün tehlikeye atmaktadır. Enerji politikalarında yanlış ve eksik uygulamalar sonucunda Türkiye’de enerji bakımından dışarıya bağımlılığımız %70 civarlarında olmaktadır. Bu dışa bağımlılık oranının yüksek olmasına rağmen tek bir ülkeye olan bağımlılığımızda çok yüksek olmakta ve bu oran Rusya’ya karşı %64 olarak 2006 belirlenmektedir. Aynı şekilde 2006 yılında Türkiye’nin sadece petrol ve doğalgaz ithalatına ödediği yıllık tutar yaklaşık olarak 26 dolar olmuştur. Zengin doğal kaynaklara sahip bir ülke olarak Türkiye “enerji kaynakları bakımından yetersiz ve ithalattan başka çıkışı olmayan ülke konumunda” değil, “ yanlış politikalar sonucunda mevcut bulunan kaynaklarını ya da kurulu gücünü kullanamayan bir ülkedir” (Pamir, 2007:54).

3.1.1. Petrol

Cumhuriyet dönemi öncesinde birçok petrol arama çalışmaları yapılmıştır. Ancak genel itibariyle kayda değer bir petrol bulunamamıştır. Trakya’da Şarköy - Mürefte - Gaziköy civarında 1898’de Halil Rıfat Paşa bir kuyuda 108 m derinliğince sondaj çalışmaları yapmıştır. Ancak kayda değer bir petrol bulunamamıştır. Yine 1899 yıllarında Osmanlı Bankası ve bir Fransız firması ortaklaşa Şarköy-Mürefte çevresinde açtığı kuyularda da bir petrol yatağı bulunamamıştır. Ancak Evliya Çelebi’nin o zamanlar Van

ve çevresinde bahsettiği petrol halk tarafından bilinmekte ve alım-satımı yapılmaktaydı. 1912 yılında ise Kürzot çevresinde 363 hektarlık petrol imtiyaz sahası Müşir Fuat Paşa'ya teslim edilmiştir. 1924'de bu imtiyaz bir Fransız şirketine satılmış ve 1937'de Cumhuriyet hükümeti imtiyazı feshetmiştir (Sekin,1998:123). Şekil 3. 'de de 1965 ve 2016 yılları arasında Türkiye ekonomisinde petrol üretim istatistikleri verilmiştir.

Şekil 3.1. Türkiye’de Yerli Ham Petrol Üretim İstatistikleri

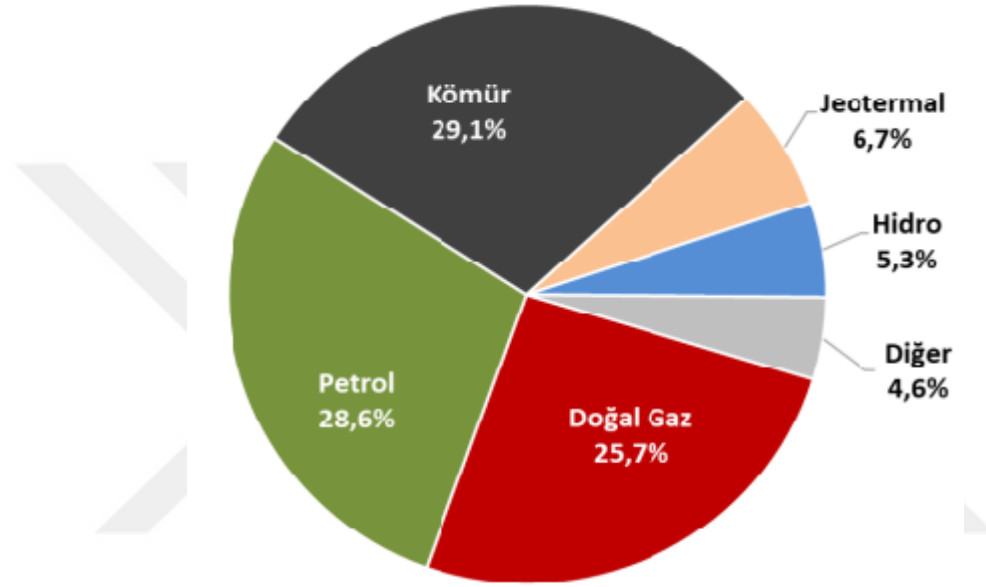
Kaynak: PETFORM 2017

Şekil 3.1’de Türkiye ekonomisinde yıllar içerisinde üretiminde meydana gelen değişim görülmektedir. 1954 yılında TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortakları) kurulmuş ve daha sonra petrol üretim süreci yaşanmıştır. Özellikle ülkemizde üretilen petrolün %95’i Güneydoğu Anadolu bölgesinden çıkarılmaktaydı. 1974’e kadar bu süreç devam ederken bu yılda petrolde meydana gelen kısıtlamalardan dolayı üretim sürecinde de düşüşler yaşanmıştır.

1984 yılından sonra Liberal dönemin getirdiği düzenlemeler ile birlikte petrol üretiminde tekrar artış yaşanmıştır. Bu artışlar 1991 yılına kadar üretim 4,4 milyon tona kadar yükselmiştir. Ancak 1992 yılında mahkeme kararı ile alınan değişiklikler nedeniyle Türkiye’de üretilen petrolde düşüşler yaşanmıştır (Wikipedia, 2021).

Günümüzde Türkiye ekonomisi gelişen ekonomisi ile dünyada önemli enerji tüketicileri arasında yerini almaktadır. Toplam birincil enerji arzı içerisinde kömür %29,1 oran ile birinci sırada yer alırken, bunu çok küçük bir farkla takip eden %28,6'lık oran ile petrol olurken, %25,7'lik oran ile doğal gaz takip etmiştir. Bu durum Şekil 3.2'de görülmektedir (TPAO,2020:35).

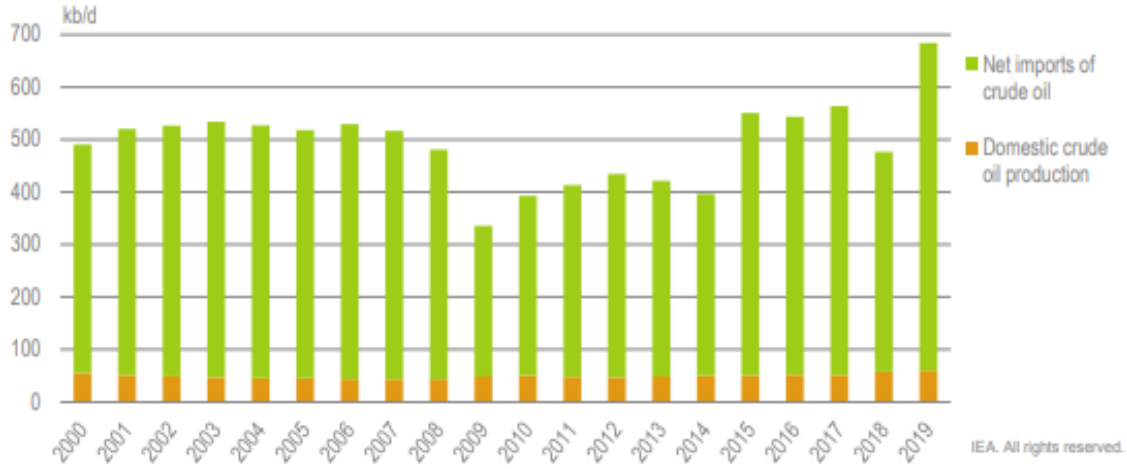
Şekil 3.2. Türkiye'de Birincil Enerji Arzı

Kaynak: TPAO, 2020

Türkiye'de 2020 yılında en çok tüketilen birincil enerji kaynağı petrol olmaktadır. Bulunduğu konum itibariyle Türkiye'de her çeşit enerji var olmaktadır. Ancak bu enerjilerin çeşitlerinin çok olmasına bağlı olarak yeteri kadar bulunmamaktadır. Ülkemizin bulunduğu coğrafya itibariyle çevresinde dünya petrol devlerinin bulunmasına rağmen, ülkemiz kendine yetecek kadar petrolü bulunmamaktadır. Bu durum ülkenin jeolojik yapısından kaynaklanmaktadır. Aşağıda Türkiye'de yıllara göre petrol üretimi ve tüketimi verilmektedir. Şekil 3.2'e bakıldığında petrol üretimi çok kısıtlı kalmaktadır. Toplam ithalata bakıldığında ise petrol arzının %91'ini oluşturduğu görülmektedir. Bu durum ise Türkiye'nin petrol açısından dışa bağımlı olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Şekil 3.3. Türkiye Ham Petrol Üretimi ve Tüketimi (2000-2019)

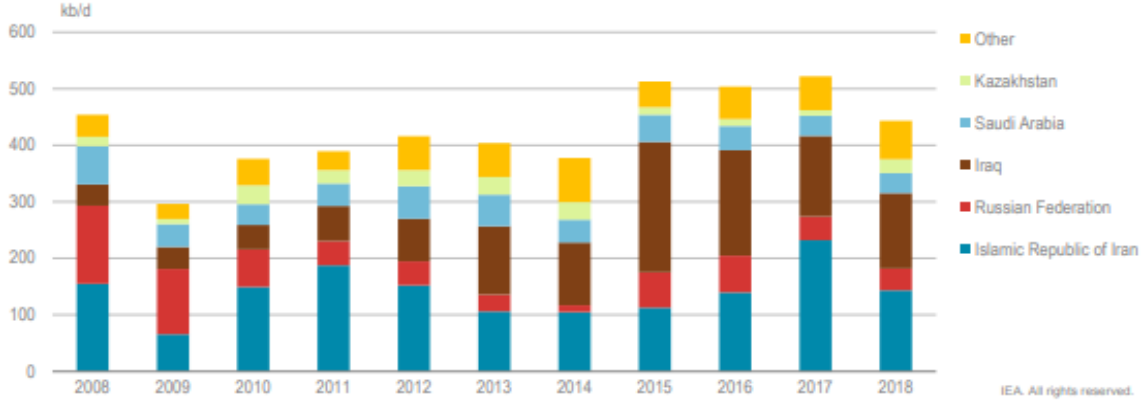

Kaynak: EİA 2020

Ülkemizde 2019 yılı sonuna kadar toplam 9.536.832 metre sondaj yapılarak 5.063 adet kuyu açılmıştır. Karada 184.400 km² boyutlu, 20.147 km² 3 boyutlu sismik çalışma, denizlerde ise 200.301 km² boyutlu, 67.422 km² 3 boyutlu sismik çalışma yapılmıştır. 2019 yılı verilerine bakıldığında ise ülkemizde 340.863 metre sondaj yapılarak 153 kuyu açılmıştır. Bu bağlamda, kalan üretilebilir petrol rezervi 51.076.078 ton gerçekleşirken, ham petrol üretimi 2.984.800 ton olmuştur. Ülkemizde bulunan doğal gaz ve petrol kaynaklarını ekonomimize kazandırmak ve bu doğrultuda dışa bağımlılığımızı en aza indirmek amacıyla denizlerde arama çalışmaları halen devam etmektedir. Bu bağlamda üç adet sondaj gemisi ve iki adet sismik gemi ülkemiz adına faaliyet göstermek amacıyla alınmıştır (ETB, 2019).

Türkiye, 2020 yılında 3,1 milyon ton (günde ortalama 60 bin 845 varil) petrol üretmiştir. Ancak Türkiye’de üretilebilir nitelikte bulunan petrol rezervi 209,9 milyon tondur. Yine bu dönemde Türkiye’de tüketilen petrol ise yaklaşık 50 milyon ton civarındadır. Buna bağlı olarak Türkiye, petrol ihtiyacının yalnızca %8’ini üretmektedir. Dünyada petrol üretimi sıralamasında 58’inci olan Türkiye, petrol tüketiminde 22’inci sırayı almaktadır (Akiş,2021). Aşağıdaki şekilde de görülüyor ki, Türkiye petrol üreten ülkelere yakınlık açısından çok değerli bir konumda bulunurken, petrolün Türkiye sınırları dışında başlaması da oldukça şanssız bir durumdur.

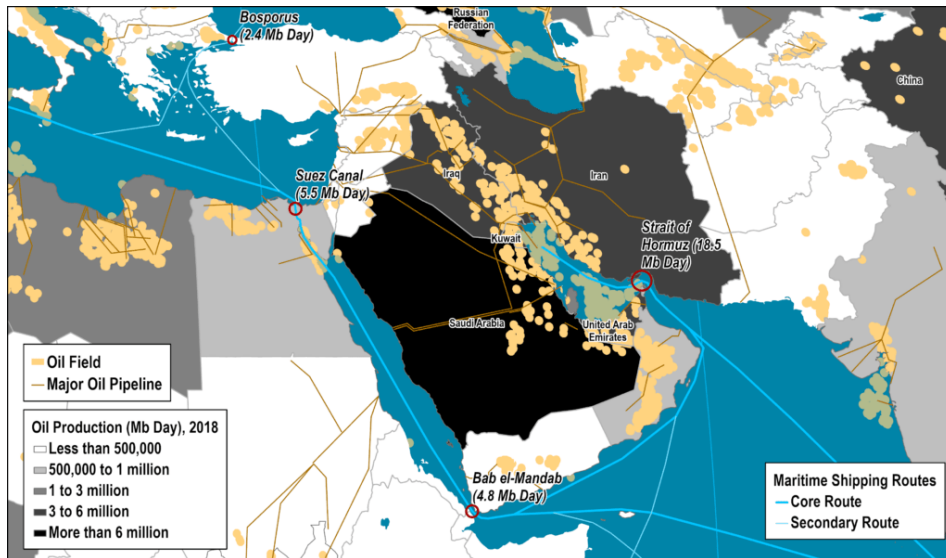
Şekil 3.4. Türkiye'nin Petrol İthalatı Yaptığı Ülkeler

Kaynak: EİA 2018

Türkiye, genel olarak en çok ham petrolü Orta Doğu'dan ithal ettiği görülmekte ve 2018'de neredeyse %75'i İran, Irak ve Suudi Arabistan'dan ithal ettiği anlaşılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Kazakistan ve Rusya'dan petrol ithal ettiği görülmektedir. Türkiye çevresinde petrol zengini ülkeler olmasına bağlı olarak aldığı petrol daha çok komşu ülkelerdendir. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin çevresinde bulunan petrol konumları aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 3.5. Orta Asya'da Petrol Durumu

Kaynak: Akiş,2021

Türkiye için her ne kadar ülkesinde petrol bulunmasa da, yurtdışında ortak olduğu petrol rezervleri çok önemlidir. Bu amaçla TPAO yurt dışı faaliyetlerinde Rusya, Azerbaycan ve Irak'da üretim gerçekleştirmektedir. 2020 yılında, Azerbaycan'da, Şah Deniz Projesi'nden 2,90 milyar m³ doğal gaz ve buna ek 4,65 milyon vpe kondensat elde ederken, Azeri Çıralı Güneşli (ACG) Projesi'nden toplam 5,35 milyon vpe petrol kazanmıştır. Siba Projesi'nden ise 1,60 milyon vpe petrol, Badra Projesi'nden yıllık 0,77 milyon vpe, Rusya'da Baytugan Sahası'ndan ise 1,53 milyon vpe ve Irak Missan Projesi'nden ise yıllık 2,9 milyon vpe petrol elde etmiştir. Arama faaliyetleri süren Afganistan Projesi'nde ise %49 hisse sahipliği yaptığımız ruhsatlarda 1 adet 5.500 m hedefli kuyu sondajı için ihale çalışmaları yapılmaktadır (TPAO,2020)

Türkiye petrollerinin %70'inin dışarıdan alarak ithalat bağımlı bir şekilde ilerlemektedir. İthalatta bu kadar dışarıya bağımlı olması Türkiye için oldukça önemlidir ve aldığı önlemler ile uyguladığı stratejiler hayati önem taşımaktadır. Türkiye'nin bulunduğu konum itibarıyla dünya petrollerinin %70'inin bulunduğu petrol ülkeleriyle komşu olması nedeniyle de, pazar anlamında transit ülke konumunda olma potansiyeline sahiptir.

Türkiye, enerji ticaretinde merkez ülke konumuna ulaşmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Türkiye hedefi doğrultusunda bölgede önemli petrol ve doğal gaz boru projelerine öncülük etmiştir (MFA). Öncelikli olarak petrol boru hatları ele alınmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı ve Ünye-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı bu kapsamda yürütülen politikalarındandır.

Ceyhan'dan, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC, HPBH veya BTC) ve Hazar bölgesinden çıkarılan petrol tankerlere yüklenerek dünya pazarında yerini almak için yola çıkmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, hem ekonomik açıdan avantajlı olmakta, hem de uluslararası alanda talep edilen arz güvenliği ilkesine sahip olmaktadır. Bu özelliklerine ek olarak da, yeni bölgesel projeler için öncülük etmesi açısından ve daha önce gerçekleştirilmesi imkânsız sanılan bir projenin hayata geçirilmesi açısından çok önemlidir (Ener ve Ahmedov,2007:125).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı 1776 km uzunluğuna sahip olan bir boru hattına ve 50 milyon ton/yıl maksimum petrol sevki yapabilmektedir. Gürcistan,

Azerbaycan ve Türkiye ile birlikte 2000 yılında imzalanarak kabul edilen bu boru hattından dolayı yoldan kazanılan miktar haricinde, Türkiye’de taşınacak kapasiteye bağlı olarak, işletmecilik hizmetleri ve geçiş vergisi karşılığında, ilk 16 yılda ortalama 200 Milyon dolar ve 17-40 yıllar arasında ortalama 300 milyon dolar kazanması beklenilmektedir (Küçükşahin, 2006:129). Ayrıca yapılan bu anlaşma ile birlikte Türkiye’de boru hattı çalışmalarında istihdam yapılacak ve daha sonrasında limanlar canlanacaktır.

Ceyhan Petrol Boru Hattı yapımı sonrasında, Bakü Ceyhan Boru Hattı’nı daha da önemli yapacak ve iki hattın Ceyhan’a ulaşacağı petrol ile birlikte Ceyhan Terminali yılda 191 milyon ton kapasiteye varacaktır. Yapılan boru hattı ile ulaşılan bu kapasite yılda 133 milyon ton kapasiteli Rotterdam terminalinden yüksek olmaktadır. Ceyhan’a yönelik petrol arzının en büyük ve en güvenli merkezi haline gelecek bu hat, Türkiye’nin batı ve orta doğuya doğru genişleme imkânı sunmaktadır (Özdemir,2006).

Türkiye’nin ilk uluslararası boru hattı projesi olma özelliğine sahip olan Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı (Kerkük-Yumurtalık), Irak petrollerini Ceyhan üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırmaktadır. 1976 yılında faaliyete başlayan bu boru hattı, 27 Ağustos 1973 tarihinde Türkiye ile Irak Cumhuriyeti arasında imzalanan hükümetler arası anlaşma aracılığıyla inşa edilmiştir. Bu hat aynı zamanda BOTAS’ın kurulma nedenlerinden biri olmaktadır. Yani BOTAS, bu hattın hem yapım hem de işletme faaliyetlerini üstlenmek amacıyla e kurulmuş olan, TPAO’nun yan kuruluşudur (Altuğ ve Demirtaş,2021:254).

Irak petrollerinin Türkiye toprakları üzerinden taşınma bedeli olarak ücretlendirme varil başına olup aşağıdaki tarifeye uygun olarak hazırlanmaktadır:

22 MTA’ya kadar varil başına 1.18 ABD doları,

27 MTA için varil başına 1.15 ABD doları,

32 MTA için varil başına 1.13 ABD doları,

35 MTA için varil başına 1.09 ABD doları,

45 MTA için varil başına 1.03 ABD doları,

55 MTA için varil başına 0.96 ABD Doları,

60 MTA için varil başına 0.94 ABD doları

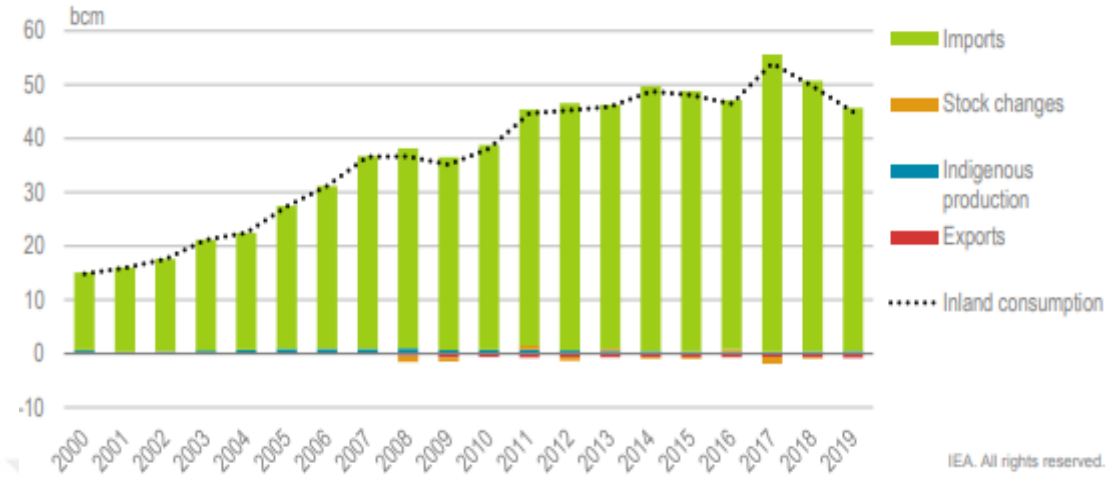
70,9 MTA için varil başına 0.90 ABD doları. (Bknz: T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 27 Ağustos 1973 tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Sonrasındaki Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanakları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısının Gerekçesi”. Sayı: B.o2.KKG.0.10/101- 252/5186, 10 Aralık 2010).

3.1.2. Doğalgaz

1970 yıllarında Türkiye’de özellikle mekân ısıtılmasında kullanılan kömür, düşük kaliteli linyit kullanımından dolayı, her geçen gün hava kirliliğine verdiği zarar artmış ve çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu durumun önüne geçebilmek adına ithal kömür kullanımına yöneliş olsa da bu durum kısa vadeli bir çözüm olmuştur. İlk olarak 1984 yılında Ankara’da daha sonra ise 1989 yılında İstanbul’da konut ısıtılmasında kullanılan doğalgazın taşınması ve ticareti ile BOTAŞ 1987 yılından itibaren ilgilenmektedir. Aslında BOTAŞ 15 ağustos 1974 yılında Irak petrolünün Ceyhan terminaline taşımak üzere TPAO’nun yan kuruluşu olarak kurulmuştur. Daha sonra ise 1 Şubat 1995 yılında bakanlar kurulu kararıyla TPAO’dan ayrılarak kamu iktisadi teşebbüs statüsüne alınmıştır (Engin, 2010:235).

Türkiye doğalgaz üretiminde kısıtlı olmakla beraber iç talepte sürekli artışlar yaşanmaktadır. Ayrıca bulunduğu konum itibariyle önemli bir avantaja sahip olan Türkiye, çevresinde doğalgaz zengini ülkeler sayesinde çok önemli bir geçiş ülkesidir. Ülkemizde mevcut doğalgaz durumuna bakıldığında 2020 yılı itibariyle önceki yıla göre %6,88 oranında azalış göstermiş ve 441 milyon sm^3 doğalgaz üretimi gerçekleşmiştir (EPDK,2021:1). Ancak yapılan bu üretim tüketimi karşılamamaktadır. Aşağıda doğalgazın 2000-2019 yılları arasında ithalat, stok değişkeni, yerli üretim, ihracat değerleri verilmiştir.

Şekil 3.6. Türkiye'nin Doğalgaz Arzı (2000-2019)

Kaynak: EIA 2020

Yerli gaz üretiminde faaliyetleri kısıtlı Türkiye, 2019'da meydana gelen düşüslere rağmen son on yılda üretimde meydana gelen %26'lık artışa güvenmektedir. Ancak yapılan üretim yeterli olmamakta ve doğalgaz açısından Türkiye dışarıya bağlı olmaktadır. Bu nedenle Türkiye doğalgaz teminini sağlamalı ve bunun içinde şirketlere ihtiyacı olmaktadır. Tablo 3.3'de 2010-2020 yılları arasında Türkiye'nin ithalat rakamları verilmiştir. Buna göre Türkiye'de doğalgaz açısından önemli olan ülkeler Rusya ve Azerbaycan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 3.3. 2010-2020 Yılları Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon Sm³)

Ülke	Rusya		İran		Azerbaycan		Cezayir		Nijerya		Diğer**		Toplam		Bir Önceki Yıla Göre Yüzde Değişim
	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	Miktar	Pay (%)	
2010	17.576	46,21	7.765	20,41	4.521	11,89	3.906	10,27	1.189	3,13	3.079	8,09	38.036	6,08	
2011	25.406	57,91	8.190	18,67	3.806	8,67	4.156	9,47	1.248	2,84	1.069	2,44	43.874	15,35	
2012	26.491	57,69	8.215	17,89	3.354	7,3	4.076	8,88	1.322	2,88	2.464	5,37	45.922	4,67	
2013	26.212	57,9	8.730	19,28	4.245	9,38	3.917	8,65	1.274	2,81	892	1,97	45.269	-1,42	
2014	26.975	54,76	8.932	18,13	6.074	12,33	4.179	8,48	1.414	2,87	1.689	3,43	49.262	8,82	
2015	26.783	55,31	7.826	16,16	6.169	12,74	3.916	8,09	1.240	2,56	2.493	5,15	48.427	-1,7	
2016	24.540	52,94	7.705	16,62	6.480	13,98	4.284	9,24	1.220	2,63	2.124	4,58	46.352	-4,28	
2017	28.690	51,93	9.251	16,74	6.544	11,85	4.617	8,36	1.344	2,43	4.804	8,7	55.250	19,2	
2018	23.642	47,02	7.863	15,64	7.527	14,97	4.521	8,99	1.668	3,32	5.061	10,21	50.282	-8,99	
2019	15.196	33,61	7.736	17,11	9.585	21,2	5.678	12,56	1.756	3,88	5.260	11,63	45.211	-10,08	
2020	16.166	33,59	5.321	11,06	11.548	24,00	5.573	11,58	1.358	2,82	8.159	16,95	48.126	6,45	

Kaynak: EPDK

Tablo incelendiğinde 2010 yılında Rusya ile yapılan ithalat ikinci sırada, İran ilk sırada ve Azerbaycan üçüncü sırada iken, 2020 yılına gelindiğinde ilk sırada Rusya, ikinci sırada Azerbaycan olmaktadır. İran ise bu ülkeleri takip eden üçüncü doğalgaz ithalatçısı olan ülkedir. 2020 yılında Türkiye'nin gaz ithalatının %33'ü Rusya'dan sağlanırken, onu %24 ile Azerbaycan ve %11 ile İran takip etmiştir. 2000'li yılların başında Türkiye arz kesinti riskini indirmek ve gaz tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek istemiştir. Özellikle bu dönemde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için İran, Azerbaycan, Katar'dan doğalgaz ithal etmeye başladı. İran ile olan doğalgaz ithalatı herhangi bir kesintiye uğramamış ve günümüze kadar devam etmiş ve 2019 yılında 7,7 bcm doğalgaz ithal edilmiştir (EİA, 2021:138). Tablo x 'de yapılan bu ithalatların hangi şirketler aracılığıyla gerçekleştiği gösterilmektedir.

Tablo 3.4. 2020 Yılı Şirketler Bazında Doğal Gaz İthalatı (Milyon Sm³)

Şirket Unvanı	Toplam Miktar	Yüzde (%)
BOTAŞ (BORU HATLARI İLE PETROL TAŞIMA ANONİM ŞİRKETİ)	43.717,45	90,84
BOSPHORUS GAZ CORPORATION ANONİM ŞİRKETİ	2.289,38	4,76
AKFEL GAZ SANAYİ VE TİCARET ANONİM ŞİRKETİ	1.411,62	2,93
EGE GAZ ANONİM ŞİRKETİ	265,78	0,55
SHELL ENERJİ ANONİM ŞİRKETİ	213,16	0,44
KİBAR ENERJİ ANONİM ŞİRKETİ	128,14	0,27
AVRASYA GAZ ANONİM ŞİRKETİ	99,27	0,21
ENGİE ENERJİ TİCARET VE PAZARLAMA ANONİM ŞİRKETİ	0,71	0,0015
Genel Toplam	48.125,51	100,00

Kaynak: EPDK,2020

Tablo 3.4'e bakıldığında, doğalgaz tedariki yapan şirketlerden %1 'in altında olan 3 petrol şirketi oldukça önemlidir. BOTAŞ, BOSPHORUS, AKFEL şirketleri Türkiye'ye güvenli ve süreklilik arz eden doğalgaz temini için önemli ilk üç şirkettir. Ancak BOTAŞ'ın genel olarak %90 oranında doğalgaz tedarik eden şirket olması, alım- satım işlerinde birden çok özel sektörle yapılan pazarlık açısından önemlidir. Yapılan pazarlıklarda tek bir kamusal şirketin olması, Türkiye'nin doğalgaz tedariki açısından avantajlı olmamızı sağlamaktadır.

Türkiye enerji politikası, enerji ihtiyacının tedarikinde yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılması, enerji verimliliğini arttıracak hamlelerin gerçekleştirilmesi, enerji temininin sağlandığı ülkelerin çeşitlendirilmesi ve güzergâhların güvenliğinin sağlanmasına ek olarak, Avrupa enerji güvenliğine katılımın sağlanmasına dikkat etmektedir. Avrupa'nın enerji çeşitliliği sağlayabilmesi için, Rusya'dan temin ettiği enerjiye bir alternatif olarak Türkiye'ye Kafkasya ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya gönderilmesi noktasında transit ülke konumu oluşturmuştur (İlter ve Kınık, 2007:189). Bu nedenle ülkemizde birçok boru hattı projesi gelişmekte ve böylece enerji kaynakları çeşitlenmektedir.

Türkçe bilinen adıyla 'Türk Akımı' ve Uluslararası adıyla 'TurkStream', çıkış noktası Rusya olan, Karadeniz'i boydan boya geçen ve Ukrayna'yı teyit geçerek Türkiye'nin Marmara bölgesine ve buradan Bulgaristan'a bağlanarak, başta Güney Avrupa olmak üzere bütün Avrupa'ya enerji sağlayabilecek bir doğal gaz boru hattı projesidir (Aktan,2020). Daha önceden yapılması planlanan "Güney Akım Projesi" nin yerini alan TürkAkım projesi, 10 Ekim 2016 tarihinde imzalanan "Hükümetlerarası Anlaşma" ile resmiyete girmiştir.

Bu anlaşma kapsamında inşaat faaliyetlerinde tahmini olarak 4000 kişinin istihdam edileceği düşünülmektedir. Doğrudan ise ulusal gelirin de 155 milyon dolar civarında olacağı, bununla birlikte hane halkı gelirin de 21 milyon dolar civarında olacağı planlanmıştır. Dolaylı etkilere bakıldığında ise 67 milyon dolar tutarında ek hane halkı geliri, 312 milyon dolar tutarında ek katma değer ve 8.000 kişilik ek istihdam yaratılacağı düşünülmektedir. Bu anlaşma kapsamında zincirleme etkisi ise 12,5 milyon dolar tutarında ek hanehalkı geliri, 79 milyon dolar tutarında ek katma değer ve 1.494 ek istihdam yaratılacağı öngörülmektedir. Buna ek olarak 546 milyon dolarlık ek ulusal gelir elde edilmesi planlanmaktadır (Ülgen ve Çelikpala,2017).

Türkiye'nin Avrupa'nın enerji arz güvenliğine yıllardır sağladığı katkı 2020 yılında yeni gelişmelerle birlikte bir üst seviyeye geçmiştir. Avrupa'nın 4. doğal gaz arteri olan Güney Gaz Koridoru 2020 sonunda tamamlanan Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) sayesinde Türkiye'nin konumu daha önemli hale gelmiştir. Güney Gaz Koridoru'nun belkemiği Türkiye'den geçen ise Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP)'dır.

TANAP'ın 2026 yılında hedeflediği yıllık 31 milyar metreküpe (bcm) ulaşması beklenmektedir (MFA).

Ortadoğu ve Hazar doğalgaz rezervlerini Avrupa pazarlarına bağlamayı öngören ve Türkiye üzerinden, Macaristan, Romanya, Bulgaristan ve Avusturya'ya ulaşacak doğalgaz boru hattı projesine Nabucco Projesi denilmektedir. Bu projeye göre Avrupa'nın ihtiyacı olan doğalgazını karşılamak amacıyla Avusturya'nın doğalgaz dağıtım noktası olması için kurulmaktadır. Bu hat, 3300 km olmakta ve tahmini olarak yıllık 25,5-31 milyar m³ olması planlanmaktadır. Bu plan ile Avusturya'da Nabucco International GmbH şirketi 2005 yılında kurulmasında Türkiye'den BOTAŞ, Romanya'dan TRANSGAZ, Avusturya'dan OMVERDGAZ, Macaristan'dan MOL, Bulgaristan'dan BULGARGAZ, şirketlerinin katılımı ile gerçekleşmiştir. Ayrıca bu 5'li şirketlere ek olarak 2008 yılında Alman RWE MIDSTREAM GmbH şirketi de katılmıştır. Bu proje ilk olarak, 2013 yılında 8 milyar m³'lük kısmı ile açılacaktır (Engin, 2010:238).

Mart 2001'de imzalanan Türkiye-Azerbaycan Hükümetler arası Anlaşması çerçevesinde faaliyete geçen, Azerbaycan'ının Güney Hazar Denizi kısmında yer alan, Şahdeniz'de üretilecek doğalgazın Türkiye'ye arzını amaçlayan Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı faaliyete geçmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC), Azerbaycan ve Gürcistan topraklarında aynı koridoru kullanmaktadır. ve 4 Temmuz 2007 tarihi itibarıyla boru hattı üzerinden gaz akışına izin verilen ve yaklaşık 980 km uzunluğunda olması planlanan BTE hattının inşasına, 16 Ekim 2004 tarihinde başlanmıştır. BTE'nin Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki (Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı) Şahdeniz sahasının ikinci seviye üretimine aynı şekilde kapasitesinin artırılması planı kapsamında çalışmalara 2015 yılı içerisinde başlanılmakta, Haziran 2018'de TANAP sistemine ilk gaz akışı verilmektedir. Türkiye'deki tüketicilere ve TANAP üzerinden Avrupa'daki tüketicilere hâlihazırda BTE üzerinden BOTAŞ iletim sistemine ve TANAP sistemine verilen doğalgaz ulaştırılmaktadır (ETKB).

15 Aralık 1997 tarihinde BOTAŞ ve Gazexport arasında imzalanan 25 yıllık Doğal Gaz Alım- Satım Anlaşması kapsamında, doğalgaz Rusya Federasyonu'ndan Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ulaşmaktadır. Yıllık olarak 16 milyar m³ doğal gaz anlaşmaya göre

Türkiye'ye arz edilmektedir. Buna göre Mavi Akım Gaz Boru Hattı üç maddeden oluşmaktadır.

- Rusya topraklarında bulunan, İzobilnoye-Djubga arasında 56” çapında 308 km ve 48” çapında 62 km olmak üzere toplam 370 km uzunluğunda Boru Hattı Sistemi,
- Karadeniz geçişinde, Djubga-Samsun kısmında her biri yaklaşık olarak 390 km uzunluğunda ve 24” çapında paralel iki hat,
- Türkiye topraklarında, Samsun-Ankara arasında 48” çapında ve 501 km uzunluğunda Boru Hattı Sistemidir (ETKB).

Rusya ile ilk imzalanan anlaşmaya göre temin edilen gaz karşılığının yüzde 70'lik kısmını ülkede mal ve hizmetleri ile karşılanmasına karar verilmiştir. Anlaşmanın onaylandığı dönemde gazın karşılığı olarak geleneksel Türk malları yerine, sanayi mallarının ihraç edilmesine karar verilmiştir. Rusya ve ülkemiz arasında Karma Ekonomik Komisyonu (KEK) 1986 yılında imzalanmış ve gaz bedellerinin miktarının ülkemiz müteahhitlik firmalarının yapmış oldukları projelerin finansmanında Rusya'da kullanılması yer almıştır. Anlaşma sonrasında yapılan ilk doğal gaz yaklaşık olarak 2 milyar dolar olmuş ve bunun karşılığında belirli mallar içinden 271 milyon dolar ihracat yapılmış, müteahhitlik hizmetleri ise 609 milyon olmuştur (Bakırcı ve diğerleri, 2018:616).

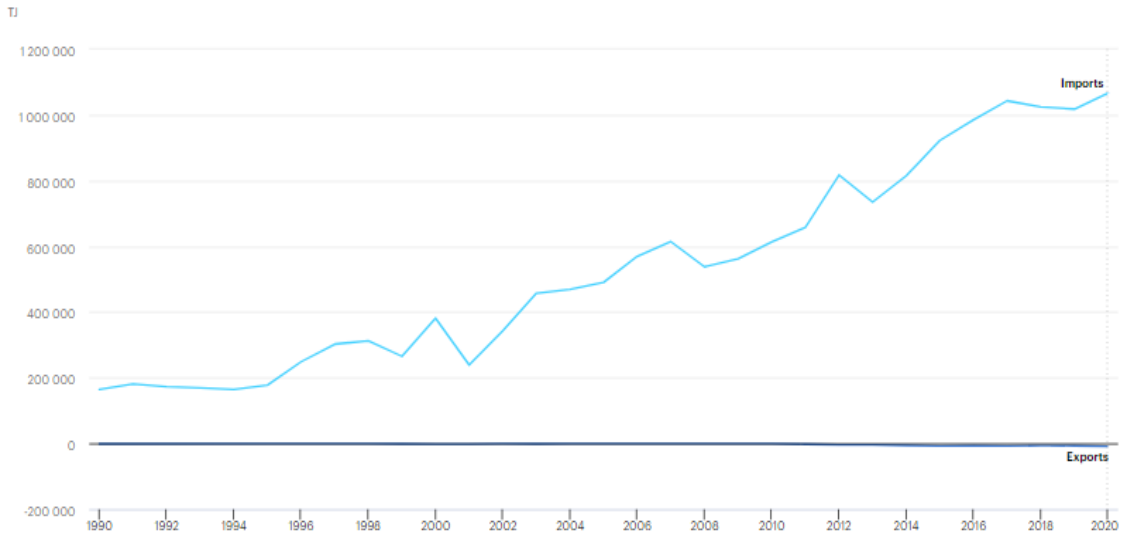
3.1.3. Kömür

Türkiye jeolojik yapısı nedeniyle petrol, doğalgaz ve kömür açısından yoksul bir ülkedir. Bu nedenle enerji kaynakları bakımından dışarıya bağımlı bir yapıdadır. Türkiye enerji bakımından ele alınan üç önemli kaynağın 1980 sonrasında durumu incelendiğinde, doğalgazın yıllar içindeki payı arttığı görülmektedir. Aynı zamanda petrolün durumunda ise azalma görülmüştür ve son olarak kömür ise yıllar itibariyle kullanımında değişiklik olmadığı görülmektedir. Bu da göstermektedir ki, kömür Türkiye için önemli bir enerji kaynağı olmakta ve önemini yıllar geçse de yitirmektedir (Kavaz, 2019:18).

1984-2004 yılları kömür araması açısından durağan bir dönem olarak geçmiştir. MTA tarafından 2005'te başlatılan yoğun kömür arama çalışmaları sonucunda 2019 yılı sonu itibari ile toplam 3.158.420 metre sondaj yapılarak; 5 adedi büyük rezervli

(Karapınar-Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Afyon-Dinar, Tekirdağ-Malkara, İstanbul-Silivri) olmak üzere 24 adet yeni kömür sahası keşfedilmiştir. Ayrıca 3 sahada ise rezerv artışı sağlanmıştır. Bu kapsamda, 2005-2019 yılları arasında yapılan çalışmalar sonucunda 10.82 milyar ton kömür üretimi arttırılmıştır (MTA). Ancak her ne kadar üretimde yeni rezervler keşfedilse de, yeterli düzeyde değildir ve ithalatımız her geçen gün artmaktadır. Bu durum Şekil 3.7’de görülmektedir.

Şekil 3.7. Türkiye’nin 1990-2020 Yılları Arasında Kömür İthalat ve İhracatı

Kaynak: EİA 2020

Türkiye, dünyada artan enerji talebi çerçevesinde jeolojik açıdan dünyada bulunan kanıtlanmış doğalgaz ve petrolün %70’inin bulunduğu bir coğrafya da yaşamaktadır. Ülkemizde yeterli derecede enerji kaynakları bulunmasa da, batı ülkelerinin enerji arz ve talebi için transit ülke olma kapasitesine sahiptir. Bu nedenle Türkiye istikrarlı bir ülke olarak enerji kaynakları ve enerji talebi karşısında, yeni enerji kaynaklarının pazarlara açılması ve taşınması konusunda önemli bir görevi üstlenmektedir. Türkiye açısından giderek artan enerji ihtiyacı nedeniyle, bu konum kendisi açısından çok önemli olmaktadır. Çünkü Türkiye pazarlara açılacak olan enerji kaynaklarından kendisi de faydalanacaktır. Türkiye, enerji konusunda önemli bir işlev görürken küresel ekonomi-politik içinde de ABD, Rusya, AB ve komşu ülkeleri arasındaki dengeleri de ihmal etmemelidir (İnan,2008:208).

SONUÇ

Ülkelerin gelişmesi ve büyümesi için gerekli olan doğal kaynaklar her geçen gün doğada azalmakta ve ülkelerin ihtiyaçları giderek artmaktadır. Bu nedenle kısıtlı olan ve ihtiyacımızın her geçen gün arttığı doğal kaynaklar iktisadi olarak incelenmelidir. Bu bağlamda yapılan çalışmada geçmişten günümüze kadar geçen sürede doğal kaynakların durumu ve ülkelerin izledikleri politikalar değerlendirilmiştir. Çalışmada bulunan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Dış ticaretin dünyada yaygınlaşmaya başlamasının ardından gündeme gelen dış ticaret teorilerini, orta çağın sonu sanayi devriminin başında ortaya çıkan Merkantilizme kadar dayanmaktadır. Merkantilistlerin dış ticarete korumacı politikalarından sonraki dönemde, yerini Fizyokratlara bırakmıştır. Fizyokratlar ise serbest ticareti savunmuş ve günümüze kadar geçen süreçte ülkeler arasındaki ticareti açıklamak amacıyla pek çok dış ticaret teorisi ortaya atılmıştır.

Doğal kaynaklar, tarihin her evresinde dünya ülkeleri için önemli bir yere sahip olmuşlardır. Doğal kaynakların bazı ülkelerde oldukça bol bir şekilde bulunduğu görülürken, diğerlerinde nispeten çok az olduğu ya da hiç bulunmadığı görülmektedir. Bu durum, doğal kaynak ticaretinin yapılmasını zorunlu hale getirmektedir. Çünkü doğal kaynaklar, birçok malın üretiminde hammadde olarak kullanılmaktadırlar. Ayrıca bu kaynakları kullanarak birçok ülke nihai mal talebini de karşılamaktadır. Bu nedenle doğal kaynaklar dış ticarete önemli bir yere sahip olurken, fiyatların oynak olması da dikkat çekmektedir.

Kaynak merkantilizmi doğal kaynak bakımından fakir olan ülkelerin, doğal kaynak açısından zengin olan ülkelere, yerli enerji şirketleri aracılığıyla petrol arama çalışması yapmasıdır. Yapılan bu çalışma sonucunda her iki ülkenin de karlı çıkacağı anlaşmalar sağlanmakta ve bir ülke hammadde ihtiyacını karşılarken diğer ülke de yol, altyapı, nihai ürün ve sanayide eksiklerini tamamlamaktadır. Böylece çalışmada Çin, Hindistan ve Japonya incelenmiştir.

Çin ülkesinde her ne kadar petrol ve doğalgaz üretimi gerçekleştirirse de yeterli düzeyde olmamış ve denizaşırı ülkelere petrol ithal etmiştir. Bunun karşılığında yapılan anlaşmalar çerçevesinde yatırımlar sağlamıştır. Hindistan'da aynı şekilde doğal

kaynak bakımından yetersiz olmakta ve ülkelerden petrol karşılığında gerek yatırım gerekse tarım ürünleri ile karşılık vermiştir. Japonya ise ülkesinde rezerv miktarı oldukça düşük olduğu için diğer ülkelere nispeten doğal kaynağa ihtiyacı daha fazla olmaktadır. Ülkelerle yaptığı anlaşmalar sonucunda ise nihai ürün satışı gerçekleştirmektedir.

Doğal kaynak milliyetçiliği ise ülkelerin kendi doğal kaynaklar üzerindeki kontrolünü arttırmayı ve yabancı kaynaklar tarafından istismar edilen geliri maksimize etmeyi amaçlayan, daha çok kaynak bakımından zengin olan ülkelerin uyguladıkları politikalarıdır. Bu bağlamda Çin, Hindistan ve Japonya hükümetleri kendi ülkelerinde bulunan doğal kaynakları millileştirme yoluna gitmiş, ancak bununla yetinmeyip çevresinde bulunan ülkelerin doğal kaynak rezervlerine de sahip olmaya çalışmışlardır. Kaynak liberalizmi ise doğal kaynakların tek bir elden yürütülmesi gerektiği ve bunun çokuluslu şirketler tarafından yapılması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda ABD ve AB ülkeleri gibi hem kendi çıkarları için hem de kaynak liberalizmini savunan ülke ve örgütler yıllar boyunca çalışmalar yapmıştır.

Türkiye ekonomisi 1980 yılı sonrasında, dünyada küreselleşmenin hız kazandığı ve özellikle ekonomik küreselleşmenin etkilerinin çokça hissedildiği süreçte, Türkiye'nin jeopolitik konumunun da etkisiyle köklü yapısal bir dönem içine girmiştir. Bu dönemde, korumacı ve ithal ikameci ekonomik yapı hakimken, artık bu dönemden sonra yerini dış ticarete serbestleşme ve serbest pazar, ihracat teşviklerine dayanan bir yapıya bırakmıştır. Bunun sonucunda da hammaddeye olan ihtiyaç daha da artmış ve Türkiye artık doğal kaynak arayışı içine girmiştir.

Petrol doğalgaz ve kömür açısından ülkemizde yeterli düzeyde doğal kaynak bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'nin jeostratejik konumu gereğince doğalgaz ve petrol zengini ülkelere komşu olması bir avantaj olmaktadır. Böylece geçmişten günümüze bakıldığında, ülkemizde birçok boru hattı bulunmakta ve petrol ve doğalgaz zengini olan ülkelerden, ihtiyacı bulunan ülkelere ticaret yapılmaktadır. Bu ticaretten de Türkiye üstüne düşen görevi yapmakla yetinmeyip mevcut durumdan yararlanmaktadır.

Türkiye de son yıllarda yükselen enerji maliyetlerinden dolayı dışa olan enerji bağımlılığını azaltmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük yatırımlar yapmaktadır. Ülkemizin yenilenebilir enerji kaynaklarındaki çeşitliliği buna teşvik etmektedir. Ülkenin doğusundaki büyük hidroelektrik potansiyeli batı Anadolu da sıcak

su ile jeotermal enerji potansiyeli ülkemizin güneyinde güneş enerjisi potansiyeli kıyı ege bölgesinde rüzgar enerjisi potansiyeli ile yatırımları bu yönde arttırmakta ve bu alandaki üretimi ile ülkenin enerjide dışa bağımlılığını azaltmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akça, E. E., Bal, H., & Demiral, M. (2015). "Doğal Kaynak Zenginliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Yönetişim Göstergelerinin Aracılık Etkisi: MENA ve Hazar Ülkelerinden Ampirik Bulgular". *Ege Akademik Bakış*. 15(3). 301-312.
- Akiş, F.A. (2021). "Türkiye'de Petrol: Gerçekler, Söylemler ve Şehir Efsaneleri" <https://medyascope.tv/2021/06/16/turkiyede-petrol-gercekler-soylemler-ve-sehir-efsaneleri/#:~:text=T%C3%BCrkiye%2C%202020%20y%C4%B1%20C4%B1nda%203%2C1,ise%20yakla%2050%20milyon%20ton> (Erişim:04.03.2022)
- Akpınar, E. ve Başbüyük, A. (2011). "Jeopolitik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz". *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 6(3). 119-136.
- Aktan, M. (2021). "Kömür Gazlaştırmanın Türkiye Açısından Stratejik Önemi". *Yer Altı Kaynakları Dergisi*. 2. 85-106.
- Aktan, S. (2020). "Türk Akımı doğal gaz boru hattı Türkiye, Rusya ve bölge için ne anlam taşıyor?". <https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor> (Erişim: 03.03.2022)
- Alagöz, E. A. (2016). "Çin'in Enerji Güvenliğinin İran ile İlişkilerine Etkisi". *Turkish Yearbook of International Relations*, 47. 58-78.
- Alagöz, Y. ve Yapar, S. (2007). "Görünmez Engeller: Serbest Ticarete Bir Engel mi?". *Akademik Bakış*. 11. 1-11.
- Altuğ, N. ve Demirtaş, I. (2021). "Sınıraşan Ham Petrol Boru Hattı Yatırımları ve Teorik İncelemesi: BTC ve Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hatları Örneği". *Journal of Emerging Economies and Policy*. 6(2). 247-261.
- Arabnews, (2019). "High-Level Investment Forum Aims To Further Boost Business Between Saudi Arabia And Japan". <https://www.arabnews.com/node/1512296/saudi-arabia> (Erişim: 29.07.2021)
- Arslan, K. (2014). "Dış Ticaret İşlemleri". Detay Yayıncılık. Ankara.

- Bakırcı, F., Karabacak, E. ve Sarıgül C. (2018). “Enerji Lojistiğinde Boru Hattı Taşımacılığı: Türkiye İçin Bir Değerlendirme”. IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress. 612-620.
- Baknalı, E.(2020). “Dünyada Kömürün Yakın Geçmişi, Bugünü ve Geleceği”. <https://www.iklimhaber.org/dunyada-komurun-yakin-gecmisi-bugunu-ve-gelecegi/> (Erişim:12.10.2021).
- Başol K., M. Durman ve MY Çelik (2005). “Kalkınma İmkânı Lokomotivi; Doğal Kaynaklar”. Muğla Üniversitesi SBE Dergisi. 14. 61-71.
- Bayraç, H. N. (2009). “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10(1). 115-142.
- Bayraç, H. N. (2010). “Küresel Enerji Politikaları Ve Türkiye: Petrol Ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 10(1). 115-142.
- Bayraç, H.N.(2018). “Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar”. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. 13(3). 13-36.
- Bayraktutan, Y. (2003). “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorisi”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 4(2). 175-186.
- Baysoy, E. (2009). “Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”. Güvenlik Stratejileri Dergisi. 5 (10). 59-81.
- BBC, (2012). “India's ONGC to pay \$5bn for Conoco's Kashagan stake”. <https://www.bbc.com/news/world-asia-20251682> (Erişim:20.12.2021)
- Berksoy, T. (1998). “Kalkınma Stratejileri ve İthal İkamesi”. H.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi. Dergisi. 3(1-2).
- Binzat, G.(2014). “Yükselen Süper Güç Çin’in Enerji İhtiyacı ve Çinli Petrol Firmalarının Yurtdışı Yatırımları”. <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/yukselen-super-guc-cinin-enerji-ihciyaci-ve-cinli-petrol-firmalarinin-yurtdisi-yatirimlari> (Erişim:15.10.2021)

- Booth, I. (2012). "Russia's Natural Resources: A Mixed Blessing". <https://imrussia.org/en/economy/255-russian-oil-blessing-or-curse> (Erişim:10.03.2022).
- Bozdağlıoğlu, Y. ve ınar, . (2004). "Liberalizmden Neoliberalizme G Olgusu ve Sistemik Bağımlılık". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 1(4). 59-79.
- BP, (2017). "BP Statistical Review of World Energy June 2017". <https://www.connaisancesenergies.org/sites/default/files/pdf-actualites/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf> (Erişim: 10.08.2021)
- Britannica, (2021). "Japonya". <https://www.britannica.com/place/Japan> (Erişim: 12.06.2021)
- Bulum, A., Ersz, F. ve Ersz, T. (2013). "Dünya Ticaret rgt (WTO) yesi lkelerin Uluslararası Ticaret Hacimleri zerine Bir alışma". *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*. 2(2). 53-165.
- Businesstoday, (2021). "India Continues To Widen İts Global Supplier Base To Ensure Oil Security". <https://www.businesstoday.in/latest/economy/story/india-continues-to-widen-its-global-supplier-base-to-ensure-oil-security-314595-2021-12-06> (Erişim: 21.07.2021)
- Canbeyli, A. ve Okkaoglu, C. G. (2021). "Uluslararası Ticaret Hukuku Temelinde Ticaret Politikası Savunma Araçlarına Genel Bir Bakış" Baseak CORE Papers. (5).
- akırca, ř.Y. (2018). "Uluslararası Gn Dış Ticaret zerine Etkisi: Türkiye İçin Ampirik Bir Analiz". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. Afyonkarahisar.
- akıroğlu, İ.İ. (2014). "Yükselen G Hindistan'ın Dış Politikası". <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/asya-pasifik-arastirmalari-merkezi/yukselen-guc-hindistanin-dis-politikasi> (Erişim: 24.04.2021).
- alik, . (2011). Çin Ekonomisi (Mao ve Mao Sonrası Dönem). *Liberal Düşünce Dergisi*, (64), 185-206.
- elik, K. (2009). "Uluslararası İktisat". Akasya Kitapevi. (4. Baskı). İstanbul.

- Çelikpala, M. ve Ülgen, S.(2017). “TürkAkım: Türkiye Ekonomisine ve Enerji Güvenliğine Etkileri”, [https://edam.org.tr/turkakim-turkiye-ekonomisine-ve-enerji - guvenligine-etkileri/](https://edam.org.tr/turkakim-turkiye-ekonomisine-ve-enerji-guvenligine-etkileri/) (Erişim: 01.03.2022)
- Dadwal, S.R. ve Sinha, U. K. (2005). ”Equity Oil and India's Energy Security”. https://idsa.in/strategicanalysis/EquityOilandIndiasEnergySecurity_srdadwal%2C%20uksinha_0705 (Erişim: 16.07.2021)
- Delice G. Ve Özdemir K. (2012). “Uluslararası Ekonomik İlişkiler I – II”. Lisans Yayınevi. İstanbul.
- Delice, G. (2012). “Uluslararası ekonomi politik”. (Ed. Kerim Özdemir & Güven Delice). Uluslararası ekonomik ilişkiler içinde, 815-848. İstanbul: Lisans Yayıncılık
- Dinler, Z. (2014). “İktisat”. (Gözden Geçirilmiş 6. Baskı). Ekin Basım Yayım Dağıtım. Bursa
- Doğanay H. ve Altaş, N. T. (2022). “Doğal Kaynaklar”. Pegem Akademi. (11. Baskı). Ankara.
- Dunne, C. V. (2021). “China’s Belt and Road Initiative and US Middle East Policy”. <https://arabcenterdc.org/resource/chinas-belt-and-road-initiative-and-us-middle-east-policy/> (Erişim:15.02.2022)
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, (2007), “Enerji Senaryoları Çalışma Grubu”, Ankara, s.21, 23, 24, 25, 31.
- Eğilmez, M. (2012). Tarife Dışı Engeller. <https://www.mahfiegilmez.com/2012/11/tarife-ds-engeller.html> (Erişim: 10.01.2021).
- EİA, (2018). <https://www.iea.org/countries/china> (Erişim: 20.04.2021)
- EİA, (2020). “Country Analysis Executive Summary: Japan”.
- EİA, (2020). “İndia”. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/IND> (Erişim: 20.07.2021)
- EİA. (2020). <https://www.eia.gov/petroleum/> (Erişim: 02.11.2021)
- EİA, (2021). “Rusya”. <https://www.eia.gov/international/overview/country/RUS> (Erişim: 10.02.2022).

- Ener, M. ve Ahmedov, O. (2007). “Türkiye-Azerbaycan Petrol-Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. 2(2). 117-136.
- Enerdata. (2021). “World Energy & Climate Statistics-Yearbook 2021” <https://yearbook.enerdata.net/> (Erişim:20.01.2022)
- Engin, N. (2010). “Enerji Kaynağı Olarak Doğal Gaz ve Türkiye”. Marmara Coğrafya Dergisi. 0(22). 233-244.
- EPDK, (2021). “Doğal Gaz Piyasası 2020 Yılı Sektör Raporu” . ANKARA.
- EPDK. (2020). <https://www.epdk.gov.tr/> (Erişim:05.03.2022)
- Erentöz, C. ve Ternek, Z. “Doğu Himalaya-Naga Kesidi ve Hindistan Petrol Sahaları”. Türkiye Jeoloji Bülteni. 10(1-2). 90-99.
- Ergin A. (2011). “Oyun Teorisi Çerçevesinde Stratejik Ticaret Politikası”. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Ertekin, M. S. ve Kutlu E. (2000). “1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi”. Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi. 16. (1-2).
- ETB. (2019). “Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı”. <https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol> (Erişim:03.03.2022)
- Gençosmanoğlu, Ö.T.(2014).” Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Engeller ve Kullanım Kısıtları: Türkiye Örneği”. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi.
- Goldman, Marshall I., (2008., Petrostate: Putin, Power and the New Russia, Oxford University Press, New York, 2008.
- Gökalp, F. M. (2000). “Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’de Dış Ticaret Hadleri Trendi ve Dış Ticaret Hadlerindeki Değişmelerin Gelir Etkisi”. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi. 15(1). 49-65.
- Görgün, M.R. ve Adıgüzel S. (2020).” Uluslararası İktisat”. (1. Basım). Nobel Yayınları: Ankara.
- Güç K. (2015). “Liberal Enternasyonalizmin Tarihsel Dönüşüm Süreçleri ve Güncel Krizleri”. Akademik Hassasiyetler. 2(4). 149-176.

- Hindistan Büyükelçiliği <https://www.eoibaghdad.gov.in/page/india-iraq-relations/iran>
(Erişim: 23.12.2019)
- Hughes L.ve Krailing, S. J. (2010). “Understanding resource Nationalism in the 21st century”. Pacific Northwest National Lab.(PNNL). http://www.ensec.org/index.php?option=com_content&view=article&id=253:resource-nationalism-in-the-21st-century&catid=108:energysecuritycontent&Itemid=365 (Erişim:10.07.2021)
- IIAS, (2018). “Relations between Japan and the Middle East”. <https://www.iias.asia/the-newsletter/article/relations-between-japan-middle-east> (Erişim: 02.08.2021)
- ITC. (2020). <https://www.trademap.org/Index.aspx> (Erişim: 02.01.2022)
- İkiz, A.S. (2020). “Doğal kaynaklar ve enerji ekonomisi”. (1. Baskı). Astana Yayınları. Ankara.
- İlter, E. ve Kınık, H. (2017). “Türkiye'nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı”. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. 1(18). 185-200.
- İnan, Ş. (2008). “Jeoekonomi ve Türkiye'nin jeoeconomisi”. Yayınlanmamış doktora tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Malatya.
- India Brand Equity Foundation (İBEF), (2020). “Oil & Gas Industry in India”. <https://www.ibef.org/industry/oil-gas-india> (Erişim: 10.05.2021)
- Investindia, (2021). “World’s Fastest-Growing Energy Market“. <https://www.investindia.gov.in/sector/oil-gas#:~:text=Top%20three%20companies%20%E2%80%93%20IOC%2C%20Bharat,create%20a%20national%20gas%20grid.> (Erişim: 10.05.2021)
- İSPRL, (2021). “Indian Strategic Petroleum Reserves Limited”. <https://www.isprlindia.com/aboutus.asp> (Erişim: 20.07.2021)
- İZMİR TİCARET ODASI (2017). “Avrupa Birliği Serbest Ticaret Anlaşmaları”. <http://www.izto.org.tr/portals/0/pusuladergisi/2013/10pusulaabticaret.pdf>. (Erişim Tarihi: 10.02.2021)
- Jiang, J. ve Sinton, J. (2011). “Overseas Investments By Chinese National Oil Companies: Assessing The Drivers And Impacts”. İEA.

- Kalyoncu, H., & Amanov, S. (2010). "Orta Asya Enerji Kaynakları Ve Enerji Bağlamında Abd'nin Orta Asya Politikası". Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 38-71.
- Kantörün, Ü. (2010). "Bölgesel Enerji Politikaları ve Tükiye". Bilge Strateji. 2(3). 87-114.
- Karaca, Nil. (2003). "GATT'tan Dünya Ticaret Örgütü'ne". Maliye Dergisi. 144. 84-99.
- Karaduman, N. ve Yıldız Z. (2002). "Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Sermayeye Katkıları". Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi. 7(1). 133-152.
- Karakurt , İ., Aydın , G., ve Amiri , M. (2020). BRICS-T Ülkelerinin kömür tüketimlerinin çoklu regresyon analizi ile tahmin. Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi, 5(1), 32-45.
- Kavaz, İ. (2019). "Analiz: Yerli ve Milli Enerji Politikaları Ekseninde Kömür". <https://www.setav.org/analiz-yerli-ve-milli-enerji-politikalari-ekseninde-komur/> (Erişim: 03.03.2022)
- Kavaz, İ. (2019). "Yerli ve Milli Enerji Politikaları Ekseninde Kömür". 265. SETA.
- Kaya, İ.S. (2012). Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği. TBB Dergisi, 0(102). 269-288.
- Kaymakçı, O., Avcı, N. ve Şen, Recep. (2007). "Uluslararası Ticarete Giriş". Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Keşap, D. ve Sandalcılar, A.R. (2021). "Dış Ticarete Serbestleştirici ve Korumacı Politikaların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Panel Veri Analizi". Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi. 23(2). 257-287.
- Khan, S.A. (2021). "China's Increasing Influence in the Middle East". <https://www.e-ir.info/2022/05/10/interview-pallavi-raghavan/> (Erişim: 15.07.2021)
- Kocağ, E. K. ve Bakan, S. (2013), "Avrupa Birliği'ne Üyeliğin Maastricht Kriterleri Çerçevesinde Ekonomik İstikrar Açısından Değerlendirilmesi". International Journal of Social Science. 6(1). 941-966.

- Konak, A. (2019). "Ticari Liberalizasyon Kapsamında Yoksullaştırıcı Büyüme Hipotezi Şekersullaştırıcı?: Türkiye Örneği". Sakarya İktisat Dergisi. 8(1). 34-55.
- Kuşat, N. (2015). "Ekonomik Kalkınmanın Sürdürülebilirliğinde Liberal Dış Ticaret: 1980 Sonrası Türkiye Örneği". Gaziantep University Journal of Social Sciences. 14(1). 39-64.
- Küçükşahin, A. (2006). "Türkiye'nin enerji stratejisi ne olmalıdır?". T.C. İstanbul: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Lassourd, T. (2016). "A Nationalization Misstep in Venezuela?".). <https://resourcegovernance.org/blog/nationalization-misstep-venezuela> (Erişim:12.03.2022).
- Looney, B. (2020). "Statistical Review Of World Energy". 69. 66.
- Looney, B. (2020). Statistical review of world energy, 2020|. Bp, 69, 66.
- Looney, B. (2021). "Statistical Review Of World Energy". 70.
- Mabro, R. (2007). "Oil Nationalism, the Oil Industry and Energy Security Concerns (ARI)". <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/oil-nationalism-the-oil-industry-and-energy-security-concerns-ari/> (Erişim: 04.07.2021)
- Masca, M. (2000). "Uluslararası Ticarete Liberalleşme ve Türkiye". Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. Afyonkarahisar.
- Meti, (2020). "Japan's New International Resource Strategy to Enhance The Foundation of a Stable Supply of Oil". https://www.enecho.meti.go.jp/en/category/special/article/detail_160.html (Erişim: 30.06.2021)
- MFA. (2020). "Türkiye'nin Uluslararası Enerji Stratejisi". https://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-enerji-stratejisi.tr.mfa (Erişim: 01.03.2022)
- Mofa, (2021). "Japan's Economic Cooperation in the Middle East". https://www.mofa.go.jp/region/middle_e/relation/coop.html (Erişim: 02.08.2021)
- Monaldi, F. J. (2014). "Is resource nationalism fading in Latin America? The case of the oil industry". Issue Brief.
- Narin, M. (2008). "Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri". İcanas, 38, 10-15.

- Nippon, (2019). "Japan Still Reliant on Middle Eastern Oil". <https://www.nippon.com/en/japan-data/h00482/japan-still-reliant-on-middle-eastern-oil.html> (Erişim: 14.06.2021)
- Orhan, A., Genç, S.Y. ve Karadeniz, E. (2018). "Dünya Doğal Kaynak Dağılımının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Kömür, Petrol Ve Doğal Gaz Üzerinden Bir Değerlendirme". Uluslararası Enerji Ekonomi ve Güvenlik Kongresi.
- Özdemir, S. (2006). "Samsun-Ceyhan'a 1.5 milyar dolar hazır, iki yılda biter" <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/samsun-ceyhan-a-1-5-milyar-dolar-hazir-iki-yilda-biter-4414199> (Erişim:03.03:2022)
- Özdemir, Ü., Yiğit, G.K. ve Oral, M. (2016). "Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi". Doğu Coğrafya Dergisi. 20(35). 149-174.
- Öztürk, N. (2003). "Dış ticarete yeni tesisler. Öneri Dergisi". 5(19). 109-126.
- Öztürkler, H. (2009). "Ortadoğu Ülkelerinin Enerji Kaynaklarının Öneminin Ekonomi-Politik Bir Değerlendirmesi". Ortadoğu Analiz Dergisi. 1(7-8). 74-79.
- Pamir, N. (2005). "Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler". TMMOB Enerji Kurultayı. Ankara.
- Pamir, N. (2007). "Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye". 6. Enerji Sempozyumu. Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye Gerçeği. Ankara.
- Parılı, H.(2013). "Uluslararası Ticarete Korumacılık Ve 2008 Krizi". Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi. 48(2). 90-123.
- Petform. (2020). "Türkiye'de Petrol Üretimi" <https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/turkiyede-petrol-uretimi/> (Erişim:02.03 .2022)
- Qi Q. ve Gallagher, K. S. (2021). "Chinese Overseas Investment Policy: Implications For Climate Change". Global Policy. 12(3). 260-272.
- Ruta, M. ve Venables, A. J. (2012). "International Trade In Natural Resources: Practice And Policy". Annu. Rev. Resour. Econ. 4(1). 331-352.

- Saçık Y. S. (2009). “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 11(16). 162-171.
- Saçık, Y. S. (2009a). “Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Teorik Açıdan Bir İnceleme”. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. 11(16). 162-171.
- Sailımu, S. (2014). “Rusya Federasyonu enerji politikası (1990-2013) ve Çin-Rusya enerji ilişkisine etkisi “.Sakarya Üniversitesi. Yüksek lisans tezi. Sakarya.
- Sekin, S. (1998). “Türkiye’de Petrol”. Marmara Coğrafya Dergisi. (2). 122-127.
- Sevim, C. (2010). “Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 6(11), 53–72.
- Seyidoğlu, H. (2001). “Uluslararası İktisat - Teori Politika ve Uygulama”. Güzem Yayınları. (Geliştirilmiş 14.Baskı). İstanbul.
- Smith, E. (2021). “Protectionism around natural resources is surging, and could spell danger for commodities.” <https://www.cnbc.com/2021/03/05/nationalism-on-natural-resources-is-surgin-miners-could-suffer.html> (Erişim:07.07.2021)
- Statista, (2021). <https://www.statista.com/statistics/264112/nuclear-share-of-electricity-generation-in-japan/> (Erişim: 23.07.2021)
- Şahin K, (2006) Rusya Federasyonu Enerji Sektörünün Yapısı, Sektörde Yaşanan Gelişmeler Ve Rusya Federasyonu’nun G-8 Başkanlığı Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi , Sayı : XX)
- Şahin, S.(2019). “Küresel Enerji Politikalarının Kıskacında Ortadoğu”. (1. Baskı). Ankara.
- Şerifli, M. (2016). “Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 13. 1-8.
- Şimşek, O. (2019). “Çin’in Merkantilist Enerji Politikaları ve Latin Amerika’daki Yansımaları”. 11(20). 106-115

- Takım, A. (2015). “Uluslararası Ticarete Giriş Kavram, Teori, Politika ve Uygulama”. Ekin Basım Yayım Dağıtım. Bursa.
- TBMM. (2010). “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Irak Cumhuriyeti Hükümeti Arasındaki 27 Ağustos 1973 Tarihli Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması ve Sonrasındaki İlgili Anlaşmalar, Protokoller, Toplantı Tutanakları ile Eklerinin Tadiline İlişkin Değişiklik Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Dışişleri Komisyonu Raporu”. (1/988).
- TC. Ticaret Bakanlığı. (2020). <https://ticaret.gov.tr/istatistikler/dis-ticaret-istatistikleri> (Erişim:02.03.2022)
- The Economic Times, (2021). “Indian Oil Companies’ Output From Foreign Assets Up”. <https://economictimes.indiatimes.com/industry/energy/oil-gas/indian-oil-companies-output-from-foreign-assets-up/articleshow/70033707.cms?from=mdr> (Erişim:13.05.2021)
- The World Bank. (2020). <https://data.worldbank.org/> (Erişim:02.10.2021)
- The Diplomat, (2019). “Rethinking Japan’s Energy Security 8 Years After Fukushima”. <https://thediplomat.com/2019/03/rethinking-japans-energy-security-8-years-after-fukushima/> (Erişim: 02.08.2021)
- Tomanbay, M. (2014). “Uluslararası Ticaret ve Finansmanı”. Gazi Kitabevi. Ankara.
- Topuz, H. ve Çoşkun, A. E. (2018). “Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi: Türkiye, Kolombiya ve Güney Kore Üçlüsünün Sektörel Bazda Uygulamalı Bir Analizi”. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (10)25. 672-685.
- TPAO. (2020). “Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”. <https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf> (Erişim: 01.03.2022)
- TPAO. (2020). “Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu”. <https://www.tpao.gov.tr/file/2106/2020-petrol-ve-dogal-gaz-sektor-raporu-47460b743c70c609.pdf> (Erişim:03.03.2022)
- Tradingeconomocs. (2020). <https://tradingeconomics.com/> (Erişim:02.11.2021)

- Tüyen, Z. (2015). “Türkiye’de Dış Ticaret Politika ve Uygulamaları”. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- UN Comtrade Database. (2020). <https://comtrade.un.org/> (Erişim: 02.01.2022)
- Ünsal, E. M. (2005). “Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadi”. İmaj Yayınevi. (İlk Baskı). Ankara.
- Üzümcü A. ve Dikkaya, M. (2016). “Uluslararası Ticaret ve Finans” Savaş Yayınevi. (1. Baskı). Ankara.
- Üzümcü A. ve Dikkaya, M. (2017). “Uluslararası Ticaret ve Finans” Savaş Yayınevi. (2. Baskı). Ankara.
- Varol Sevim, Tuğçe, (2014) “Rus Dış Enerji Politikası ve Yeni Hedef Kuzey Doğu Asya”, Uluslararası İlişkiler, Cilt 11, Sayı 41, s. 87-108.
- Ward, H. (2009). “Resource Nationalism And Sustainable Development: a Primer and Key Issues”. International Institute for Environmental Development, 1-58.
- Wikipedia, (2016). <https://tr.wikipedia.org/wiki/Hindistan> (Erişim:21.04.2021)
- Wikipedia, (2019). “Japonya”. <https://en.wikipedia.org/wiki/Japan> (Erişim: 13.05.2021)
- Wikipedia. (2021). https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27de_petrol (Erişim:01.03.2022)
- Wilson, D. J. (2011). ”Resource Nationalism or Resource Liberalism? Explaining Australia's Approach To Chinese Investment In Its Minerals Sector” Australian Journal of International Affairs 65(3). 283-304
- World Trade Report. (2010). “World Trade Report 2010 Trade in Natural Resources” (Erişim: 10.10.2021)
- Yaşa, A. G. ve Yılmaz, M. (2022). “Doğu Akdeniz’de Bulunan Doğalgaz Rezervlerinin Bölgesel Enerji Politikalarına Ve Rekabete Etkisi”. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 32 (1), 1-17
- Yıldıran, M. (2010). “Türkiye’nin Hayat Alanındaki Dış Ticaret Stratejisi: Doğudan Yükselen Pazarlar Ve Yeni Yönelimlerin Ekonomi Politikası”. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 1(15). 313-338.

- Yılmaz M. (1195). “1980-1990 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Ticaret Rejiminin Gelişimi ve Değerlendirilmesi” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir.
- Yılmaz, M. ve Özken, A. (2015). “Dış Ticarete Giriş”. (3. Baskı). Gazi Kitabevi. Ankara.
- Yiğenoğlu, K. (2016). “İktisadi Milliyetçilik ve Artan Korumacılık Eğilimleri: ABD Otomotiv Sektöründe Korumacılığın Ekonomi Politikası”. Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi. 1(2).17-37.
- Yolchuyev, R. (2016). “Uluslararası Ticaretin Düzenlenmesi Bağlamında Dünya Ticaret Örgütü Kurallarının Ve Sözleşmelerinin İncelenmesi Ve Türkiye İçin Değerlendirme”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Yüksel, E. ve Sarıdoğan, E. (2011). “Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R.Krugman’ın Katkıları”. Öneri. 9(35). 199-206.